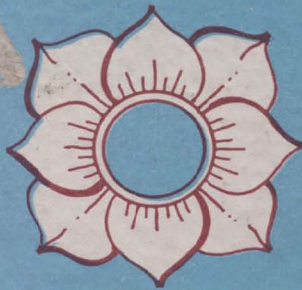




नवपत्र प्रकाश

आचार्य
पत्र



उपाध्याय
पत्र

: वाचनाचार्य :

पू. आचार्य श्री विजयाभूपलमानु मू. म.

श्रीमती शान्तापेन लालचंद छगनलाल
इंटरनेशनल ग्रन्थभाषा नं० ३-४

नवपद प्रकाश

नवपद पूजा परनी वाचनाय्ये

३-४

आचार्यपद अने उपाध्यायपद

वाचनाचार्य

पूज्य आचार्यलगवंत

श्री विजय लुवनलानुसूरीश्वरजी महाराज

प्रकाशक :-

दिव्यदर्शन ट्रस्ट

कुमारपाण वि. शाह

६८ गुलाबवाडी त्रीजे भाणे

मुंबई. ४००००४

મુદ્ર સંશોધક-સંપાદક
પ્ર. સુનિરાજ શ્રી પદ્મસેનવિજયજી મહારાજ

વિ. સં. ૨૦૩૮

મૂલ્ય : ૮-૦૦

મુદ્રકે : -જગદીશચંદ્ર ચંદુલાલ શાહ,
પલક ટાઈપ સેટર
નગરશેઠનો વંડો, ઘીકાંટારોડ
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧

પ્રાપ્તિસ્થાન :

- (૧) દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ ૬૮ ગુલાલવાડી
મુંબઈ-૪૦૦૦૦૪
- (૨) રમણુલાલ લાલચંદ શાહ ૧૩૫/૩૭ અવેરી બનર
મુંબઈ-૪૦૦૦૦૨
- (૩) ભરતકુમાર ચતુરભાઈ ૮૬૮ કાળુસીની પોળ, કાળુપુર
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧

જૈનશાસનનું સર્વોપરિ પદ

અનંતજ્ઞાની તીર્થંકર પરમાત્માએ ચતુર્વિધસંઘ-તીર્થંની સ્થાપના કરીને વિશ્વ પર એક અનન્ય શ્રેષ્ઠ ઉપકાર કર્યો છે. ખીજે મહાન ઉપકાર તેઓશ્રીએ એ કર્યો કે પોતાની હાજરીમાં જ પોતાના ઉત્તરાધિકારીની પણ ગૌરવાસ્પદ નિમણૂંક કરી. પ્રભુ શ્રી મહાવીર ભગવાને સ્વહસ્તે ૧૧ બ્રાહ્મણપંડિતોને ગણુધરપદે સ્થાપ્યા. આનાથી ચતુર્વિધ સંઘને મહાન લાભ એ થયો કે ભગવાનની ગેરહાજરીમાં શ્રીસંઘ-શાસનનું સફળ નેતૃત્વ વહન કરનારની કોઈ જ શોધ કરવાની ચિંતા કે ફિકર કરવાની રહી નહીં તેમજ ગણુધરની પછી આચાર્યપાટપરંપરા એવી ચાલતી રહી કે તેની પાછળ તે અંગે સંભવિત તમામ વિવાદ-કલેશ વગેરે નિરવકાશ બન્યા.

આચાર્યપદની સૌથી વધુ મહત્તા જોવી હોય તો એ રીતે જોઈ શકાય કે ખુદ તીર્થંકર પરમાત્માએ સ્વયં વાસક્ષેપ કરીને ‘પોતાના ઉત્તરાધિકારી પ્રત્યે કોઈએ કોઈ જ પ્રકારની શંકા-કુશંકા-અવિશ્વાસ રાખવાની જરૂર નથી.’ આવી મહોર છાપ મારી આપી છે, અને પોતાની હાજરી કે ગેરહાજરીમાં સકળ સંઘે તેમના આજ્ઞાંકિત રહેવાનું છે એવું સ્પષ્ટ ફરમાન કર્યું છે. ‘જો ગુરુ મન્નઈ સો મં’ એવા ઉદ્દેશ્ય દ્વારા પણ આચાર્યપદનું સંપૂર્ણ ગારવ

વધારવામાં આવ્યું છે. આ બધાથી એ ફલિત થાય છે કે—આચાર્ય ભગવાંત શ્રી જૈનશાસનનાં સખળ નેતા છે, કુશળ સુકાની છે, ધર્મરથના સારથિ છે, શાસન-ધર્મની રક્ષા કરવા સદા અપ્રમત્ત છે. જ્ઞાન વિના આમાતું કશું શક્ય નથી, માટે વર્તમાન સમસ્ત શ્રુતના પારગામી છે. લવ્યજીવોને કરુણા બુદ્ધિથી સદુપદેશદાતા છે—આચારવિનાના ઉપદેશની ઝાઝી કિંમત ન હોવાથી સ્વયંપવિત્ર પંચ સદાચારપાલક છે, અને સકળ સંઘમાં જૈનશાસનનો સમૃદ્ધ-જ્ઞાન અને આચારનો જૈનત્વથી ઓતપ્રોત શુભ સંસ્કારોનો વારસો બળવનાર અને વધારનાર છે. એ રીતે શ્રી જૈન-શાસનના પ્રભાવક છે—પ્રચારક છે—ઉપદેશક છે.

જૈનશાસનમાં આચાર્યપદની ભારે મહત્તા છે એ હકીકત શ્રી નમસ્કારમહામન્ત્રથી પણ સિદ્ધ છે કારણ કે એમાં તૃતીયપદ 'નમો આચરિયાણુ'નો બપ કરવામાં આવે છે. આ પદની લવ્યતા અને મહત્તાને પૂર્ણપણે પીછાનવાને આપણી બુદ્ધિ તો પાંગળી છે. ઉપકાર કર્યો છે પૂર્વ મહર્ષિઓએ આપણા ઉપર, પ્રસ્તુતપદની ભક્તિ અને ગુણગાન કરતી અનેક લવ્ય કૃતિઓની ભેટ આપીને. એવી એક ઉત્તમકૃતિ 'શ્રી નવપદપૂજા'માં પ. પૂ. ન્યાયાચાર્ય શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાય યશોવિજય મહારાજે શ્રી આચાર્યપદની ઉત્તમતા બહુ જ સુંદર ભાષામાં વ્યક્ત કરી છે અને તે સાથે એ કૃતિમાં શ્રીમદ્ના પોતાના હૃદયમાં જૈનશાસનના

આચાર્ય પ્રત્યે વિદ્યમાન બહુમાન-સન્માનના લબ્ધ લાવોનું દર્શન થાય છે જે આપણને પણ એમ દર્શાવી જાય છેકે- આવા મહાન ધુરંધર તર્કશાસ્ત્રી વિબુધશિરોમણિ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જ્યારે આચાર્યપદ માટે આટલું ભરચક માન ધરાવે છે, એનું ગુણગાન કરે છે, તો આપણે પણ શા માટે આ કલિકાલમાં જંગમ કલ્પવૃક્ષસમાન આચાર્યલગવંતની સેવાભક્તિ ઉપાસનાથી વંચિત રહીએ !!! સુવિહિત સર્વગુણસંપન્ન આચાર્યલગવંતના આ કાળે પણ આપણને દર્શન પ્રાપ્ત થાય એ આપણું પરમસૌભાગ્ય જ છે.

‘શ્રી નવપદપૂજા’માં પ્રથમ બે પદની પૂજા ઉપરની વાચનાઓના ગ્રન્થો ‘અરિહંત’ અને ‘સિદ્ધ’પદને મુમુક્ષુ લવ્યાત્માઓ એ જે ઉમળકાથી વધાવ્યા છે તેથી અગ્રિમ-પદોની વાચનાઓના ગ્રન્થો પ્રકાશિત કરવાના અમારા ઉત્સાહ અને પ્રયત્નના વેગમાં ભરપૂર ઊભરો આવ્યો છે અને બહુ જ દૂંકા ગાળામાં પ. પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી વિજયભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબની આચાર્યપદ ઉપરની વાચનાઓને અક્ષરદેહુ આપતા આ ‘આચાર્યપદ’ના ગંભીર ગ્રન્થનું પ્રકાશન કરવામાં અમે સફળ બન્યા છીએ.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં ડગલે ને પગલે આપણે-જૈનશાસનનાં આચાર્ય કેવા હોય ? એમની શી શી જવાબદારી છે ? તે જવાબદારીઓને તેઓ કઈ કઈ રીતે વહન કરી રહ્યા હોય છે ? તેમાં કેટલા અપ્રમત્ત રહેવું પડે છે ? વાણી અને

વર્તન સાથે સંવાદ જાળવવા માટે તેઓ કેવા કટિબદ્ધ હોય છે. શ્રુતજ્ઞાનના કેવા પારગામી હોય છે. જૈન શાસનની કોઈપણ શુભ મર્યાદાનું ક્યારેય પણ સહેજે ઉલ્લંઘન ન થાય એ માટે કેટલા જાગરુક હોય છે? એ બધી મર્યાદાઓથી બંધાઈને પણ પોતે કેવી સુંદર જૈનશાસનની પ્રભાવના કરે છે? શાસન-સંઘ અને ધર્મની રક્ષા અને ઉન્નતિ માટે કેટલા ચિંતનરત હોય છે? પંચાચારનું પાલન સ્વયં કરવામાં અને આશ્રિતો પાસે કરાવવામાં કેવા સાવધાન હોય છે? શાસન-સંઘ અને ધર્મમાં ખાદ્ય આભ્યન્તર અનિષ્ટોના પગપેસારાને ટાળવા અને ખાળવા માટે કેવા સખત પગલા ભરતા હોય છે? આવી બધી અનેક જિજ્ઞાસાઓનાં સુંદર સમાધાનો હૃદયંગમ કરી શકીશું.

છત્રીશ ગુણુ ધારક આચાર્યલગવંતમાં અનેકાનેક રીતે છત્રીશ ગુણોની સંભાવના રહેલી છે એ આ જ ગ્રન્થમાં આપેલા છત્રીશ છત્રીશીના કોઠાઓ ઉપરથી આપણે સહજ જાણી શકશું.

શ્રી ઉપાધ્યાયપદની વાચના

પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં આચાર્યપદ પછી ઉપાધ્યાયપદની વાચનાનું પણ સહસ્રોત્ક્રમ યત્ન છે, જે એક રીતે ઉચિત જ છે, કેમ કે આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય એ જૈનશાસન-રૂપી રથના બે ચક્ર જેવા છે. એકલા આચાર્ય કે એકલા

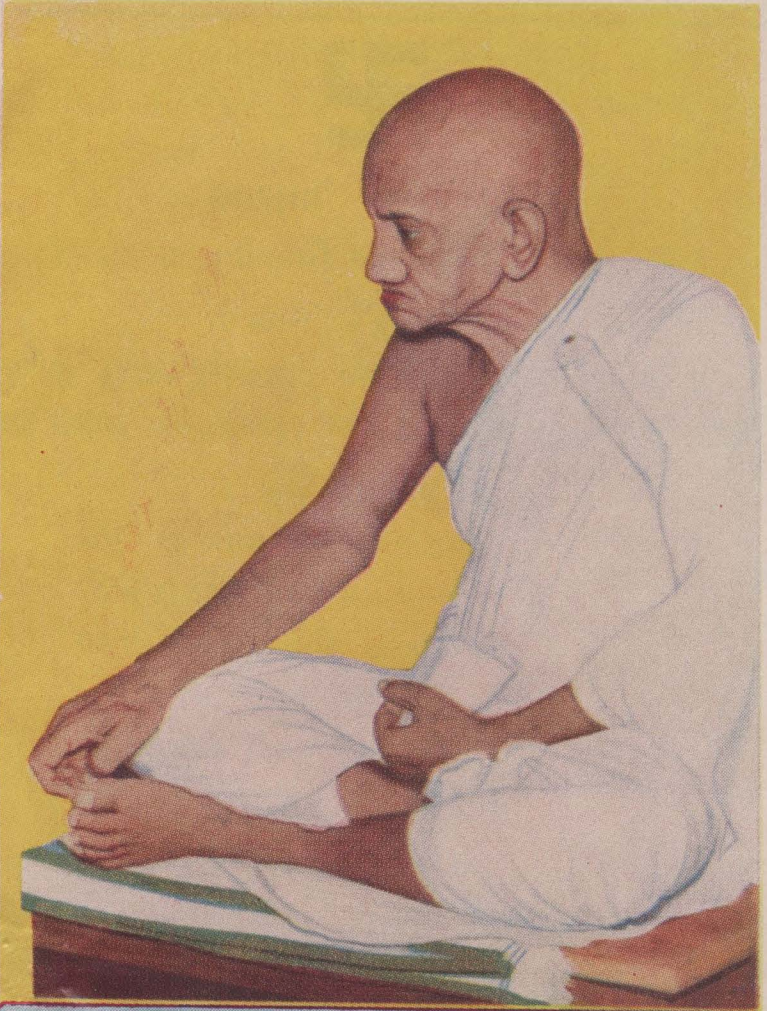
ઉપાધ્યાયથી શાસનનું નાવ આગળ ધપે એવું નથી. ખંને પદસ્થે એકબીજાના પૂરક બનીને શાસનની જ્યોત અળહળતી રાખવામાં દિવેટ અને તેલનું કામ કરી રહ્યા છે. ગણુધર ભગવંતે એ સૂત્રથી ગૂંથેલી દ્વાદશાંગીનું સ્વયં અધ્યયન કરવું અને બીજાને કરાવવું, ને એમ શુદ્ધ ઉચ્ચાર-પૂર્વકના સૂત્રોની પરંપરા ટકાવવી, એ ઉપાધ્યાય ભગવંતનું મહાન કાર્ય છે. તથા સૂત્રોનાં બહુમૂલ્ય ગૂઢ રહસ્યો સહિત એના વિસ્તૃત વિશદ અર્થને આત્મસાત કરી રાખવા અને નિકટવર્તી યોગ્ય સાધુઓને એ આપવા તેમજ શ્રાવકોમાં પણ સ્વાધ્યાયને અર્થાત્ શાસ્ત્રના અધ્યયનને વ્યાપક બનાવવું આચાર્યનું મહાન કર્તવ્ય છે, એ રીતે સૂત્ર અને અર્થની પરંપરાની સરિતાને વહેતી રાખવી, આ બધા પૂ. ઉપાધ્યાય અને આચાર્ય ભગવંતના મહત્ત્વનાં કર્તવ્યો છે.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થગત વાચનાઓમાં પૂ. આચાર્યદેવે ઉપાધ્યાયપદની પૂજાને અવલંબીને શ્રી ઉપાધ્યાયપદના મહાન ગૌરવને પ્રકાશમાં આણ્યું છે. એના એક એક વિશેષણો પર જે માર્મિક-તાર્ત્વિક અને વિશદ છણાવટ થયેલી છે તે અન્યત્ર કયાંય વાંચવા નહિ મળે. શ્રી આચાર્ય-પદની મહત્તા તો શ્રી સંઘમાં જળવાતી જ આવી છે અને એ પ્રગટ પણ છે. પરંતુ શ્રી ઉપાધ્યાયપદની શ્રી સંઘમાં શું મહત્તા છે એ તો પ્રસ્તુત વાચનાઓના વિવરણ વિના સમજવા મળવી ય દુર્લભ છે. પ્રથમ પ્રથમ વાંચનારને તો

એમ જ થશે કે ‘અહો...શ્રી ઉપાધ્યાયપદને આટલો બધો મહીમા ગવાયો છે...! આટલી બધી એની મહત્તા અને શ્રેષ્ઠતા છે...!’ માટે જ એ ૨૫ ગુણોની ગુપ્ત રત્નપેટી જેવા છે.

ઠોઠમાં ઠોઠ પણ વિદ્યાર્થી^૯ જૈનશાસનના ઉપાધ્યાય પદની સ્ક્રિય ઉપાસના આરાધના દ્વારા અધિકૃત વિદ્વાન બની ગયાના દાખલાઓ આજે પણ શ્રી સંઘમાં વિદ્યમાન છે. આ જ શ્રી ઉપાધ્યાયપદની ખરી ખૂબી છે. એ પદને ભાવ ભરી કરીએ એટલી વંદના ઓછી છે.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થનું પ્રકાશન એ કોઈ અકસ્માત સર્જન નથી પરંતુ તેમાં અનેક મહાત્માઓ અને ભવ્યાત્માઓનો શુભ પ્રયત્ન સાકાર અને ફળીભૂત થયેલો છે, જેનું મૂલ્યાંકન પાર્થિવ જીભ વડે કરી શકાય તેમ નથી. વાચનાદાતા, વાચનાશ્રોતા, વાચનાલેખક, વાચનાપૂર્ક સંશોધક, સંપાદક, વાચનામુદ્રક વગેરે અનેકના સહયોગ અને શુભેચ્છાપૂર્ણ ઉત્સાહથી અમે આ ગ્રન્થ શ્રી સંઘના કરકમલમાં પ્રસ્તુત કરવા ભાગ્યશાળી બન્યા છીએ.



सुविद्याय गरुडाधिपति सिद्ध्यांत महोदधि
आचार्य श्रीमद् विजयप्रेमसूरीश्वरजी महाराज



આચાર્ય પદની પૂજા

॥ તૃતીય શ્રી આચાર્યપદ પૂજા ॥

॥ કાવ્યં ઈંદ્રવજ્રવૃત્તમ્ ॥

સૂરીણુ દૂરીકય કુગ્ગહાણુ, નમો નમો સૂરસમખપહાણુ ॥
સદંસણાણુ સમાયરાણુ, અખંડ છત્તીસ ગુણાયરાણુ ॥૧॥

॥ ભુજંગપ્રયાતવૃત્તમ્ ॥

નમું સૂરિરાજ સદા તત્ત્વતાજ,
જિનેંદ્રાગમે પ્રૌઢસામ્રાજ્ય-ભાજ ॥
પડ્વર્ગ-વર્ગિત ગુણે શોભમાના,
પંચાચારને પાલવે સાવધાના ॥૧॥
ભવિપ્રાણીને દેશના દેશ-કાળે,
સદા અપ્રમત્તા યથાસૂત્ર આલે ॥
જિંકે શાસનાધાર દ્વિગ્દંતિકલ્પા,
જગે તે ચિરંજીવજ્ઞે શુદ્ધજલ્પા ॥૨॥

॥ ઢાળ ॥ ઉલાળાની દેશી ॥

આચારજ મુનિપતિ ગણી, ગુણુછત્રીશી ધામોજી ॥
ચિદાનંદ રસ સ્વાદતા, પરભાવે નિઃકામોજી ॥૧॥ (ઉલાળો)
નિઃકામ નિર્મળ શુદ્ધ ચિદ્ધન, સાધ્ય નિજ નિરધારથી ॥
વર જ્ઞાન દર્શન ચરણુ વીરજ, સાધના વ્યાપારથી ॥
ભવિજીવ યોધક તત્ત્વ શોધક, સયલગુણુ સંપત્તિ ધરા ॥
સંવર સમાધિ, ગતઉપાધિ દુવિધ તપગુણુ આગરા ॥૨॥

॥ पूज्य ढाण ॥ श्रीपाणना रासनी ॥

पंच आचार जे सुधा पाणे, मारण लाजे साथे ॥
ते आचारज नभिये तेडशुं, प्रेम करीने ज्ञथे रे ॥

लविका ॥ सि०११ ॥

वर छत्रीस गुणु करी सोडे, युगप्रधान जन मोडे ॥
जग मोडे न रहे णिणु कोडे, सूरि नमुं ते जोडे रे ॥

लविका ॥ सि०१२ ॥

नित्य अप्रमत्त धर्म उवयेसे, नहीं विकथा न कषाय ॥
जेहने ते आचारज नभिये, अकलुष-अमल अमाय रे ॥

लविका ॥ सि०१३ ॥

जे दिये सारणु वारणु येयणु, पडियेयणु वणी जनने ॥
पटधारी गरुछ-थंल आचारज, ते मान्या मुनि मनने रे ॥

लविका ॥ सि०१४ ॥

अत्थभिये जिनसूरजकेवण, अहे जे जगदीवो ॥
भुवन पदारथप्रकटन-पट्ट ते, आचारज चिरंशुवो रे ॥

लविका ॥ सि०१५ ॥

॥ढाणा॥

ध्याता आचारज लला, मडाभंत्र शुभ ध्यानी रे ॥
पंच प्रस्थाने आतमा, आचारज डोय प्राणी रे ॥

वीर० ॥४॥

॥ श्री आचार्यपद काव्यं ॥

न तं सुहं हेर्ष पिया न माया,
जं द्विति श्रुवाणु सूरीस-पाया;
तम्हा हु ते येव सया लजेह,
जं मुग्धसुग्ध्याधं लहु लहेह ॥१॥



ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ કૃત
શ્રી નવપદજીની પૂજા પરની વાચનાઓ
નવપદપૂજા પર વાચનાઓ

દાદર

વાચના

મહાસુદ ૬-૨૦૩૬

૧૭

આચાર્યપદ

આઘ કાવ્યમ (ઈન્દ્રવજ્રાવૃત્તમ)

સૂરીણ દૂરીક્ય-કુગ્ગહાણું, નમો નમો સૂરસમપ્પહાણું

અર્થ:-કુગ્ગહો જેમણે દૂર કર્યા છે, અને જેઓ સૂર્ય
સમાન તેજસ્વી છે તે આચાર્યોને હું વારંવાર
નમસ્કાર કરું છું.

વિવેચન:-આચાર્ય ભગવંત કેવા છે ?

કુગ્ગહો એટલે મિથ્યામતોને દૂર કરનારા છે, પરાસ્ત
કરનારા છે. સૂર્ય જેવા પ્રભાવાળા બનીને મિથ્યામતોરૂપી
અધિકારને પરાસ્ત કરનારા આચાર્ય ભગવંતો છે.

આચાર્ય જૈનધર્મના અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંત પર
વસ્તુતું પ્રતિપાદન એવું કરે છે કે દુનિયામાં ચાલતી અનેક
એકાંતવાદી માન્યતા જે વસ્તુમાં બીજી અપેક્ષાએ ઘટી
શકતા યથાર્થ ધર્મોનો-તત્વોનો-સિદ્ધાંતોનો વિરોધ કરનારી

છે, આચાર્ય મહારાજે તે એકાંતવાદની અયથાર્થતા-અસત્યતા ખુદલી કરે છે, પ્રકાશિત કરે છે.

દા. ત. મિથ્યાદર્શનો આત્માને માને છે, પણ કોઈ ન્યાય-દર્શન જેવા આત્મામાં એકાંતે નિત્યતા માની અનિત્યતાનું ખંડન કરે છે કે 'આત્મા અનિત્ય હોય જ નહિ,' તો ઔદ્ધ દર્શન જેવા કોઈ એકાંતે અનિત્યતા માની નિત્યતાનું ખંડન કરે છે કે 'આત્મા નિત્ય હોય જ નહિ.' આ દરેક માન્યતાની પૌકળતા આચાર્ય મહારાજે પ્રદર્શિત કરે છે. આત્મા ફક્ત નિત્ય નથી કે ફક્ત અનિત્ય નથી, પણ દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ નિત્ય છે, ને પર્યાયની દૃષ્ટિએ અનિત્ય છે. એમ બંને ધર્મ નિત્યતા-અનિત્યતાની અનેકાંતવાદથી યથાર્થતા આચાર્યો દર્શાવે છે.

અહીં 'સૂરસમખપહાણુ'નો અર્થ સૂર્ય સમાન પ્રધાન એવો નહીં લેવાનો કેમકે 'સૂરીણુ'એ છદ્દી વિભક્તિવાળા વિશેષ્યપદનું આ વિશેષણપદ છે, તેથી આ પદ છદ્દી વિભક્તિવાળું સમજવું જોઈએ. એટલા માટે મૂળ શબ્દ 'પહા' લઈ એના પર છદ્દી વિભક્તિ લાગીને 'પહાણુ' શબ્દ બન્યો એમ સમજવાનું. તેથી 'સૂરસમખપહાણુ' પદનો અર્થ આ થાય કે સૂર્ય જેવી પ્રભાવાળા છે. એટલે કે સૂર્ય જેમ વિદ્યના અધિકારને દૂર કરી પ્રકાશ પાથરનાર છે તેમ ભવી જીવોની મિથ્યા માન્યતાઓ રૂપી અધિકારનો નાશ કરી સમ્યક્તત્વોનો પ્રકાશ કરનારા આચાર્ય ભગવંતો છે.

એમને હું વારંવાર નમસ્કાર કરું છું. 'નમ નમ કરે છે' એમાં જેમ 'નમ' શબ્દ બે વાર બોલાયો તેમ 'નમ નમ કરે છે' એટલે 'વારંવાર નમ છે' એવો અર્થ

થાય છે, એ જ રીતે અહીં 'નમો નમો' એ વાર બોલાયાર્થી એનો 'હું વારંવાર નમું છું' એવો અર્થ થાય.

કાવ્ય:- “નમું સૂરિરાજ સદા તત્વતાજ
જિનેન્દ્રાગમે પ્રૌઢ સામ્રાજ્ય ભાજ”

સૂરિરાજ એટલે સૂરિઓમાં રાજ નહિ, પણ રાજ સમાન સૂરિ. તેથી 'નમું સૂરિરાજ' એટલે ચતુર્વિધ જૈન સંઘમાં રાજ સમાન આચાર્યને હું નમસ્કાર કરું છું. રાજ પ્રજા પર શાસન ચલાવે છે, એમ સૂરિ જૈન સંઘ પર જિનશાસનનું સામ્રાજ્ય ચલાવે છે. તે સામ્રાજ્યના રાજ તે આચાર્ય છે, ને આચાર્યના મંત્રી-દિવાન ઉપાધ્યાય છે, અને મુનિઓ સહિત ચતુર્વિધ સંઘ તે પ્રજા છે.

આચાર્ય સૂર્ય સમાન પ્રભાવાળા છે. જેમ પ્રજાનો રાજ બંધાને પૂજનીય બને છે, માનનીય બને છે, તેનો હુકમ દિવાનથી માંડીને જમાદાર સુધીના બંધા ઉઠાવે છે, તે રાજનું શાસન માથે ધરે છે, આમ રાજનું શાસન ચાલે છે; તેમ આચાર્ય ભગવાન જૈન સંઘમાં બંધાને માન્ય અને પૂજ્ય બને છે ને તેમનો હુકમ માથે ચડાવે છે. આચાર્યનું શાસન ચાલે છે. વિશેષ કરીને મુનિમંડળ પર તેમનું પૂર્ણ શાસન ચાલે છે, ને મુનિમંડળ તેમનું ગૌરવ પણ તેવું જ કરે છે.

રાજના કારભારીમાં રાજની પ્રત્યે સન્માન-અદ્ભુત-આજ્ઞાકિતતા, વિનય-વિવેક-નૃપૈઠ્ઠિજાનુવર્તિતા (શુરુઠ્ઠિજાનુ-સારિતા) હોય છે. રાજને કાંઈ હુકમ ન કરવો પડે. રાજના તેવા ઇંગિત પરથી દિવાનને ખબર પડી જાય કે રાજની આ ઇચ્છા છે. ને તે પ્રમાણે દિવાન વર્તી લે છે.

આ ઈચ્છાનુવર્તિતા છે, ઈચ્છાનું અનુવર્તન છે, તે પ્રમાણે આચાર્યની પ્રત્યે શિષ્યાના ભાવ હોય છે.

શ્રમણસંઘ પર અનુશાસન ચલાવનાર આચાર્ય શ્રમણસંઘને પૂજ્ય છે. માટે આચાર્ય રાજ જેવા છે. સંઘ પર જ્યારે આક્રમ આવે ત્યારે આચાર્ય આગળ થાય છે.

આચાર્ય રાજ સમાન છે, તેથી જૈન શાસ્ત્રો તેમનું ખૂબ મહત્ત્વ આંકે છે.

કોઈ આચાર્યનો અવિનય કરે, દા. ત. એમ કહે આચાર્ય એટલા અનુભવી નથી હજી તો આચાર્ય માત્ર ૪૦ વર્ષના છે, હું ૭૦ વર્ષનો છું. મેં ત્રણ દસકા વધારે જોયા છે.

તો તેવો અવિનય કરનાર આગમાં હાથ ઘાલી રહ્યો છે એમ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર કહે છે. કર્મ-સત્તા બળવાન છે. શાસ્ત્રમાં મુનિનો અવિનય કરે તો અમુક દંડ.

ગીતાર્થનો અવિનય કરે તો એથી વધુ દંડ.

સ્થવિરમુનિનો અવિનય કરે તો તેથી વધુ દંડ.

એમ મુનિ-ગીતાર્થ સ્થવિર-ઉપાધ્યાયનો અવિનય કરે તો વધુ ને વધુ દંડ થતો જાય છે.

એમાં આચાર્ય તે રાજ છે. તેમનો અવિનય કરે એને અતિ મહાન દંડ હોય છે.

અવિનયનાં ઉદાહરણ :-

(૧) આચાર્ય કહે તે સાંભળતો હોય, તે છતાં આચાર્યને જવાબ ન આપે, તો તે અવિનય કહેવાય.

(૨) રાત્રે આચાર્ય પૂછે: 'કોણુ જાગે છે?' તો પોતે

જગતો પડ્યો હોય છતાં હું કારો ન દે, તો તે અવિનય કહેવાય.

(૩) ગુરુ-આચાર્ય જેટલું આસન કે મોટું આસન બિછાવીને બેસે, તો તે અવિનય કહેવાય.

(૪) આચાર્ય કોઈની સાથે વાત કરતા હોય ને વચમાં પોતાનો ઉહાપણુ-ડાચો લગાવે, તો તે અવિનય કહેવાય.

(૫) આચાર્ય કોઈને વાત કર્યા પછી, એની આગળ પોતાનો ઉહાપણુ-ડાચો ચલાવે તો અવિનય. દા. ત. કહે, 'જુઓ, આમ આવો, તમને આચાર્ય મહારાજથી બરાબર સમજાયું નહિ હોય હું તમને સમજાવું.' તો આ દોઢ ઉહાપણુ એ અવિનય કહેવાય.

(૬) આચાર્ય મહારાજને જશ આપવાનો હોય, ને તે જશ પોતે જ લઈ લે, તો તે અવિનય કહેવાય.

(૭) શિષ્યે અવસરે બીજાઓને અમુક કહેવા માટે આચાર્યને કોઈ સૂચન કર્યું હોય, ને આચાર્ય તે સૂચનનો ઉપયોગ કરી બીજાઓ પાસે અમલ કરાવે, ત્યાં પેલો મુનિઓને કહે 'આ તો મેં જ આ સૂચન કર્યું હતું આચાર્ય મહારાજને.' તો આ અવિનય કહેવાય.

(૮) એમ આચાર્ય પાસે ઓફિસરની જેમ ઉહાપણુ ડાળે તે અવિનય છે. ટૂંકમાં જેની અંદર આચાર્યનું ગૌરવ ઘટે, તે બધો અવિનય કહેવાય; અને એમનું ગૌરવ વધે, તે વિનય કહેવાય.

(૯) આચાર્યની સેવા-વૈયાવચ્ચ અન્ય કરતા હોય ત્યારે પોતે બેસી રહે, તે અવિનય કહેવાય.

(૧૦) ‘આચાર્યને ઘણા કરનારા છે, આપણા વગર થોડું ઁટકી રહેલ છે?’ આ વિચાર અવિનયના ઘરનો છે.

આચાર્ય જૈન શાસનના જૈન સંઘના રાજ સ્થાને છે.

આચાર્ય હુંમેશાં તત્વમાં તાજ હોય છે, ઁટલે કે તૈયાર તત્વવાળા છે. જૈન શાસ્ત્ર લણેલા છે, તે ભૂલી ગયેલા નહીં, પણ હોઠ પર તૈયાર છે. જ્યારે જઠને પૂછા કે તરત જ શાસ્ત્રીય ઉત્તર આપે. તે ઉત્તર સાંભળનારને લાગે કે આચાર્ય મહારાજ જણે જીવંત આગમ ભંડાર છે. (Living Library)

ઉદાહરણ—આચાર્યદેવ શ્રી વિજયદાનસૂરિજી મહારાજ વિ. સં. ૧૯૯૨માં પાટડીમાં કાળધર્મ પામ્યા. ૧૯૨ માં રાધનપુર ચોમાસુ હતા, ત્યારે રામચંદ્રસૂરિ મહારાજ કાંઈક પૂછવા ગયા, તે તરતજ જવાબ આપ્યો કે—જન્મો આચારાંગ સૂત્રના ફલાણા સૂત્રની ટીકામાં જોઈ લો. આમ આચાર્ય સદા તૈયાર હોય છે, ઁટલે કે તત્વ-તાજ હોય છે. પોતાને સૂત્રોતું સ્વયં પારાયણ ચાલુ હોય, તેવું રચણ, તેવું ચિંતન ચાલુ હોય. તેથી સહજ છે કે આચાર્ય સદા તત્વ-તાજ હોય છે. વળી આચાર્ય કેવા? તે કે—

‘જિનેન્દ્રાગમે પ્રોઠ સામ્રાજ્ય ભાજ.’

‘સદા તત્વ તાજ’ના બે અર્થ—

(૧) જેમને તત્વ તૈયાર હોય છે.

(૨) જે હુંમેશા તત્વથી તાજ ઁટલે સ્ફૂર્તિવાળા છે.

દા.ત. શારીરિક આપત્તિ-વિપત્તિ આવતી હોય, સામુદાયિક ચિંતા આવતી હોય, આચાર્ય પર સમુદાયનો ભાર છે, ઁટલે આવે. છતાંય આપત્તિ-વિપત્તિ કે અણુધારી

આકૃત વખતે આચાર્ય ભગવંત જરાયે સ્કૂર્તિ-પ્રસન્નતા-પ્રકૂહિલતતા નહિ ગૂમાવનારા હોય છે; કારણ કે તે તત્વ-તાબ છે, એટલે કે તત્વથી સ્કૂર્તિ વાળા છે, શારીરિક પુણ્યની તરતમતાએ કાયથી સ્કૂર્તિવાળા-આરોગ્યવાળા હોય કે ન પણ હોય, કિન્તુ તત્વબોધથી સદા સ્કૂર્તિવાળા છે. કારણ એ છે કે એમણે અંતરમાં તત્વને પરિણુમાવ્યા છે. ૧૦ પ્રકારનો યતિધર્મ ક્ષમા-નમ્રતાદિ, એ તત્વ છે. સમ્યક્તત્વનો ૬૭ વ્યવહાર એ તત્વ છે. સંવર-નિર્જરાના પ્રકારો એ તત્વ છે. આચાર્ય આ તત્વની રમણુતાવાળા છે. એ જિન-આગમે જે તત્વો જેવા બતાવ્યા છે, તે તત્વોથી પોતાના અંતરાત્માને તે તત્વસ્વરૂપને અનુરૂપ ભાવિત કર્યો છે, પોતાના આત્મામાં તત્વ પરિણુત કરી દીધા છે. તેથી જ એ નિત્ય પ્રસન્ન-પ્રકૂહિલત રહે છે.

તમારે નિત્ય સ્કૂર્તિ જોઈતી હોય, નિત્ય પ્રસન્નતા જોઈતી હોય તો, તે તત્વથી મળશે. તે તાર્કિક સ્કૂર્તિ કહેવાય. તાર્કિકતાના પાયા પર ઊભેલી તે કદાપિ નાશ ન પામે. કોઈ કહે-

પ્ર૦-અમે પણ નવતત્વ, કર્મતત્વ, બંધ-ઉદ્ધય ઉદ્દીરણા ૧૪ ગુણુસ્થાનક...એવું ઘણું ઘણું જાણી લીધું, તોય કેમ સ્કૂર્તિ થતી નથી? સંસારના સંયોગોમાં કેમ પ્રસન્નતા ને દીનતા વચ્ચે હિંચોળા ખાઈએ છીએ?

ઉ૦-તત્વને ખૂણામાં અર્થાત્ પુસ્તકમાં ભંડારી રાખેલ છે માટે રાગ-દ્વેષનાં હિંચોળે હિંચવાનું થાય છે. ખરી રીતે એના બદલે તત્વ દિલમાં પરિણામ પામવું જોઈએ; દિલ તત્વથી રંગાઈ જવું જોઈએ, ભાવિત થઈ

જતું જોઈએ. તત્ત્વવિચાર આપણા ધ્યાસોધ્યાસ બની જવા જોઈએ.

કોઈ વિચાર આવે, કશાનું દર્શન થાય, કશાકતું શ્રવણ થાય, તે તત્ત્વપૂત જ બનાવાય. વિચારણા કરે તો તે તત્ત્વદષ્ટિથી કરે. દર્શન કરે તો તત્ત્વદષ્ટિથી કરે; શ્રવણ કરે તે તત્ત્વદષ્ટિથી કરે; ખાનપાન-ભાષા-આલાપ-સંભાષણ બધું તત્ત્વદષ્ટિથી કરે. આ જેને આવડે તે સદાય તત્ત્વસ્કૃતિવાળા હોય છે. આચાર્ય ભગવંતને આ આવડે છે. માટે તે તાજ છે, માટે તે નિત્ય-પ્રસન્ન હોય છે.

આચાર્ય આગમોમાં પ્રૌઠ છે, ગંભીર છે, ને સામ્રાજ્ય વાળા છે. જેમ પોતાના ગુણો પર ને શિષ્યો પર તેમ આગમ પર સામ્રાજ્ય ધરાવે છે, અર્થાત્ આગમ બજાવનાના માલિક હોય છે.

અથવા પ્રૌઠ શબ્દને સામ્રાજ્યનું વિશેષણ બનાવીએ તો આચાર્ય આગમોના પ્રૌઠ સામ્રાજ્યવાળા છે. એટલે કે આગમ પર તેમનું વચસ્વ હોઈ ગમે ત્યારે ગમે તે આગમના ગમે તે ખૂણાની વાત એમની પાસે મનમાં હાજર જ છે.

પ્રૌઠ સામ્રાજ્યવાળા એટલે કે સિદ્ધહસ્ત સામ્રાજ્યવાળા. જેમકે સિદ્ધહસ્ત લેખક, સિદ્ધહસ્ત ચિતારો...સિદ્ધહસ્ત ચિતારો આમતેમ ૨-૪ પીંછા મારે ને આખેહૂબ ચિત્ર તૈયાર થઈ જાય. એમ,

સિદ્ધ હસ્ત કવિ હોય એ ગમે તે વિષય પર તરત જ કાવ્ય જોડી શકે. દા. ત. તેને કહો : કમાડ પર કાવ્ય કર, તો ક્ષણવાર વિચારી તરત જ તે બોલવા લાગશે.

તેમ સિદ્ધ હસ્ત આગમજ્ઞાની; કોઈ વાત તેમને પૂછા તો એમની પાસેથી આગમમાંથી તૈયાર જવાબ મળે. તેઓ આગમ-નિષ્ણાત કહેવાય, એમને આગમ પર પ્રભુત્વ હોય, વચ્ચેસ્વ હોય, આગમના જ્ઞાન પર પ્રભુત્વ હોય.

આચાર્યોએ આગમ પર વચ્ચેસ્વ-પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરેલ હોય છે. છતાં ખૂબી જુઓ, એમને તેનું રટણ-પારાયણ ચાલુ જ હોય. મોટા દરિયા જેવું જ્ઞાન અગાધજ્ઞાન તેમને હોય તો ય એનું પુનરાવર્તન ચાલુ. તો અલ્પજ્ઞાનીને કેટલું પારાયણ જોઈએ? માટે જ આચાર્યને અપરિસ્ત્રાવી શ્રુત-વાળા કહ્યા, અર્થાત્ એમનામાંથી પ્રાપ્ત કરેલ શ્રુત વહી ન જાય, ઢળી ન જાય, પરંતુ ટકવું રહે. શી રીતે? કહો નિરંતર પારાયણથી.

પહેલાં પુસ્તકો ન હતાં, ગુરુ બોલી જાય તે શિષ્ય ધારી લે, ને પછી રટણ ચાલુ કરે. ગુરુને બધું મોંઢે જ હોય, તે બોલતા જાય, ને સમજવતા જાય.

પોતાને તેનું પરાવર્તન ચાલુ હોય એટલે આચાર્ય જિનાગમે સામ્રાજ્ય-ભાજ છે. જિનેન્દરના આગમ પર પ્રભુત્વવાળા હોય છે. આચાર્ય આગમ-શાસ્ત્રમાં સિદ્ધ-હસ્ત બનેલા છે, ને પાછા પ્રૌઢ છે.

અહીં 'પ્રૌઢ' શબ્દ સૂચક શબ્દ છે.

કોઈ આગમના નિષ્ણાત હોય પણ પ્રૌઢ ન હોય. પ્રૌઢ એટલે ગંભીર.....આગમની જે વાતો છે તે વાતોને પચાવી જાણનારા આચાર્ય છે.

આગમની વાતોને યથાયોગ્ય ન્યાય આપનાર છે એટલે ઉત્સર્ગને ઉત્સર્ગના સ્થાનમાં, અને અપવાદને અપવાદના સ્થાનમાં લગાડનારા હોય છે. અપવાદને

ઉત્સર્ગના સ્થાનમાં નહિ, કે ઉત્સર્ગને અપવાદના સ્થળમાં નહિ લગાડનારા.

દા. ત. ચાલુ સંયોગમાં કાચા પાણીને ન અડાય... તે ઉત્સર્ગ-માર્ગ; પણ જતાં વચમાં નહીં આવે તો વિધિ-પૂર્વક તેને અડાય તે અપવાદ-માર્ગ.

‘ પ્રૌઠ ’ શબ્દના ત્રણ અર્થ—

પહેલો અર્થ : આગમની વાતોનો સમન્વય કરનારા માટે આચાર્ય પ્રૌઠ એટલે ગંભીર છે.

બીજો અર્થ : આગમની વાતોને યથાયોગ્ય ન્યાય આપનારા માટે આચાર્ય પ્રૌઠ એટલે ગંભીર છે.

ત્રીજો અર્થ : આગમની વાતોનો વિસંવાદ નહિ, પણ સંવાદ કરનારા. વિસંવાદી દેખાતી બંને વાતોનું યથાયોગ્ય નયથી-અપેક્ષાથી સમર્થન કરનારા, માટે આચાર્ય પ્રૌઠ એટલે ગંભીર છે.

સંવાદિતાનું ઉદાહરણ—

આગમમાં કહ્યું છે કે એક સમયમાં સામાન્યોપયોગ વિશેષોપયોગ, એ બે ઉપયોગ એકસાથે ન હોય. વસ્તુના બે ધર્મ—એક સામાન્ય અને બીજો વિશેષ. જ્યારે વિશેષને મુખ્યતાએ જાણે ત્યારે જ્ઞાનોપયોગ. પછી સામાન્યને મુખ્યતાએ જાણે ત્યારે દર્શનોપયોગ. બંનેને એક સાથે મુખ્યતાએ કેમ ન જાણે? કારણ, સામાન્ય ને વિશેષ બંને ધર્મ જ એવા છે કે બંને મુખ્યતાએ એક સાથે ન જાણાય.

સિદ્ધસેનસૂરિએ કહ્યું : શા માટે ન હોય? જ્ઞાનનો ઉપયોગ ને દર્શનનો ઉપયોગ એક સાથે હોય, કેમકે બંનેના

આવરણુ નષ્ટ થઈ ગયા છે, તેથી હવે એને અટકાવનાર કોઈ નથી, તે બંને સાથે સ્ફુરે.

મલ્લવાદી સૂરિશ્રીએ કહ્યું : બે ઉપયોગની શી જરૂર છે? કેમકે સર્વજ્ઞતા છે એટલે સામાન્ય-વિશેષ બંનેય એક જ જ્ઞાનમાં સાથે દેખાય છે. તેથી એક જ ઉપયોગમાં બંને વિષય આવી જાય. બે નામ જુદા કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન એ અમુક ભેદની દૃષ્ટિએ છે, સાકારની દૃષ્ટિએ જ્ઞાન કહેવાય, ને એજ નિરાકારની દૃષ્ટિએ દર્શન કહેવાય. એક જ જ્ઞાન વિશેષ ધર્મની અપેક્ષાએ સાકાર, બીજી સામાન્ય ધર્મની અપેક્ષાએ નિરાકાર.

હવે આપણે શું સમજવું ?

સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિશ્રી અને મલ્લવાદિસૂરિશ્રી બંનેય મહાપુરુષ છે, એમને ખોટા પડાય? ના, તેથી યશોવિજયશ્રી મહારાજે 'જ્ઞાન-બિન્દુ' શાસ્ત્રમાં તેનો સમન્વય-યુક્ત જવાબ આપ્યો કે નયવાદની દૃષ્ટિએ તે તે અપેક્ષાએ બંનેય સાચા છે. નય પોતાના વિષયમાં સાચા હોય છે. આમ યશોવિજયશ્રી ઉપાધ્યાય પ્રૌઢજ્ઞાનવાળા કહેવાય.

જે છીછરા જ્ઞાનવાળો હોય તે શાસ્ત્રની વાતો કરે, પણ સાથે પોતાનું ડહાપણ ડાળે, ને શાસ્ત્રના એક પાઠને સાચો, ને પાઠાંતરને ખોટો કહે. પ્રૌઢ જ્ઞાનવાળો બધા મહાપુરુષોને ન્યાય આપે. મતાંતરો ને પાઠાંતરોને ન્યાય આપે. આચાર્યને જ્ઞાનના સામ્રાજ્યવાળા કહ્યા ભરચક શાસ્ત્રીય જ્ઞાનવાળા કહ્યા. આપણે લૌકિક દુન્યવી વાતોથી પર સામ્રાજ્યવાળા છીએ. લૌકિક વાતમાં પૂણું હોશિયારી છે, પણ શાસ્ત્રીય બાબતમાં ધબ્બેડો! બહુ અધુરા! કહો, અતિ અલ્પ જ્ઞાનવાળા છીએ. તે પણ સ્પષ્ટ નજર સામે ન

દેખાય, યાદ કરવી પડે. નવકારની છેલ્લી ચાર લીટીનો અર્થ નજર સામે નથી તરવરતો, પદ યાદ કરીને એનો અર્થ કહી શકીએ. ત્યારે આચાર્ય ભગવંતે જિનેન્દર ભગવાનોના આગમોનાં તત્ત્વબોધને આગમોના પદાર્થો-ને એવા ધ્યાસોધ્યાસમાં વણી લીધા હોય છે કે એમને એ પદાર્થો, સૂત્રના અક્ષરો યાદ કર્યા વિના, નજર સામે તરવરે છે. આતું નામ કહેવાય એ વાતોના બોધ પર પ્રભુત્વ.

આ બધું શીખવે છે કે અનંતા કાળ લૌકિક દુન્યવી ખાખતોની બહુ જાળણ કરી, લૌકિક વાતમાં ઘણી હોંશિયારી કરી, તે બધી વાતો ધ્યાસોધ્યાસમાં વણાઈ ગઈ, એટલે લોકોત્તર શાસ્ત્રીય વાતોમાં બુદ્ધા ધીએ. લૌકિક વાતોમાં મગ્નતા હોય તો લોકોત્તરમાં મીંડું દેખાય. માટે જ,

લોકોત્તર વાતમાં મગ્નતા લાવવી હોય તો લૌકિક વાતોમાં આલપ્તતા રાખવી પડે.

એકવાર ગુરુ બુદ્ધરાયજી મહારાજને મૂલચંદ્રજી મહારાજે ગાયરી વાપરી લીધા પર દૂધપાકની પાતરી પીવા આપી.

ગુરુ કહે ‘મૂલા! કઠી બોત મીઠી લગતી છે.’

બુદ્ધરાયજી અવધૂત મસ્ત યોગી હતા તેમને દૂધપાક પીતા એ મીઠી કઠી લાગી! તેમને ખબર નથી કે આ દૂધપાક છે. તેમને લોકોત્તર વાતમાં રમણતા હતી, પછી લૌકિક કઠી શું, કે દૂધપાક શું? એની હોશિયારી રાખવાની પડી નહોતી. માટે જ એ લોકોત્તર સાધનામાં મસ્ત હતા.

“ પડ વર્ગ વર્ગિત ગુણુ શોભમાના,
પંચાચારને પાળવે સાવધાના ”

આચાર્ય છ ના વર્ગના વર્ગથી શોભતા ગુણવાળા છે. છનો વર્ગ ૩૬, તેનો વર્ગ-૧૨૯૬, આવી છત્રીશી છત્રીશ છે (૩૬×૩૬-૧૨૯૬) એટલે કે છત્રીસ ગુણોની એક છત્રીસી, એવી છત્રીસ છત્રીસી એટલે ૧૨૯૬ ગુણોથી યુક્ત આચાર્ય હોય છે, તથા પંચાચારને પાળવામાં અતિ સાવધાન જાત્ર છે.

આનો જે વિચાર કરીએ તો તેથી અનુભવના થાય, તેમજ મનને લાગી જાય કે ‘જીવનમાં પ્રાપ્ત કરવા લાયક આ ગુણ છે. આ ગુણોની સંપત્તિ તે જ સાચી સંપત્તિ છે. તે ગુણો આત્મા સાથે જોડાઈ જાય, ને આત્મામાં સોંસરા ઊતરી જાય, એવા કે આત્મા સાથે જોડાઈ જાય, એવું કરવું જોઈએ.’

પંચાચાર એટલે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ-વીર્યના ભવ્ય આચાર. એ સિવાય કોઈ વસ્તુ આચાર્યના જીવનમાં ફરકતી નથી.

દા.ત. આચાર્ય આગળ કોઈ માંડે કે ‘સાહેબ! છોકરી મોટી થઈ, પરણાવી તો પડે ને!’ અહીં જે પંચાચારનો ખ્યાલ ન હોય, તો તો મત્તુ મારવાનું થાય કે ‘હા ભાઈ!’ પણ પંચાચારમાં સાવધાન હોય તો કહે : “ત્યાગી એમાં મંજુરી આપે?”

સાવધાન હોય તો વાણીના પણ અસદ્ આચારથી બચી શકે. સાવધાન હોય તો કહે : “પહેલેથી ત્યાગની શિખામણ અને ત્યાગી સાધ્વીજીના સમાગમ ન આપ્યા એ કલ્યાણ-મિત્રની ફરજ ચૂક્યા, માટે હવે એને પાપમાં પાડવાની વાત કરે છે.”

આચાર્ય પોતે પંચાચાર પાળવામાં સાવધાન છે,

જગત છે, માટે જગત ઉપર એકાન્તે ઉપકાર કરવાળા છે.
એ કહે છે,

“ભવી પ્રાણીને દેશના દેશ-કાળે,
સદા અપ્રમત્તા યથાસૂત્ર આલે.”

આચાર્ય પ્રાણીને દેશ-કાળને ઉચિત દેશના આપનાર હોય છે, ને સ્વયં હુંમેશા અપ્રમત્ત રહી સૂત્રાનુસાર વર્તનારા હોય છે.

પ્ર૦-દેશને ઉચિત દેશના કેવી રીતે અપાય ?

એકવાર પ્રભાવક આચાર્ય કમલપ્રભાચાર્ય ચૈત્યવાસી-ઓના દેશમાં ગયા. ત્યાં ચૈત્યવાસી એટલે મંદિરમાં રહેનાર ને મંદિરનું ખાનાર મઠધારી સાધુઓ હતા. એ લોકોએ મંદિર બનાવવાનો ઉપદેશ આપવા આચાર્યને ભારપૂર્વક વિનંતી કરી, પણ આચાર્યે તેવી દેશના ન આપી. કારણ કે ત્યાં મંદિર બનાવવાની દેશના આપવી એટલે દેવદ્રવ્ય-ભક્ષીઓ માટે એમનો અખાડો ઊભો કરવાની સગવડ આપી કહેવાય. ઉચિત દેશના એ કે તેવા તેવા દેશના હિસાબે અધર્મના સેવનને પુષ્ટિ ન આપનારી દેશના. કાલોચિત દેશના એટલે કાલ-સમયને ઉચિત ધર્મપ્રસારક દેશના આપવી.

દા.ત. ચોમાસુ શરૂ થવાનું છે તો તેને ઉચિત દેશના આપવી કે ધર્મના આચારો આ પર્વ દિવસોમાં વધારવા જોઈએ. જે કોઈ કાંઈ જ ધર્મ ન કરતા હોય તેણે તે શરૂ કરવા જોઈએ.

ધર્મ ન કરતા હોય તેને ‘ભાવ વગર ધર્મ’ ક્રિયા કરવી નકામી છે. પહેલાં ભાવ ચોક્કસ કરવા. ભાવ વગર

નવકાર-સ્મરણ, દેવ દર્શન-પૂજા, સામાયિક-પ્રતિક્રમણ-
બધું નકામું' આ દેશના આપવી એ ધર્મ ન સાધવાની
અફસોસી પણ નહિ થવા દે, ને એથી મિથ્યાત્વ દટ કરશે.

વળી દેશ ને કાળને ઉચિત દેશના દેનારા આચાર્યો
ધર્મની વાણી બોલે, દુન્યવી બીજું કાંઈ ન બોલે. તે સમજે
છે કે બીજું ધર્મ સિવાયનું બોલવાનું તે બળતામાં લાકડાં
હોમવા જેવું છે. એક તો જગતના જીવો વિષયાસક્તિ
અને કષાયોથી બળી રહ્યા છે, અર્થ ને કામની આસક્તિથી ને
લાલસાથી બળી રહ્યા છે. ત્યાં દુનિયાની, લડાઈની, કે
સરકારી નિયંત્રણ વગેરેની એવી વાતો કરે ત્યાં પેલાની
કષાયની આગ વધુ પ્રજ્જ્વલિત થાય.

ઉદાહરણ (i) “આ ઓરિશરોએ આ ભારતના કોડો
લોકોને તો પાયમાલ કર્યા હતા, પણ એથી વધુ ઘરની
સરકારે કર્યા!” જે સાંભળનાર અર્થની લાલસાવાળો
હોય તો તે બોલશે, ‘સરકાર હરામખોર!’

(ii) “આજના શેઠિયા સીદતા સાધર્મિક સામે
જુએ નહિ! બંગલા રાખવા છે! મોટરો રાખવી છે! પણ
પાંચ સાધર્મિક નથી પોષાતા! પાંચનો ખર્ચો-કેટલો?
પોતે મહીનામાં દશ પંદર હજારનાં ખર્ચાં રાખે! પણ
સાધર્મિક ઉદ્ધારનો એક બે હજારનોય ખર્ચ ન રાખે,-”
આવી દેશના સામાન્ય ને મધ્યમ સ્થિતિના શ્રોતાઓને
દ્વેષ અસુયા કરાવનારી થાય. પાપદેશના જેવી બની જાય.

વ્યાખ્યાનમાં સાંભળનાર મોટા ભાગે સામાન્ય ને
મધ્યમ વર્ગના હોય છે. તે આપું સાંભળે તો તેમને શ્રીમંતો
પર કષાય થાય. એ કહેશે, ‘મહારાજ સાચી વાત કહે છે.
આવા લક્ષ્મીનંદનોને તો પકડીને પીટવા બોધ્યો!’

માટે આ દેશના દેશકાળને ઉચિત નથી.

નવપદપૂજા પર વાચનાઓ

દાદર

વાચના

મહાસુદ ૭-૨૦૩૬

૧૮

આચાર્યપદ

જૈન આચાર્ય ઉચિત દેશના આપનારા હોય.

ઉચિત દેશના કેવી ? :-

“ આર્થિક સીદામણ તે વ્યસમાધિ કરનારી છે, પરંતુ સારા પૈસા મોટી વ્યસમાધિ કરનારા છે. એ આપણી સમાધિ બચાડે છે. પૈસા કરતાં મહાન સંપત્તિ આપણી પાસે છે નવકાર મહામંત્રની. અરે! લૂખી રોટલી ખાઈ લે, પણ જો નવકાર મંત્ર શ્રદ્ધાથી ગણે છે તો તે મહાન સમાધિ છે, અને નવકાર સદ્ગતિદાયી છે. પૈસા સદ્ગતિ દાયી ન કહેવાય...” આવી દેશનાથી પૈસા દુઃખી ગરીબને સમાધિ આવે.

એક સામાન્ય સ્થિતિના શ્રોતા કહે ‘સાહેબ! અહીં સાધર્મિક ઉત્થાનની વાત સાંભળીએ છીએ તો એટલો બધો સમાધિનો પાવર આવે છે ! ને બીજે સાધર્મિક ઉત્થાનની વાત સાંભળીએ છીએ તો શ્રીમંતો પર ઝાળ ચડે છે !’

જૈનાચાર્યની દેશના રંકથી માંડીને રાજને ઠાર-
નારી હોય, બાળનારી નહિ.

આચાર્ય થયા તે શ્રાવકમાંથી થયા. પહેલાં સાધુ,
પછી પદસ્થ, પછી આચાર્ય બન્યા. સારા શ્રાવકપણામાં
ય આ વિવેક હોય છે કે આપણા સંપર્કમાં આવેલાના
હૈયાના કષાયોને ઠારવા પણ હૈયાં બાળવા નહિ; તે
શ્રાવકપણેથી આ વિવેક લઈને આવેલ મુનિમહાત્મા
આચાર્ય પદ સુધી પહોંચનારા બને, તે તે શું મહા
વિવેક ન બાળવે!

ઉદાહરણ-જન્મીને તરત અદ્દઠમ કરનાર નાગકેતુના
પહેલાના બેડુતપુત્રના ભવમાં તેની સાવકી માતા ત્રાસ
દેતી હતી, તે મિત્રની સલાહ લેવા ગયો કે ‘આ સ્થિતિમાં
મારે શું કરવું?’ તો મિત્રે તેને બાળ્યો નહીં પણ ઠાર્યો.
એમ ન કહ્યું કે ‘તારામાં કાંઈ જોરખોર છે કે નહિ? લે
બુધું ને બાપાની એ નવી સામે ઊભો થઈ જા.’ એમ ન
કહેતાં એમ કહ્યું, ‘એ તને કેમ સતાવે છે? કારણ, તે
પૂર્વ ભવે તપ નથી કર્યો માટે. તપ ન કરનારને પરાભવ-
તિરસ્કાર પામવા પડે છે ને અહીં પણ તપ નહિ કરે, તો
આગળના ભવની સ્થિતિ વિચાર.” પેલો કહે “એમ? તો
શું તપ કરું?”

“તપસ્યા અનેક પ્રકારે છે. પહેલાં મંગળમાં અદ્દઠમ
લગાવ. નજીકમાં પર્યુષણ આવે છે એમાં લાગટ ત્રણ
ઉપવાસ કર.”

આ પ્રમાણે-આત્મ-કલ્યાણનો રસ્તો બતાવી મિત્રે
નાગકેતુના જીવને ઠાર્યો.

તો એ અદ્દઠમની ભાવનામાં મર્યો ને ચરમ શરીરી

નાગકેતુ થયો ! જો શ્રાવક પણ આવા ઠારનારા હોય, તો સાધુ તો વિશેષ ઠારનારા હોય.

સાધુ ખીજને ઠારનારા ત્યારે જ જને કે બ્યારે પહેલાં તો પોતે સાધુ સાથેના વ્યવહારમાં દોષ પોતાના જોનારા હોય, કષાય શાંત કેમ પડે એ જોનારા હોય; કષાય વધે નહીં કે કષાયની ઉદ્ધરણા ન થાય, એ જોનારા હોય. પોતાના વ્યવહારમાં જ જો દોષ સામાના જોવાની ટેવ હોય તો એ ખીજ ગરીબ-સામાન્ય-મધ્યમ માણસને દેશના કંઈ આપવાના ? શ્રીમતોના જ દોષ જોવાની આપે ને ?

આચાર્ય દેશ કાળને ઉચિત દેશના આપે, અને યથા-સૂત્ર અર્થાત્ સૂત્રાનુસાર યાને આગમમાં લખ્યા મુજબની દેશના આપે. ઘરનું કાંઈ કહેવાનું નહીં; તેમજ શાસ્ત્ર બાળ મધ્યમ કે તત્ત્વજ્ઞની કક્ષા જોઈ એને અનુરૂપ જ દેશના આપવાનું કહ્યું તો સામાની કક્ષા બહારની દેશના નહિ આપવાની. કેમકે ‘ધર્મખિન્દુ’ શાસ્ત્ર કહે છે કે ‘પરસ્થાન દેશના પાપ દેશના’ શ્રોતા બાળ કક્ષાના હોય તો એમને સદ્ આચારોની દેશના આપવી જોઈએ. ત્યાં જો ભાવપ્રધાન દેશના અપાઘ, તો ભાલે એ ભાવ શાસ્ત્રીય શાસ્ત્રોક્ત હોય છતાં એ દેશના પાપ દેશનારૂપ કહેવાય. માટે દેશના આગમે કહેલી રીતથી આપવી જોઈએ. મૂળ આલંબન જિન-આગમ છે. તેને અવલંબીને જ આચાર્ય દેશના આપતા આવ્યા છે માટે શાસન ટક્યું છે.

આજે કેટલાક કહે છે, “અમુક બાબતની શાસ્ત્ર ના પાડે છે, પણ તે શાસ્ત્ર-રચનાના કાળમાં બરાબર હશે, કિન્તુ આ કાળમાં બરાબર નહિ”-આમ શાસ્ત્ર ઉડાવવાનું થાય તો શાસનનો અંત આવી જાય. શાસ્ત્રના આગમના

ઉપદેશો અને સિદ્ધાન્તોના પાલનથી જ શાસન ટકે; ને શાસ્ત્ર-આગમ રચનારા ત્રિકાલદર્શી હતા, એટલે ભવિષ્ય કાળ પણ જોઈ ને જ શાસ્ત્રાગમો રચેલા છે.

આચાર્ય સદા અપ્રમત્ત રહીને દેશ કાળને ઉચિત તથા શાસ્ત્ર-સૂત્ર આગમને અનુસાર ભવી જીવોને દેશના આપે છે. તેમને પ્રમાદ નથી એટલે નિદ્રા, આળસ, વિકથા, કૃથલી, જમાનાવાદ, લોકરંજન, વગેરે કાંઈ નથી.

શ્રાવક કહે:- ‘વ્યાખ્યાનનો સમય થયો છે, પધારો’

આચાર્ય પૂછે:- ‘કેટલા સાંભળવા આવ્યા છે?’

શ્રાવક કહે:- ‘સાહેબ! પાંચ જણ છે’

આચાર્ય કહે:- ‘તો વ્યાખ્યાનની ના કહી દો.’

અને પછી આચાર્ય આરામ કરે, તો આ યોગ્ય નથી. વિજય યશોદેવસૂરીજી મહારાજ તો કહેતા હતા : ‘મારે એક શ્રોતા હોય તો ય યસ છે. સામે અર્થી ઝીલનારો જોઈએ; વળી મારે ભગવાનની વાણીને અનુપ્રેક્ષાદિ સ્વાધ્યાય થાય છે, પછી એક સાંભળે તોય થાય, ને અનેક સાંભળે તોય થાય.’

હા! વધુ માણસો સાંભળે વધુ પામે, પણ પોતાને તો એક શ્રોતા કે અનેક શ્રોતામાં એક સરખું પરિણામ છે,- ધર્મકથા-તત્વાનુપ્રેક્ષા અને પરહિતયુદ્ધિ સમાનરૂપે પોપાય છે.

વળી આચાર્ય કેવા છે ?

કાવ્ય : “ જિ કે શાસનાધાર દિગ્દંતિ કલપા,
જગે તે ચિરંજીવજ્ઞે શુદ્ધ જલપા ”

આચાર્ય શાસનના આધાર છે.

પ્ર૦- ‘શાસનના આધારે આચાર્ય ? કે આચાર્યના આધારે શાસન ?

ઉ૦- અહીં સ્વાદ્વાદ છે.

(i) શાસનના આધારે આચાર્ય છે, તે એ રીતે કે જ્યાંસુધી આચાર્યના દિલમાં શાસન જીવંત હોય, ત્યાં શાસનને રહેવા માટે દિલ અર્થાત આચાર્ય આધાર બન્યા ને એવું હોય ત્યાં સુધી તે સાચા આચાર્ય છે, નહિ તો આચાર્યાભાસ છે.

દા.ત. કમલપ્રભાચાર્ય. જ્યાં સુધી તેમના દિલમાં શાસન જીવંત હતું, ત્યાં સુધી એ નામી આચાર્ય હતા, તીર્થંકર નામકર્મ બાંધનારા બન્યા હતા. દિલમાં શાસન હતું માટે જ એ માનનારા હતા કે ‘દેવદ્રવ્યનો એક રાતો પૈસો ચવાવો ન જોઈએ, ચવાય તેવા સંયોગ હોય તો તેને સમર્થન આચાર્ય ન જ આપે.’ અને તેથી જ તૈત્તિવાસીઓના કેન્દ્રમાં નવાં મંદિર બંધાવવાને ઉપદેશ ન જ આપ્યો. એમાં શાસનરાગ-પ્રવચનરાગ જ્વલંત હતો, એથી તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જનારા બનેલા.

પરંતુ આ નામી-પ્રખ્યાત કમલપ્રભાચાર્ય એક વખત સાધ્વી-સંઘટ્ટાને ખાટો બચાવ કર્યો ને તેમના હૃદયામાંથી શાસન નીકળી ગયું.

બન્યું એવું કે એકવાર કોઈ ભીડમાં કસ્માત સાધ્વીજીથી એમને અડી જવાયું હશે. વિરોધીઓએ સભામાં પ્રશ્ન કર્યો ‘સાધુથી સાધ્વીને અડાય ?’ આ સમજ ગયા. ખીજ ત્રીજ રીતે વિવેચન કરી આને સીધો જવાબ ટાળ્યો. એવું દિવસો ચાલ્યું. પછી તો પેલાઓએ સીધું જ પૂછ્યું,- ‘તે દિવસે તમે કેમ સાધ્વીને અડયા હતા ?’

કમલપ્રભાચાર્યે કહ્યું,- ‘શાસ્ત્રમાં ઉત્સર્ગ ને અપવાદ માર્ગ ઘણા છે એ તને કયાં ખબર છે?’

સાધ્વીને પોતે પ્રમાદથી અડવાની બાબતને અપવાદમાં ખપાવી. આ અપાવ્યું તે ખોટું છે. પ્રમાદ એ ઉત્સર્ગનો અપવાદ નહિ, પણ ઉત્સર્ગનો અંશે ભાગ છે.

“સાધ્વીને ન અડાય-” તે ઉત્સર્ગ માર્ગ છે, પણ સાધ્વી નદીમાં લપસી પડી ડૂબતી હોય તો તેને અડીનેય ખચાવી શકાય તે અપવાદ માર્ગ છે.

હવે કમલપ્રભાચાર્યના હૃદયમાંથી શાસન નીકળી ગયું તો તીર્થંકર નામકમંતું પૃથ્વી વિખરાઈ ગયું! ને આચાર્યભાસ બન્યા. વિરોધીઓએ તેમનું નામ પાડ્યું ‘સાવધાચાર્ય’, પાપવાળા જે આચાર તેનું સમર્થન કરનારા તે સાવધાચાર્ય. આ વાત થઈ શાસનના આધારે આચાર્ય, તેની.

હયામાં શાસન છે ત્યાં સુધી એ શાસનના કાનૂન પાળીનેજ આચાર્યપદું છે. એ શાસનના આધારે આચાર્યપદું ગણાય એટલે એ હિસ્સાને આચાર્યના આધાર શાસન છે, શાસનના આધારે આચાર્ય.

હવે ‘આચાર્યના આધારે શાસન’ એની વાત બેઈએ.

શાસન હયામાં હોય, એમ આચારમાં પણ હોય. હયામાં ફક્ત માનવાનું એટલું જ નહિ, પણ તે આચરવાનું ય હોવું જ બેધએ, તો જ તે આચાર્ય છે. શાસ્ત્રે બતાવેલ હોય તેનાથી વિપરીત માર્ગ ચાલનાર તે આચાર્ય નહિ, પણ આચાર્યભાસ છે. તે નટની જેમ માત્ર દેખાવ કરનારા ગણાય. આમ આચાર્ય શાસનને આચારમાં-આચરણમાં

અને વાણીમાં ઉતારતા આવ્યા છે અને બીજાઓને શાસન આચરાવતા આવ્યા છે તો જ શાસન ટક્યું છે. આ હિસાબે કહેવાય કે આચાર્યોના આધારે શાસન. માટે જ પાંચમે આરો પૂરો થતાં જો આચાર્ય નહિ તો આ ભરતમાં શાસન પણ નહિ.

(૨) આચાર્ય બીજી રીતે શાસનના આધાર,—

આચાર્યના આધારે શાસન છે, કેમકે શાસન કોઈ મૂર્ત ચીજ નથી, શાસન એટલે દેરાસર-ઉપાશ્રય નહિ, કિન્તુ શાસન એટલે ભગવાનની વાણી ને ભગવાનની વાણીએ કહેલ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયી છે. તે આપનાર છે આચાર્ય ભગવંત. પૂર્વાચાર્યોએ પછીના આચાર્યોને આપેલ, પછીના આચાર્યોએ તેમની પછીના આચાર્યોને આપેલ. એમ ભગવાનની વાણીની ને રત્નત્રયીની ઉત્તરોત્તર પરંપરા એક પછી એક આચાર્યોએ ચલાવી, તો આજે આપણા સુધી શાસન આવી પહોંચ્યું. આમ આચાર્યના આધારે શાસન ચાલ્યું.

શાસનના બે અર્થ થાય,

(૧) શાસન એટલે જિન-પ્રવચન ભગવાનની વાણી; ને

(૨) શાસન એટલે જિનોક્ત રત્નત્રયી.

આ બંનેની પરંપરા આચાર્યોએ ચલાવી. જો આચાર્ય ન હોય તો તે પ્રવાહ લુપ્ત થઈ જાય. એ તો આચાર્ય જે પૂર્વાચાર્યથી પામેલા છે, તે જગતને આપે છે, જગત તેને ઝીલે છે સહુ થાય છે પછી આચાર્ય થાય છે, એમ શાસન આગળ ચાલ્યું.

‘શાસનાધાર’ પદના આ બંને પ્રકારના અર્થ માટે “શાસનાધાર” પદના બે જાતના સમાસ થઈ શકે,—

(૧) 'શાસનનો આધાર' એ 'શાસનાધાર' એમ ષઠી તત્પુરુષ સમાસ થયો.

(૨) 'શાસન છે આધાર જેમનો, એવા આચાર્ય એ શાસનાધાર' એમ બહુવ્રીહિ સમાસ થયો.

આમાં બીજા અર્થમાં શાસનને આચાર્ય પોતાના જીવનની દીવાદાંડી બનાવે એટલે શાસનના આધારે આચાર્યપણું પામે. સમુદ્રમાં વહાણ દીવાદાંડીને આધારે ચાલે છે તેમ શાસનને આધારે આચાર્યની જીવનગાડી ચાલે છે.

આચાર્ય શાસનને પોતાના જીવનનું સુકાન બનાવીને ચાલવું, આચાર્ય શાસન સિવાય બીજી વાત ન કરે.

“દિગ્દંતી કલ્પા,

જગે તે ચિરંજીવજ્ઞે શુદ્ધ જલ્પા”

અર્થાત્ આચાર્ય દિગ્દંતી-દિગ્ગજ જેવા છે. આઠ દિશાના રખેવાળો તેના હાથી તે દિગ્ગજ. વિજેતાનો અર્થ બતાવવો હોય ત્યારે દિગ્ગજની ઉપમા અપાય છે.

દિગ્ગજ હોય તેનો ગંભીર ધ્વનિ નીકળે તો તે આખી દિશાને ભરી દે. તેમ આચાર્યની તત્ત્વવાણી આખા દેશમાં ચોભેર પ્રસરી જાય, એટલે કે ધર્મ-પ્રશંસા જેનશાસનની વાહવાહ લોકમાં પ્રસરી જાય.

‘શુદ્ધ જલ્પા’:-એવા એ આચાર્ય ચિરકાળ જીવંત રહેજો ને શુદ્ધ જલ્પા છે એટલે કે નિર્દોષ વાણી બોલનારા છે, શુદ્ધ પ્રરૂપણા કરનારા છે. માત્ર દેશનામાં નહિ, પણ ચાલુ વાતચીતમાં પણ ચાલુ જીવન-પ્રસંગમાં ય આચાર્યનું વચન નિર્દોષ હોય, સાવચ યા કષાયવાળું કે અપ્રિય ન તહોય. સાવચ અર્થા પાપવાળું વચન ન હોય. બીજાને

પાપસ્થાનકમાં ઘેરનારું વચન ન બોલે. નિર્દોષ વાણી કહેનારા હોય. “એવા આચાર્ય આ જગત પર ચિરકાળ જીવતા રહેજો.”

શું આ આશીર્વાદ વચન છે ? ના (૧) કિન્તુ આવી અમે શુદ્ધ આશાંસા રાખીએ છીએ, અમારા હૃદયની આવી તીવ્ર અભિલાષા છે. એ આશીષવચન કેમ નહિ ? કારણ કે એમને આશીર્વાદ આપવાનું આપણું ગજું શું ? અમારી તીવ્ર હાર્દિક ઇચ્છા છે કે જગતમાં એ ચિરંજીવો. એમ, બીજો અર્થ—(૨) અમારી દિલથી વિનંતી છે કે આ જગત પર અમે હોઈએ ત્યાં સુધી આવા આચાર્ય અમારા દિલમાં ચિરકાળ જીવંત રહો.

આવા આચાર્ય ભગવંત જગત પર જીવંત હોય તો અમે જીવતા છીએ; અમારાથી કર્મસત્તા ડરે, કચરાય, ને કચરાય. આવા આચાર્ય ભગવંત ન હોય તો અમારે કર્મસત્તાથી ડરવું પડે, કચરાવું પડે. તત્ત્વમાર્ગની શુદ્ધ પ્રરૂપણાથી આચાર્ય એવો ધર્મનો રાહ આપે છે કે વિચાર-વાણી-વર્તાવની દિશા મળી જાય છે. આચાર્ય એ ત્રણેનાં સુકાની છે, એ ભવી જીવને કહે છે,—

વાણી તો આવી જ બોલજે,
વિચાર તો આવો જ કરજે,
વર્તાવ તો આવો જ કરજે.

આવું બતાવનાર આચાર્ય ભગવંત છે. એ રાહ જો જવાય તો કર્મ સત્તાને કચરાવું પડે. આચાર્ય ન હોય તો આપણે કર્મસત્તાથી કચરાવું પડે.



નવપદપૂજા પર વાચનાઓ

૬૬૨

વાચના

મહાસુદ ૮-૨૦૩૬

૧૯

આચાર્યપદ

હવે ઉલાળાની દેશીનું કાવ્ય આવે છે,-

“આચારજ મુનિપતિ ગણી ગુણુ છત્રીશી ધામોજી”

—આચાર્ય મુનિપતિ છે, ગણી છે, ને છત્રીસ ગુણાના આવાસ છે.

આચાર્ય મુનિઓના સ્વામી છે; કારણ કે (૧) મુનિઓ તેમની આજ્ઞા ઉકાવે છે. મુનિઓ હાથ જોડીને આચાર્યના વચનને તહત્તિ કરનારા હોય છે. એમ (૨) સ્વામી' એટલે નાથ. આચાર્ય પોતે મુનિઓની સંભાળ કરનારા છે કે કોઈ મુનિમાં કોઈ દોષ ન પ્રવેશે; મુનિ ઉન્માર્ગ ન આચરે, ઉત્સૂત્ર ન બોલે, તેમજ ૧૦ યનિધર્મ અને સાધ્વાચારો અરાખર પાળે.

મુનિઓના હિતને યોગ્યેમ કરનારા હોય તે નાથ કહેવાય, સાચા સ્વામી કહેવાય. 'યોગ' એટલે હિતની પ્રાપ્તિ કરાવનારા, ને 'ક્ષેમ' એટલે પ્રાપ્ત હિતનું રક્ષણ કરનારા આચાર્ય છે. ત્યારે એમનામાં સાચું સ્વામીપણું છે, નહિ તો કહેવાના સ્વામી કહેવાય.

“ દી વાળે તે દીકરો ને છો વાળે તે છોકરો ”

સાચો દીકરો બાપનો દી વાળે, અર્થાત્ બાપના સારા કર્યા-કારવ્યાને અજવાળે તે દીકરા. બાકી જે એના પર છો વાળી નાખે પ્લાસ્ટર-કૂચડો ફેરવી નાખે, તો તે સારો દીકરો નહિ પણ કહેવાનો દીકરો, અરેઅર તો એ છોકરો છે. એમ આચાર્ય મુનિઓના હિતના યોગક્ષેમ કરનારા હોય તો સાચા મુનિપતિ કહેવાય.

પત્નીનો સાચો પતિ તે જે પત્નીના શીલ વગેરે હિતનો યોગ-ક્ષેમ કરનારો હોય; નહિ તો એ કહેવાનો પતિ પૂતળા-પ્રધાન જેવો. મુનિઓના હિતનો યોગ-ક્ષેમ નહિ કરનાર આચાર્ય પણ સાચા મુનિપતિ નહિ કિન્તુ પૂતળા પ્રધાન જેવા.

ભરવાડ પૂતળા-પ્રધાન ગુરુનું દૃષ્ટાન્ત :-

એકવાર એક સંન્યાસીઓના સમુદાયના ગુરુ ગુજરી ગયા. હવે નવા ગુરુ બનાવવા કોને ? ગુરુ તો જોઈએ. ગુરુ મળતા પણ તે દુબળા પાતળા મળતા; બહારમાં ઓજસૂ પાડે તેવા કોઈ મળતા નહિ. દિવાન-સંન્યાસી બધી વાતે હોંશિયાર અને ગુણિયલ હતો, પણ શારીરિક દેખાવે ઓજસૂ પાડે તેવો નહિ.

તેવામાં જંગલમા લાલખુંદ અને પડછંદ કાઢાવાળો એક ભરવાડ જોયો. દિવાન-સંન્યાસીએ કહ્યું: “ તને અમે ગુરુ બનાવીએ તને બધી સગવડતા ખાવાની પીવાની રહેવાની મળશે. તું અમારો ગુરુ બન.”

ભરવાડે કહ્યું: ‘ભલે થાઉં ત્યારે.’

દિવાન સંન્યાસી બોલ્યો: ‘ પણ તારે એક શરત પાળવી પડશે.’

આ લોકોને તો પૂતળા-ગુરુ બનાવવો હતો, ગુણથી ગુરુ મળતો નહિ એટલે દેખાવનો ગુરુ બનાવવો હતો.

કહેવાનો ગુરુ બનાવવાનો હતો એટલે આ ભરવાડ અભણ છતાં એને પસંદ કર્યો, નહિ તો આ ભરવાડમાં કશી આવડત ગુરુ તરીકેની ન હતી. દિવાન સંન્યાસી એને કહે છે ‘શરત એ, કે તારે બિલકુલ યોગવાતું નહિ.’ શરત મંજુર થઈ-તેને સંન્યાસીના કપડાં પહેરાવ્યાં, મુખ્ય સંન્યાસી ગુરુ કર્યો બેસવાની રીત બતાવી કે લોકના દેખતાં આંખ પોણી મીચેલી રાખવી, ને જાણે ધ્યાનમાં છે એમ દેખાય એવી રીતે પદ્માસને બેસી રહેવું; બસ, એને ગુરુ કરીને કાફલો ગામ-ગામ ફેરે છે.

ગામ-ગામ વાત ફેલાવી કે “ગુરુ તો બસ ધ્યાનમગ્ન રહે છે. જો એમની આપણા પર જરાક આંખ ખૂલે તો સમજવું કે આપણા ભાગ્ય ઉઘડી ગયા !”

કોઈ પૂછે તો પેલો દિવાન-સંન્યાસી જવાબ આપે.

આવા તે સ્વામી કહેવાય ? પૂતળા સ્વામી શું કરે ? એ શું માર્ગદર્શન આપે ? એ યોગ-ક્ષેમ શું કરે ?

આ ભરવાડ તો શોભા માટે ગુરુ હતો, પરંતુ જિન-શાસનના આચાર્ય મહારાજ એવા નથી, તે સાચા ગુરુ છે, તે માર્ગદર્શન આપે છે, પણ સાચા ન હોય તો કોકદી’ બાફી નાખે. અને આપું એક દી’ આ શોભા-ગુરુએ બાફી નાખ્યું.

કોઈ નગરમાં ગયા. ત્યાં રાજાને કાને વાત આવી કે ‘મહાન સંત-મહંત આવ્યા છે.’ રાજા ત્યાં આવ્યો. ગુરુના પગે પડ્યો, ગુરુને વિનંતી કરી. “સ્વામીજી ! કાંઈક

આશીર્વાદ આપો” રાજ ત્યાં બેઠો છે, એટલામાં બન્યું એવું કે દૂર બકરાનું ટોળું ગુરુએ જોયું, આદત સે લાચાર ...મૂળ તો આ ભરવાડ જ ને? તે ત્યાં તરત જ

ભરવાડ ગુરુએ બાક્યું :-

એ “તક, તક, તક, ફરર ફૂ” બોલ્યો. ત્યાં તે દિવાન સંન્યાસી બેઠો હતો તેણે ગુરુને ખાનગી ચૂંટી બણી, એટલે એણે ચેતી જઈ મૌન પકડ્યું. દિવાન સંન્યાસીએ જોયું કે શોભાગુરુએ બોલવાને બદલે બોળી નાખ્યું’ દિવાન હોશિયાર હતો, તે બોલ્યો : ‘અહોહો! મહારાજ આજ તમે ન્યાલ થઈ ગયા! જે વર્ષોથી ધ્યાનમાં રહે તેમણે આજ તમને કહી દીધું : ‘તક તક તક’ આમ ત્રણ વાર કહીને કહ્યું કે-

“આ મનુષ્ય જીવન મહાન તક છે તેને જ્યાં દેતો નહીં, સાધી લે, ધર્મ કરીને જીવનનો તક સફળ કરી લે. નહિતર જીવનના અંતે ‘ફરર ફૂ’ બધું ઊડી જવાનું છે. તક ઊડી જશે.”

આમ કોઈ સુધારી લે તે જુદી વસ્તુ છે, બાકી પૂતળા-પ્રધાન ગુરુ બાકી નાખે.

આચાર્ય ગણી છે. :-

એટલે કે ગણને ધારણ કરનારા છે. ગણીમાં ત્રણ શબ્દો આવે : કુલ, ગણ ને સંઘ. એક આચાર્યની સંતતિ તે કુલ ગણાય, અનેક કુલનો સમૂહ તે ગણ ગણાય. અનેક ગણનો સમૂહ તે સંઘ ગણાય. એક ગણમાં સૌથી મોટા આચાર્ય હોય તેમના મોટા પરિવારમાં અવાંતર કેટલાક આચાર્ય હોય; તે દરેક આચાર્યની સંતતિ તે કુલ થયું.

એવા કુલોને અનેક અવાંતર આચાર્યો એ બધાના સમૂહને ગણુ કહેવાય; અને તેવા ગણુને ધારણુ કરનાર તે ગણુી કહેવાય.

અહીં કાવ્યમાં ‘ ગણુી ’ શબ્દમાં ગણુપતિ, કુલપતિ, સંઘપતિ બધાય આચાર્યનો સમાવેશ સમજવો. આવા ગણુી આચાર્ય કેટલાય પાત્ર સંસારી ભવી આત્માઓના ઉદ્ધાર કરનારા હોય છે, એમને સાધુબનાવનારા હોય છે. એટલે સાધુ જો હંમેશાં ખ્યાલ રાખે કે,-

“ મારા જેવા દુનિયાના વિષયોની લાલસાવાળા ને વિષયોની ભીખ માગનારા કેટલાય ભિખારીને તેમાંથી મુક્ત કરનારા છે. દુનિયાના લાખો કરોડો ભિખારીઓમાંથી મારા જેવા ૨૫-૫૦-૧૦૦ને ઊંચકીને વિષયની ભીખ ને વિષયોની લાલસા મુકાવી મહાન સંયમ-સંપત્તિ આપી શ્રીમંત બનાવી દીધા ! તે મહાન ઉપકાર કર્યો.”

આવો જો વિચાર રખાય તો સંયમમાં કદી આચાર્યની સારણા-વારણાથી નિરાશ-હતાશ ન થવાય. સારણા-વારણા ને કદુ હિતશિક્ષા રૂપી ગુરુના ખાસડા પણ ખાવા પડે, પરંતુ કંટાળો ન આવે, ઉલ્લું આનંદ થાય કે ‘ મારા સંયમ-ધનને બચાવે છે.’ વળી આચાર્ય ગણુી ઉપરાંત કેવા છે ? તો કે

‘ ગુણુ છત્રીસી ધામોજી ’

આચાર્ય છત્રીસ ગુણુના ધામ છે, આવાસ છે તેમનામાં ગુણુોની છત્રીસીઓ આવી વસી છે.

તમારે ગુણુો જેવા હોય તો જીન ધર્મના ભાવ-આચાર્ય જુઓ તો ત્યાં ભરચક ગુણુોનાં દર્શન થશે.

‘ ઇન્દ્રિય-સંવર શું છે ? સંયમ શું છે ? ’ આ બધું

ભાવ આચાર્યમાં જોવા મળશે. ગુણ વિનાના દ્રવ્ય-આચાર્યની કિંમત નથી, ભાવ આચાર્ય તે ગુણથી છે, તેમની કિંમત અમૂલ્ય છે.

ગુણો અમૂર્ત છે. એ ગુણીને જુઓ એટલે સમજાય. જેમકે સમ્યક્ત્વ ગુણ સમકિતીને સમકિતની કરણી કરતો જુઓ એટલે સમજાય.

ઉદાહરણ, અંબડ પરિવ્રાજકે ભગવાનનો ધર્મ લીધો, ભગવાનનું સમકિત લીધું, ભગવાનના શ્રાવકપણાના વ્રત લીધા. તેને સમકિતનો સંતોષ હતો, કંઈક અહત્વ પણ હશે કે ‘મારે હજાર ચેલાઓ ને લાખો ભક્તો; આવો મોટો હું પ્રભુ! મેં તમારું સમકિત લીધું.’ પ્રભુએ એને આદર્શ સમકિતનું દર્શન કરાવવું હતું પરંતુ સમકિત ગુણ તો અમૂર્ત છે એવું ચર્ચચક્ષુએ દર્શન ન થાય, તેથી એવો જેનામાં નમુનેદાર આદર્શરૂપ સમ્યક્ત્વ ગુણ હતો તેની કરણીનાં અંબડને દર્શન ભગવાનને કરાવવા હતા. તેથી સુલસાનાં દર્શન કરાવ્યાં; કારણ કે સુલસા જે સમ્યક્ત્વાદિ ગુણોનું ધામ હતી, એને યોગ્ય એનામાં કરણી હતી, યોગ્ય બાહ્ય પ્રવૃત્તિ હતી.

અંબડ ચંપાપુરી આવ્યો હતો, રાજગૃહી જવાને હતો. તેથી ભગવાનને પૂછવા આવ્યો “ ભગવન! રાજગૃહી જાઉં છું. ત્યાંને યોગ્ય કોઈ સેવા? ”

તો ભગવાને સેવા બતાવી. ભગવાને મોંઢે એમ ન કહ્યું કે “ તારે આદર્શ સમકિત જોવું હોય તો જા. સુલસાને જોઈ આવ.” તેના બદલે ભગવાને કહ્યું ‘ રાજગૃહીમાં રાજા શ્રેણિકના અંગત અમલદાર નાગરથિકની મત્ની સુલસાને ધર્મલાભ કહેજે, એને અમારા વતી સુલસાની ધર્મ-બખર પૂછજે, ”

અંબડ ગયો અને એણે 'સુલસા તે વળી કેવીકે ગુણિયલ કે તીર્થ' કર પ્રભુ એને સંદેશો કહેવડાવે છે '- એમ વિચારી સુલસાની ધર્મશ્રદ્ધા અને પ્રભુપ્રીતિની વિવિધ પરીક્ષાઓ કરી. એમાં સુલસાની જે નિશ્ચલ સમકિત પ્રવૃત્તિ જોઈ તેથી ચકિત થઈ ગયો, અને સમજ્યો કે 'પ્રભુએ મને સાચા સમ્યક્ત્વનું દર્શન કરાવ્યું.' સુલસા સમ્યક્ત્વના ગુણોનું ધામ હતી.

આ ઘટાવે છે કે જે આપણે મુનિ છીએ તો મુનિ-પણાના સાધુપણાના ગુણોના ધામ બનવું જોઈએ. તો જ સાધુ જીવનનો સ્વાદ આવે, સાધુ જીવનમાં મજા આવે.

ગુણના ધામ એટલે ગુણ જ ગુણ. હિમાલય ખરફું ધામ છે, તો હિમાલયમાં શું મળે? ખરફું, ખરફું ને ખરફું જ મળે. ત્યાં આગ ન મળે; તેમ મુનિ એટલે ક્ષમાશ્રમણ ક્ષમાના ધામ છે. ત્યાં ક્ષમા જ ક્ષમા જોવા મળે. ત્યાં ક્રોધાદિ કષાય જોવા ન મળે.

આચાર્ય ગુણોના ધામ છે, ગુણોના ભંડાર છે, ગુણોના સંગ્રહાલય છે.

કેવા કેવા ગુણ ? ૩૬-૩૬ ગુણોની એક છત્રીશી, એવી ૩૬ છત્રીશીના ગુણો આચાર્યમાં હોય. એમાંની એક છત્રીશી 'પંચિન્દ્રિય' સૂત્રમાં છે. એમાં,—

(૧) એકેએક ઇન્દ્રિયનો સંવર એટલે કે પાંચે ઇન્દ્રિય પર ઠાંકણું જેથી એમાં એનો મનગમતો વિષય ન પેસે.

(૨) બ્રહ્મચર્યની નવવાડ પૈકી એકેક વાડનું સજ્જડ પાલન.

(૩) ચાર કષાયથી મુક્ત એટલે કે ક્રોધ નહિ, માન

નહિ, માયા નહિ, લોભ નહિ, પરંતુ એના બદલે ક્ષમા જ ક્ષમા, લઘુતા જ લઘુતા, સરળતા જ સરળતા, નિસ્પૃહતા જ નિસ્પૃહતા.

(૪) પાંચ મહાવ્રત પૈકી એકેક અહિંસા, સત્ય વગેરેની જ ઓલખાલા.

(૫) પંચાચાર પૈકી એકેક જ્ઞાનાચાર આદિના અવાંતર આચારો એમનામાં જીવંત જાગ્રત.

(૬) પાંચ સમિતિ ત્રણ ગુપ્ત એ દરેકના અઠંગઉપાસક. સમિતિ-ગુપ્ત એ જ આચાર્યના સાચા પ્રાણ. એક રીતે આ ૩૬ ગુણોના ધામ. એવી ૩૬ રીતે ૩૬-૩૬ ગુણોના ધામ હોય છે. વળી આચાર્ય કેવા છે? તેા કે,

“ચિદાનંદ રસ સ્વાદતા, પરભાવે નિઃકામોજી”

ચિત્+આનંદ-ચિદાનંદ. આચાર્ય ચિત્ ને આનંદના રસનો સ્વાદ કરનારા છે. (અહીં ‘સ્વાદતા’ ને ક્રિયાપદ બનાવ્યું.)

‘ચિત્’ એટલે નિર્મળ જ્ઞાન, રાગ-દ્વેષ-મોહથી અલિપ્ત શુદ્ધ જ્ઞાન. આનંદ એટલે સહજ સુખ, પરની અપેક્ષા વિનાનું સુખ, કહો કે વિષયોથી નિવૃત્તિનું સુખ, વિષયોની પ્રવૃત્તિનું સુખ નહિ.

નિવૃત્તિનું સુખ એટલે?

ઈન્દ્રિયોને વિષયોની ગુલામીની નિવૃત્તિનો આનંદ. મનને કષાયોની ગુલામીની નિવૃત્તિનો આનંદ. ઈન્દ્રિયોને વિષય-સેવા ન કરવી પડે, તેમ મનને કષાયવશ ન થવું પડે, એનો આનંદ એ નિવૃત્તિનો આનંદ છે. એ સાચો આનંદ છે. ઈન્દ્રિયોને વિષય-પ્રવૃત્તિથી અને મનને કષાય-

પ્રવૃત્તિથી આનંદ લાગે એ સાચો આનંદ નથી; કેમકે એ ક્ષણિક છે, પરાધીન છે, વિહ્વળતાના ઘરનો છે. જ્યારે નિવૃત્તિનો આનંદ સ્વસ્થતાના ઘરનો છે, અવિનાશી છે, સ્વાધીન છે. સવાલ થાય,

પ્ર૦- સાધુની વેચાવચ્ચ માટે ધક્કો ખાવા મળ્યો તેનો આનંદ તો પ્રવૃત્તિનો આનંદ થયો ને?

ઉ૦- (i) આ પ્રવૃત્તિ વિષયોની નહિ, પણ ધર્મની છે. એમાં વિષયોની નિવૃત્તિ છે. માટે એ નિવૃત્તિનો જ આનંદ છે.

વિષયોની પ્રવૃત્તિનો આનંદ મળે તે નિવૃત્તિનો આનંદ ન કહેવાય.

(ii) 'હું' દોડધામથી થાકતો નથી. હા, મને સેવા નહિ બતાવો તો ખેદ થાય કે અરે! સેવાનો લાભ ન મળ્યો!' સેવાની એવી ધગશ કે માને કે 'મને દશ કામ બતાવ્યા તે કર્યા, પણ હવે અગિયારમું કામ નહિ બતાવે તો ખેદ થશે.' કેમ? ધર્મપ્રવૃત્તિથી વિષય-પ્રવૃત્તિ અટકીને વિષય-નિવૃત્તિ થાય એમાં પ્રસન્નતા છે. આ છે નિવૃત્તિનો આનંદ. આવો સાચો આનંદ અને શુદ્ધ જ્ઞાન, આચાર્ય તેનો રસાસ્વાદ કરનારા છે; એટલે કે, ચિત્ અને આનંદમાં મગ્ન રહેનારા આચાર્ય હોય છે.

તે જ્ઞાનમય છે તેથી સુખી છે. સ્વાધ્યાય અને તત્ત્વ ચિંતન વિનાની તેમની એક પળ નથી જતી. ગાયરી વખતે તત્ત્વ-ચિંતન હોય? હોય, માત્ર તત્ત્વ-ચિંતન નહિ, પણ તત્ત્વ-ભાવન હોય, પરિણમન હોય, તત્ત્વ-પરણિતિમય જીવન હોય. પ્રતિપળ તત્ત્વ-બોધમાં રમનારા હોય છે. એટલે જ આચાર્ય આનંદ-મગ્ન છે.

પ્ર૦-નિવૃત્તિનો આનંદ ને ત્યાગનો આનંદ કયારે મળે ?

ઉ૦-જેને ભોગમાં આનંદ ન લાગે, વિષય-પ્રવૃત્તિમાં આનંદ નહિ પણ વિટંબણા લાગે કે 'આ શી વિષય-વેઠ !' બહાદુરી નહિ પણ શરમ લાગે કે 'મારે આ કેવી ગુલામી !'

એમ ઇન્દ્રિય વિષયોની અનુકૂળતામાં બાહોશી નહિ, બેહોશી હોય; એટલે કે એમાં જે બેહોશ અર્થાત્ ઉદાસીન ભાવવાળો હોય, એને ત્યાગનો આનંદ આવે, નિવૃત્તિનો આનંદ આવે.

નિવૃત્તિના આનંદના ૩ ઉપાય :-

(૧) વિષય-પ્રવૃત્તિમાં ઉદાસીનતા ઇચ્છે ને નિવૃત્તિનો આનંદ ગમે.

(૨) ભોગમાં વિટંબણા લાગે, ને ત્યાગનો આનંદ ગમે.

(૩) અજ્ઞાનતા-મૂઠતાનું જીવન ન ગમતું હોય, ને જ્ઞાનમય જીવન ગમે.

આ બધું વર્ષાનો અભ્યાસ માગે છે. વર્ષા સુધી રાત દિવસ તકેદારીથી નજર રાખવી પડે 'હું તત્ત્વબોધમય જ જીવન જીવી રહ્યો છું ને? મને વિષયની પ્રવૃત્તિમાં વિટંબણા લાગે છે ને?'

ઇન્દ્રિયો મનગમતા વિષયમાં જાય ત્યાં 'હાય! આ વિટંબણા શી? આ વેઠ ક્યાં સુધી?' એમ વિષય-પ્રવૃત્તિ મનને વિટંબણા રૂપ લગાડવા વર્ષા સુધી ઝાઝમવું પડે. પછી નિવૃત્તિનો આનંદ આવે.

અહીં 'ચિદાનંદ રસ' એટલે કે 'ચિત્' જ્ઞાનનો રસ, એને 'આનંદ'નો રસ, એમ બે કહ્યા, એનો સ્વાદ લેનારા આચાર્ય હોય છે. તે 'જ્ઞાનનો સ્વાદ ન લેનારા' કહેતાં

‘જ્ઞાનના રસનો સ્વાદ લેનારા’ કહ્યું, એથી સૂચવ્યું કે જ્ઞાનના આરંધકે પ્રારંભમાં જ્ઞાન માત્ર લક્ષી કાઢવાતું એટલું જ બસ નથી, પરંતુ જ્ઞાનનો સ્વાદ પણ અનુભવવાનો છે.

પ્ર૦- જ્ઞાનનો સ્વાદ અનુભવવો એટલે શું ?

ઉ૦- માણસ જેમ મનગમતી ચીજ કેરી વગેરે ખાય છે સાથે એનો એવો સ્વાદ અનુભવે છે કે એને ઘડીભર એમ લાગે છે કે ‘આની આગળ ખીજ ચીજ કૂંઠ નહિ,’ એમ જ્ઞાનનો એવો સ્વાદ આવે કે એને એમ લાગે કે ‘જ્ઞાનની આગળ ખીજ ચીજ કૂંઠ નહિ,’ બસ, જ્ઞાનનો એવો રસ આવે કે મનને એમ થાય કે ‘જ્ઞાનની આગળ અજ્ઞાનતા-એશઆરામી-સુખશીલતા-વાતોચીતો વગેરેના આનંદ કૂંઠ નહિ,’ બસ, જ્ઞાન, સ્વાધ્યાય વાચના, પારાયણ, ચિંતન વગેરે જ ગમે, એ જ ક્ષેત્રે, એક મિનિટ પણ આળસ, વાતચીત વગેરે કશું ક્ષેત્ર નહિ.

જ્ઞાનનો આવો સ્વાદ આવે એટલે મન જ્ઞાન-વ્યવસાયમાં તન્મય થાય, મન ખીજે જાય નહિ, ખીજા ત્રીજા વિચારો-વિકલ્પો કરે નહિ; ઉપરાંત પ્રમાદ-વિકથા-કૃથલી વગેરે ઝોછા થઈ જાય, અને જ્ઞાનમાર્ગની મમતા વધતી ને વધતી રહે.

હવે આચાર્ય તો આનાથી આગળ છે, જ્ઞાનનો સ્વાદ તો ખરો જ, વધુમાં જ્ઞાનના રસનો પણ સ્વાદ લેનારા છે.

પ્ર૦-જ્ઞાનનો રસ એટલે શું ?

ઉ૦-જેમ પુષ્પનો રસ એટલે સાર, એમ જ્ઞાનનો રસ એટલે સાર, અર્થાત્ અંતરઆત્મામાં જ્ઞાનની પરિણતિ તથા તત્ત્વસંવેદન થાય તે. એમાં આત્માના રોમ રોમમાં

જ્ઞાનપરિણતિ પ્રસરી ગઈ હોય. હેય વસ્તુના જ્ઞાનની પરિણતિ હેય તરફ નફરતવાળી હોય, ને ઉપાદેય વસ્તુના જ્ઞાનની પરિણતિ ઉપાદેય પ્રત્યે અહોભાવ, અહુમાન અને આદર ઉદ્ભવવાળી. આના સ્વાદનો અનુભવ આચાર્ય કરે છે.

“ પરભાવે નિઃકામતા ”

આચાર્ય પરભાવમાં પરભાવ-વિષયમાં નિષ્કામ છે, નિરિચ્છ નિરીહ છે, ઈચ્છા વગરના છે.

પરભાવ એટલે આત્માથી પર એવા પુદ્ગલના ભાવો, ને પુદ્ગલના ગુણો. દા.ત. કપડું પુદ્ગલ છે, તેના ભાવો તે ઉજળામણ, સુંવાળાશ...વગેરે. હવે કપડું ઉજળું છે તેમાં શું ખુશી થવાનું? કારણ કે ઉજળાશ કોનાં છે? ઉજળાશ એ કપડાંનો ભાવ છે, આત્માનો નહિ. તેથી તે પરભાવ કહેવાય. એમાં આત્માનું શું સારું વધ્યું?

પર એટલે કાયા, પરભાવ એટલે કાયાનો ભાવ. કાયા-નો ભાવ એટલે કાયાની લષ્ટ-પુષ્ટતા. તેવી કાયાની લષ્ટ પુષ્ટતા જોઈને ખુશી થયા તો તે રાજ્યો કાયાનો એટલે કે પરભાવનો આવ્યો, આચાર્ય આ પરભાવ અંગે નિષ્કામ એટલે કામના વિનાના, આસક્તિ વિનાના, નિરાસક્ત, રાગ-મોહ-મમતાની લાગણી વિનાના છે.

દા.ત. કોઈએ પ્રશંસા કરી તો આચાર્ય વિચારશે, - આ પ્રશંસા મારો સ્વ-ભાવ નથી, તે પર-ભાવ છે. લોકોના મુખેથી નીકળતા શબ્દો તે પર પુદ્ગલના ભાવ છે, કિન્તુ સ્વના આત્માના ગુણ નથી. આત્મા પર એની કોઈ અસર નથી. તેથી પ્રશંસાના શબ્દથી મારું કંઈ સુધરવાનું નથી. એમાં શું રાજ થવું? તેમ નિંદાનાં શબ્દ પણ પર-ભાવ,

એ કાંઈ મારા આત્માનું બગાડે નહિ, તો એમાં નારાજ શું થવાનું?

આચાર્ય પરભાવે નિષ્કામ છે, કારણ કે સ્વનો ભાવ જે શુદ્ધ ચિત્, શુદ્ધ જ્ઞાન ને નિર્દોષ આનંદ, તેની જ કામનાવાળા છે. તેમાંજ એમને ખુશી થવાનું છે.

પ્રશંસા તે ક્ષણિક છે. તે આજે છે અને કાલે લોકો ભૂલી જશે. એની શી કિંમત? આ સમજીને આચાર્ય પર-ભાવમાં નિષ્કામ રહી શકે છે. માટે જ તે જગત પર મહાન ઉપકાર કરી શકે છે. દા.ત. મોટો વેપારી સ્વાર્થી હોય, ને પોતે જ ધન ભેગું કરવાનું ઈચ્છે, તો તે નાના વેપારીનું ભલું શું કરે? એમ પર-ભાવમાં આકંઠ ભરેલા હોય તેને ઐહિક સ્વાર્થ ઘણા હોય. એ પરોપકાર શું કરે? પર-ભાવ અંગે નિષ્કામ દશા એટલે કે ઈન્દ્રિયોને અનુકૂળ વિષયોની પરવા નહિ, ને પ્રતિકૂળ વિષયોને ટાળવાની તમન્ના નહિ; તમન્ના માત્ર પોતાના સ્વ-ભાવરૂપ ક્ષમા નિર્લોભતા નિરહંકાર વગેરેને આત્મસાત કરવાની. એમ પર-ભાવ સ્વરૂપ માન-સન્માનની પરવા નહિ. પરવા માત્ર સ્વાત્માને વીતરાગ સાથે એકરસ-એકરૂપ કરવાની. આ અધું, એક એક બાબતમાં કાળજી રાખતાં, વર્ષોના અભ્યાસથી સિદ્ધ થાય, અને તો જ પરભાવમાં નિષ્કામ બનાય.

આચાર્ય શુદ્ધ-નિર્મળ ચિત્ ને આનંદ યુક્ત નિષ્કામ પરભાવની કામના વિનાના છે. પર-ભાવ અંગે અલિપ્ત છે, ઈચ્છા તો નહિ, પણ લેવાવાનું ય નહિ, એની લેશ-માત્ર પણ અસર જ નહિ લેવાની.

અહીં પ્રશ્ન થાય,—

છદ્મસ્થ આચાર્ય શુદ્ધ જ્ઞાનમય કેવી રીતે? :-

પ્ર૦-આચાર્ય શુદ્ધ જ્ઞાનમય-શુદ્ધ સ્વરૂપવાળા બની ગયા તો શું અત્યારથી તેઓ જીવનમુક્ત વીતરાગ સર્વજ્ઞ થઈ ગયા? હા તે એ કર્મોથી આવૃત્ત છદ્મસ્થ છે.

ઉ૦-વાત સાચી કે તદ્દન શુદ્ધ સ્વરૂપ તો સર્વજ્ઞ ભગવંતનું છે, પણ આચાર્યને એ વીતરાગ સર્વજ્ઞતાના અર્થાત્ જીવન-સિદ્ધપણાના પોતાના સાધ્યનો નિર્ધાર છે, એટલે કે 'મારો આત્મા તદ્દન શુદ્ધ જ્ઞાનમય અને પછી નિત્ય આનંદમય થાય' તે સાધ્ય નિશ્ચિત છે, અને એવા મુખ્ય સાધ્યના લક્ષ સાથે એ માટેની સાધના એમની એવી જોરદાર છે કે દુનિયાના બીજા જીવોની અપેક્ષાએ એમનામાં શુદ્ધ જ્ઞાનદષ્ટિ એટલી બધી વિકસેલી છે કે એમનું જીવન વિશુદ્ધ જ્ઞાનમય અને નિવૃત્તિના વિશુદ્ધ આનંદમય દેખાય છે.

સિદ્ધ ભગવાનને ક્ષાયિક ભાવના વિશુદ્ધ જ્ઞાન આનંદ છે, પરંતુ આચાર્યને ક્ષયોપશમના ઘરની જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર ને વીર્યની સાધના જોરદાર હોવાથી ક્ષયોપશમની કક્ષામાં એ વિશુદ્ધ જ્ઞાન આનંદવાળા બની ગયા કહેવાય. તેમાં સર્વેસર્વા વ્યાપૃત એટલે કે પરોવાઈ ગયેલા હોવાથી ઉપચારથી વિશુદ્ધ જ્ઞાન આનંદમય જીવન જીવનારા કહી શકાય. આ વિશુદ્ધ જ્ઞાનમય જીવનમાં શું શું આવે તે જોઈએ. એમાં પંચાચારની પ્રખર સાધના આવે.

જ્ઞાન-દર્શનની સાધનાઓ કઈ કઈ?

(૧) જ્ઞાનની સાધના એટલે વાચના-પૃચ્છના-પરાવર્તના-અનુપ્રેક્ષા-ધર્મકથા ચાલુજ હોય. વાંચવાનું-ગોખવાનું પૂછવાનું, પરાવર્તન-પુનરાવર્તન, સૂત્ર-અર્થ-ચિંતન,

અવસરોચિત ધર્મ-કથા-ચર્યા-વિચારણા, આ બધું જ્ઞાન-સાધના કહેવાય.

(૨) દર્શનની સાધના એટલે સમ્યગ્દર્શનની સાધના, એટલે કે સમ્યગ્દર્શનનો આઠ પ્રકારનો આચાર. સમ્યગ્દર્શનની દેવદર્શન પૂજન તીર્થયાત્રાદિકરણી અને સમ્યગ્દર્શનનો ૬૭ પ્રકારનો વ્યવહાર; એમાં મગ્ન રહે. આઠ પ્રકારના આચારમાં પહેલા ચાર પ્રકાર નિવૃત્તિ રૂપ છે ને છેલ્લા ચાર પ્રકાર પ્રવૃત્તિરૂપ છે. તે આ પ્રમાણે-(૧) જિનવચન પર લેશમાત્ર શંકા નહિ. (૨) જૈનેતર મતની લેશપણુ અપેક્ષા-આકર્ષણુ-અભિલાષા નહિ. (૩) ધર્મના કૃળમાં લેશમાત્ર સંદેહ નહિ (૪) મૂઠદષ્ટિ નહિ, એટલે કે મિથ્યાદષ્ટિના ચમત્કાર આડંબર વગેરે જોઈ લેશ પણ મતિ-વ્યામોહ નહિ, મોહિત થવાનું નહિ.

પછીના ચારમાં આ પ્રવૃત્તિ છે,-ઉપખુંડણુ, સ્થિરી-કરણુ, વાત્સલ્ય અને પ્રભાવના.

(૧) ઉપખુંડણુ-સાધર્મિકમાં સારું દેખાય તેની ઉપખુંડણુ-પ્રશંસા-સમર્થન કરે.

(૨) સ્થિરીકરણુ-તપમાં-શ્રદ્ધામાં-ચારિત્રમાં-સ્વાધ્યાય વિનય વૈયાવચ્ચ આદિમાં કોઈ ઠીલા પડતા હોય ત્યારે, 'કોણુ તમે? કયા કુળના? મહાન પુણ્યવંત! તમે; તમને આ કેવા અનંત કલ્યાણની સાધના મળી છે!' એમ કહી તેમાં સ્થિર કરે.

(૩) વાત્સલ્ય-એટલે સાધર્મિક પ્રત્યે હુંયામાં માતાના જેવું હેત રાખવાનું છે, ને તેને સક્રિય બનાવવાનું છે.

દા. ત. સાધુ પર હેત છે, પણ જો તેમના માટે ધક્કો-ટાંપો કરવાની પડી નથી, તેમનું કોઈ કામ કરવા તૈયારી

નથી, તો ત્યાં સાચું વાત્સલ્ય નથી. જેના પર હેત હોય તેની પાછળ તૂટી પડવાનું મન થાય. દા. ત. દીકરા પર માને હેત છે, તો મા દીકરા પાછળ તૂટી મરે છે ને? માતાની હેતની સક્રિય પ્રવૃત્તિ હોય છે.

(૪) પ્રભાવના-વિશિષ્ટ ગુણથી-સુકૃતથી ઈતરને જન-ધર્મ પ્રત્યે આકર્ષણ કરે. એકાદ ગુણ પણ જો સર કરે તો ય તેનો પ્રભાવ પડે.

દા. ત. પ્રભુદર્શને દાન દેતો દેતો જ જાય; તપ એવો કરે કે લોકો દિશ્ થઈ જાય! ક્ષમાગુણ એવો કે ગુસ્સો થાય જ નહિ, ને એનો પ્રભાવ પડે. જે ધર્મ-સાધના કે સદ્ગુણ બીજને પ્રભાવિત કરનારો બને, તે પ્રવૃત્તિરૂપ છે. તે દર્શનની સાધના છે. ચરણ-સાધના તે તપ ને સંયમની સાધના છે.

‘ધમ્મો મંગલ મુક્કિદ્ઠં અહિંસા સંયમો તવો’-ચારિત્ર-ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે, કારણકે ચારિત્ર તે અહિંસાશીલ તપ ને સંયમરૂપ છે. એ એવી કરે કે ઈતરો પ્રભાવિત થાય. એ પ્રભાવના કહેવાય.

વીર્યાચારની સાધના

જ્ઞાનાદિ જે ચાર આચાર છે, તેની સાધનામાં હું મેંશા-વીર્ય અર્થાત્ ઉદ્દાસ-ઉત્સાહ વધારવા પ્રયત્ન કરે; સવારે હોય તેથી વધારે ઉત્સાહ સાંજે, ને સાંજે હોય તેથી વધુ રાત્રે, રાત્રે હોય એના કરતા વધુ ઉદ્દાસ બીજા દિવસે, આ વીર્યાચારની સાધના કહેવાય.

દા.ત. નવકાર ગણવા તે સમ્યક્ત્વની સાધના છે. ગુરુની સેવા વૈયાવચ્ચ તે જ્ઞાન સાધના છે. એમ ધર્મા-

સમિતિ વગેરે તે ચારિત્રની સાધના છે. વ્રત-નિયમ તે તપની સાધના છે. બધી સાધનામાં નવો નવો ઉત્સાહ, જોમ-જોસ પાવર-વેગ, ઉલ્લાસ-ઉછરંગ વધારતા રહેવાનો પ્રયત્ન, તે વીર્યા-ચારની સાધના છે. આવી સાધનામાં નિરાશાંસ ભાવે સતત રોકાયેલા રહેવાથી આચાર્ય શુદ્ધ ચિત્ (જ્ઞાન) અને આનંદમય બને છે. શુદ્ધ આનંદ એટલા માટે કે બીજી ત્રીજી કોઈ જડ સંબંધી અસ્તિ-ઉદ્ભવ નથી, ને પંચાચાર-પાલનમાં અતિશય પ્રસન્નતા ને અખૂટ આનંદ છે.

આચાર્યમાં લક્ષ્ય-શુદ્ધિ તથા સાધનાની શુદ્ધિ છે, એટલે કે તેમને સાધ્ય બહુ નિકટમાં સિદ્ધ થવાનું છે, તેથી એમને શુદ્ધ ચિદ્ આનંદમય કહેવાય.

લક્ષ્ય-શુદ્ધિ આ છે, કે વીતરાગ ભાવ સાથે શુદ્ધ અનંત જ્ઞાનમય થવાનું જ લક્ષ્ય; પછી બીજા લૌકિક ફળ સામે આવે તોય તેની કશીજ પરવા-કિંમત આચાર્યને નથી.

પ્ર૦-લક્ષ્ય-શુદ્ધિ એટલે શું ?

ઉ૦-લક્ષ્ય-શુદ્ધિ એ, કે લક્ષ્ય છે વીતરાગ ભાવરૂપી લોકોત્તર ફળે પહોંચવાનું. તે પહેલાં દુન્યવી સુખરૂપ લૌકિક ફળ યાને અવાંતર ફળની લેશ પણ ઝંખના નહિ, એવું ફળ મળે તેનાથી ખુશી થાય નહિ, તો લક્ષ્યશુદ્ધિ કહેવાય.

દા.ત. ખેડૂત ખેતરમાં ઘઉં વાવે તો પહેલાં ઘાસ તો ઊગે, પછી ઘઉંના છોડવા પર પાક આવે. ત્યાં ઘઉં વાવતાં ઘાસની ઝંખના નહિ, ઘાસ ઊગે તેથી ખેડૂત રાજી ન થાય. તે તો ઘઉં આવે ત્યારે જ રાજી થાય. ઘઉં વાવ્યા ને ઘાસ ન થતાં સીધો ઘઉંનો પાક થઈ જતો હોત તો ખેડૂત ઝટ પાક મળવાથી બહુ રાજી થઈ જાય. ત્યાં ઘાસ ન થવાને કારણે દુઃખી થાય ખરો ? ના, જરાય નહિ, એમ દા.ત. કોઈ

વૈયાવચ્ચ કરે તેનું લોકોત્તર ફળ અતે વીતરાગતા મળે તે છે; પણ વચ્ચે પ્રશંસા રૂપી લૌકિક ફળ મળે તે ઘાસ સમાન છે. કદાચ તે ન મળે તો તેનો અફસોસ પણ નહિ. તો લક્ષ્ય-શુદ્ધિ છે એમ કહેવાય.

પરંતુ “લો, સેવા-વૈયાવચ્ચમાં કેટલાય ઘટ્ટા ખાંધા, છતાંય કદર નથી”-આવું માને બોલે તેને વૈયાવચ્ચના સાચા લક્ષ્યનું ધ્યાન નથી, એમ કહેવાય.

આ ઉપરથી જોજો આપણે કયાં ભૂલીએ છીએ? લક્ષ્ય શુદ્ધિ કેટલી સલામત છે? સાધુ સાધુની સેવા કરે, ને પેલો જો આભારના શબ્દ ન બોલે, ને જો દુઃખ થાય, તો લક્ષ્ય શુદ્ધિની ખામી છે.

સેવા-વૈયાવચ્ચ કરનારના પોતાના બિમારીના સમયે પેલો સેવા લેનારો સેવામાં ન ઊભો રહે, ને આને જો દુઃખ થાય કે ‘હાય! પેલો કેટલો સ્વાર્થિલો છે? કદરહીન છે? એની બિમારીમાં આપણે તૂટી મર્યા, ને હવે એ આપણી બિમારીમાં થોડીય સેવા આપતો નથી. આજ કાળ કેવો આવી લાગ્યો છે? માણસો કેટલા બેકદર? કેવા નગુણા?’ આવું આવું જો દુઃખ થાય, તો માનવું કે લક્ષ્ય-શુદ્ધિ નહિ. એનું જ આ ફળ કે પોતાના મનથી જ રીખાવાનું થાય છે. સામે સેવામાં ન ઊભો એ સામાન્ય દુઃખ તો બાહ્ય ઊભું જ હતું, પરંતુ એના પર આવા વિચાર કરે એ આત્માને માનસિક રિખામણનું નવું વિશેષ દુઃખ જાતે ઊભું કરે છે. કેવી દુર્દશા!

બહારના સામાન્ય દુઃખ પર જાતે જલદ માનસિક દુઃખ ઊભું કરવું એ દુર્દશા છે.

કેમ આ દુર્દશા? કારણ, લક્ષ્ય-શુદ્ધિ નહિ, ને લૌકિક

ફળની લાલસા. આપણી અનેકાનેક ધર્મ-પ્રવૃત્તિમાં જોવા જેવું છે કે એના લૌકિક ફળની કેટકેટલી લાલસા રહે છે ?

ઉપધાન કરીએ ને સારી પ્રભાવના મળે, તપ કરીએ ને સારું પારણું મળે, દાન દ્ધએ ને પ્રશંસા કે કીર્તિની તકતી મળે, પરોપકાર કરીએ ને બદલો મળે, આ બધા લૌકિક ફળ છે. કોઈ ને ભણાવીએ ને એ આપણી સેવા કરે એ લૌકિક ફળ. આની બિલકુલ લાલસા ન રખાય તો જ લક્ષ્ય-શુદ્ધિ આવે.

જેને લક્ષ્ય-શુદ્ધિ છે, તેને ભળતો આનંદ નથી. 'ભળતો' એટલે લૌકિક લાભનો આનંદ લક્ષ્ય-શુદ્ધિવાળાને એ ન હોય. ભળતી સિદ્ધિ ન મળે તોય મનને ખોટી અસર ન થાય.

જેને લક્ષ્ય-શુદ્ધિ છે, ને સાધનાનો પૂર્ણ અંશે પ્રયત્ન છે, તેને સાધ્યની સિદ્ધિ નિકટમાં છે. તેને મોક્ષ હાથવેંતમાં છે.

ઉદાહરણ:- મેઘકુમાર-ધન્ના અણગાર વગેરેએ એવી લક્ષ્યશુદ્ધિથી સાધના કરી કે તેઓ અનુત્તર વિમાનમાં ઉપન્યા, ને ત્યાંથી મનુષ્ય થઈ ચારિત્ર લઈ મોક્ષ પામશે. આચાર્ય શુદ્ધ ચિદ્-આનંદમય છે, કેમકે એમને લક્ષ્ય-શુદ્ધિ છે.

પણ જોજો, એકલી લક્ષ્ય-શુદ્ધિ ન કામ લાગે, સાથે સાધનાની શુદ્ધિ જોઈએ.

સાધનાની શુદ્ધિની ૩ શરત :-

- (૧) સાધના અંગે અત્યંત ઉપાદેય યુદ્ધિ જોઈએ,
- (૨) સાધના-કાળમાં આહારાદિ ૧૦ સંજ્ઞાઓની અટકાયત જોઈએ, ને

(૩) સાધના-કાળમાં સાધનાનો વિચાર, ડૂળનો વિચાર, નહિ જોઈએ, શ્રી યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે-

‘ઉપાદેયધિયાડત્યન્તં સંજ્ઞાવિક્કમ્મણાન્વિતમ્ ।
ફલાભિસન્ધિરહિતં સંશુદ્ધં હૈતદીદશમ્ ॥’

(૧) આમાં પહેલું આ જરૂરી કે જે સાધના હાથમાં લીધી ‘એ માટે અત્યન્ત ઉપાદેય છે, આંતરય હિતકર્તાવ્ય છે,’ એવી યુદ્ધિ જગતી રહેવી જોઈએ; તો જ એમાં વિશુદ્ધ પ્રણિધાન લાગે, સાધનામાં એકાકાર થઈ જવાય.

(૨) સાધના-કાળમાં આહાર-વિષય-પરિશ્રદ કે નિદ્રાની ખણજ ન જોઈએ, તેમ કોંધાદિ ચાર કષાયોમાંથી એકેય કષાયની લત ન જોઈએ, એમજ ઓઘસંજ્ઞા અર્થાત ગતાનુગતિકતા ન જોઈએ, પરંતુ પૌતાના હિતની સમજપૂર્વક સાધના કરવી જોઈએ, તથા લોકસંજ્ઞા યાને સાધનાથી લોકમાં સારા દેખાવાની વૃત્તિ ન જોઈએ. આ દશમાંની એક પણ સંજ્ઞા જે તગમગી, તો એ સાધનાને ડહોળી નાખે છે.

(૩) સાધનાકાળે કોઈ પૌદ્ગલિક કોઈ લૌકિક ડૂળની આશંસા ન જોઈએ, વધુમાં સાધનાકાળમાં લોકોત્તર ડૂળનો પણ વારેવારે વિચાર ન જોઈએ કે ‘મારે મોક્ષ જોઈએ છે, મારે મોક્ષ જોઈએ છે.’ જે આ વિચાર વચમાં વચમાં ટપક્યા કરે, તો તે સાધનામાં ફેાર્સ નહિ આવવા દે. સાધનામાં ફેાર્સ તો જ આવે કે સાધના કેમ ઉચ્ચ કોટિની ધનાવું એ જ તમન્ના હોય. અણિકાપુત્ર આચાર્યને કેવળજ્ઞાન જોઈતું હતું, પરંતુ ભાલે વિધાયા ત્યાં ઉચ્ચ ઉચ્ચ સંયમની સાધનાનો ફેાર્સ વધારી દીધો તો અંતે કેવળજ્ઞાન પામ્યા.

નવપદપૂજા પર વાચનાઓ

દાદર

વાચના

મહાસુદ ૭-૨૦૩૬

૨૦

આચાર્યપદ

કાવ્ય,—

“ભવી જીવ યોધક, તત્ત્વ શોધક”

આચાર્ય ‘ભવી જીવ યોધક’ છે, એટલે કે ભવી જીવોને મોક્ષ-માર્ગના આચાર-અનુષ્ઠાન-સુકૃતો-સદ્ગુણોનો યોધ કરાવનારા છે.

કેશીગણી આચાર્યે નાસ્તિક રાજા પ્રદેશીને માર્ગ-યોધ કરી મહાન જિનભક્ત શ્રાવક બનાવ્યો. કાલકાલ સર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યે સિદ્ધરાજને અનભિગ્રહિક મિથ્યાત્વમાં આણી સિદ્ધ હેમવ્યાકરણ પ્રશંસક અને ગીરનાર પર જીર્ણોદ્ધાર સુકૃતનો અર્જક બનાવ્યો, કેમકે એ સુકૃતમાં સાજન મંત્રીની કુનેહ તો જ કામ કરી ગઈ કે મન પર આચાર્યની છાયા હતી. રાજાઓની ખંડણીથી ઊભા થયેલ ૧૨૧૧ કોડથી જીર્ણોદ્ધાર સાજને કરાવ્યો. રાજા દોડતો આવ્યો રાડ પાડે છે— ‘નાણાં કયાં?’

મંત્રીએ વણથલીથી લોન તૈયાર રખાવેલ, તે કહે

‘નાણાં તૈયાર છે, ગાડા મંગાવો’ રાજને ધરપત વળી. પછી મંત્રી કહે.

‘આટલે આવ્યા છો તો ઉપર પરમાત્માનાં દર્શન કરો.’ ઉપર ચડાવ્યા, ‘કઈ ધન્ય માતાના દીકરાએ આવા વિમાનશા મંદિર બંધાવ્યા?’

‘મીનલદેવી ધન્ય માતાના દીકરાએ’

‘અરે ! મેં ?’

‘મંત્રી કહે, ‘હાહ, ખંડણીના નાણાંથી આ બંધાવ્યા છે, છતાં નીચે લોનથી મળેલ નાણાં તૈયાર છે. આ પરમાત્માનાં મંદિરો સુકૃત છે, એ પરલોકનું નાણું તૈયાર છે. નીચે માટીનું નશ્વર નાણું તૈયાર છે. જે જોઈએ તે પસંદ કરી લો.’ વિવેકી સિદ્ધરાજે સુકૃત પસંદ કરી નાશવંત માટીનું નાણું જતું કર્યું. આમાં મૂળ ઉપદેશ આચાર્યનો કામ કરી ગયો.

આચાર્ય તત્ત્વના શોધક હોય છે.

(૧) તત્ત્વ એટલે સૂત્રોનાં રહસ્યમય ટીકાગ્રંથો વૃત્તિ-ગ્રંથો. તેમાં સ્થાને સ્થાને તત્ત્વો પરનાં રહસ્યોને શોધી કાઢનાર અને સમજવનારા તારવી આપનારા આચાર્ય છે. અથવા

(૨) ભવ્ય જીવો તત્ત્વને ગમે તે રીતે એટલે કે અસદ્ રીતે સમજ્યા હોય તેની શુદ્ધિ કરણ કરનારા છે.

(૩) સ્વયં આચાર્ય તત્ત્વ શોધક છે. શાસ્ત્રનો યોધ કરી, તે પર અનુપ્રેક્ષા કરી કરીને તત્ત્વના ઊંડાણ સુધી પહોંચનારા છે. ૧૪ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી, જિનભદ્ર-ગણી ક્ષમાશ્રમણ, શ્રી જિનદાસગણી મહારા, શ્રી ચંદ્ર-મહારાચાર્ય, વગેરે એના દષ્ટાંત છે.

“ સચ્ચ ગુણસંપત્તિ-ધરા ”

આચાર્ય સમસ્ત ગુણ-સંપત્તિવાળા છે, સમસ્ત ગુણ-સંપત્તિના ધારક છે. તે સૂચવે છે કે આચાર્યપદે પહોંચવાની ભૂમિકામાં પોતાના આત્માને ગુણોથી ભાવિત કરતા જવું અને દુર્ગુણમાંથી ખસતા જવું; તે જ અંતે એ ગુણસંપત્તિ પોતાના આત્માની મૂડી બનીને રહે.

શ્રાવકપણાથી આ કાર્ય એમ સમજીને શરુ કરેલ કે “ આ મનુષ્ય કોટિનો ઉત્તમ અવતાર છે તેમાં અનન્ય બુદ્ધિ-શક્તિ મળેલ છે, જે બુદ્ધિ-શક્તિ જનાવર પાસે નથી, કરોડો દેવતા પાસે નથી, આવી મળેલી બુદ્ધિ-શક્તિનો ઉપયોગ અવગુણોના નિકાલ ને ગુણોની કેળવણીમાં કરવાનો છે.” આ વિશિષ્ટ બુદ્ધિ-શક્તિનું કાર્ય શરૂ કર્યું; સાધુ થયા એટલે ‘ખુલ્લું’ મેદાન મળ્યું, જેટલા જેટલા ગુણો કેળવાય, તેટલા તેટલા પ્રમાણમાં આત્માની ઉત્તરોત્તર અદ્ભૂત અવસ્થા થાય. કેમકે ગુણોની કેળવણીના જ એક લક્ષ્યથી ઉત્તરોત્તર વિકાસ સાધતા જવાય છે.

દા.ત. દયા કે ક્ષમાનો ગુણ શરુઆતમાં અમુક કક્ષાનો હોતો; પછી ભાવથી ૨-૩, ૨-૩ સાધુનાં પડિલેહણ કરતો રહે, એમાં દયાનો પરિણામ પાપાય છે. કેમકે પડિલેહણમાં જીવદયા જેવાની છે, ‘કોઈ નિર્દોષ જીવ બિચારો આમાં ભૂલો તો નથી પડ્યો?’ એમ દયાની ભાવના કરાતી જાય. એમ વિકાસ કરતાં કરતાં આગળ વધ્યા, જેના પાંચ ને પાંચના સાતનાં પડિલેહણ કરે, એવાં જીવદયાનાં બીજા કામ કાળે વસતિ-સાધન વગેરે કરતો રહે. આ તો નાતું દ્રષ્ટાંત છે, એવાં બીજાં દયાની પરિણતિ વધે એવાં કામ કરતો રહે. મોકે મોકે એજ કામ, એજ ધંધો, એની જ બોજ, એનું જ મનો-

મંથન, એમ ગુણ વિકસે. એમ ક્ષમા વિકસાવનાર ખીલ સાધનાઓમાં એના અવસરે એની જ લગન, એની જ ચીવટ કે, 'ક્યાં ભુલું છું? ક્યાં સુધારું? ક્યાં ઝાંછો પડ્યો? ક્યાં પાછો પડ્યો?' એવું મન કેન્દ્રિત રહે, તો તે ઉપર દોષોનું સંશોધન ને ગુણોનો અભ્યાસ ચાલુ રહે, વિકાસ ચાલે. આવો સંયમની સાધનાનો ભેખ લીધો હોય તો આચાર્ય—પહે પહોંચતા સુધીમાં સકલ ગુણ—સંપત્તિવર બને.

કેમકે ભેખ લેવાથી મોકો મળ્યે ગુણ સાધતા જ જવાય, સાધતા જ જવાય, આગળ આગળ વિકાસ કરતા જ રહેવાય...

દા.ત. દયાગુણનો વિકાસ કરવો હોય તો નાનામાં નાના પ્રસંગમાં ઝીણામાં ઝીણા જીવની રક્ષાનો પુરુષાર્થ કરતા રહેવાય. દા.ત. એક મુહપત્તિના પડિલેહુણ વખતે ય મુહપત્તિના ઘે છેડાને હલાવવા તે જતનાથી અંખેરવા; નહિતર બેરથી અંખેરતાં વાયુકાયની વિરાધના થાય. એ તરફ લક્ષ રહે તો દયા ગુણનો વિકાસ પામે.

વળી આચાર્ય મહારાજ કેવા છે?

“ સંવર-સમાધિ ને ગત-ઉપાધિ
દુવિધે તપગુણ—આગરા ”

આચાર્યમાં સંવર રૂપ સમાધિ છે.

સમાધિ—સમ+આ+ધિ.

જે ક્રિયામાં—જે અવસ્થામાં—જે પ્રસંગમાં મનને સમ્યગ્ રીતે સ્થાપિત કરાય તેનું નામ સમાધિ છે. સમ્યક્-રીતે એટલે મન દીન-હીન-ઉન્મત્ત કે આકુળવ્યાકુળ નહીં; કોઈ હરખનો કે રાગનો ઊભરો નહીં; કોઈ દ્વેષની બળતરા નહીં; પણ મન સ્વસ્થ હોય. ત્યાં હર્ષ-ખેદ શોક-દીનતા

અને રાગ-દ્વેષ વિનાની ચિત્તની સ્વસ્થતા ખરાખર જળવાઈ રહે એ સમાધિ છે.

અહીં સંવરમાં સમાધિ છે; દુનિયાની માનેડી સમાધિ આશ્રવની છે, જે વાસ્તવમાં મોટી અસમાધિ હોય છે.

દા.ત. પાંચ લાખની આશા હતી, ને દશ લાખ મળ્યા ! અતિ હરખ થયો કે મન ખૂબ સંતોષ પામ્યું, તે મોટી અસમાધિ થઈ.

નાનો હરખ તે નાની અસમાધિ છે,
મોટો હરખ તે મોટી અસમાધિ.

આચાર્ય પાસે સંવર રૂપ સમાધિ છે એટલે સંવરના જેટલાં સ્થાન છે, તેમાં ચિત્તની સ્વસ્થતા-શાંતતા-પ્રસન્નતા છે, કર્વાપણું છે. દા. ત. સંવરમાં બાવીશ પરીષદ છે, તેમાં તેમનું ચિત્ત ઠરે, સ્વસ્થ રહે, એટલે કે રોગ, શુધા, તૃષ્ણા, અપમાન વગેરેમાં એમને સ્વસ્થતા હોય.

જેમ વેપારીને કમાઈનો અવસર મળતાં મગરૂખી અને આનંદ થાય છે, તેમ સાધુને સંવરનો આનંદ છે. સંવર સાધવા મળે ત્યાં 'હાશ !' થાય, ચૂકાય ત્યાં ખેદ થાય. અલખત વિવેક કરવો જોઈએ; જેમકે, કોઈ સ્થળે કોઈ સંયોગ-પરિસ્થિતિવશ એક સંવર સાધના ચૂકાતી હોય છતાં આર્તધ્યાન-અસમાધિ ન થવી જોઈએ; એ માટે બીજા સંવરને મુખ્ય કરવું જોઈએ. વેપારી એક વેપારની ખોટ બીજા વેપારમાં પૂરી કરે છે ને ?

ઉદાહરણ : સુરેન્દ્રનગરમાં પં. પદ્મવિજયજી મહારાજ કેન્સરમાં હતા. એકવાર ચૌદસ હતી ત્યારે તેમણે નવકારસી કરેલ પછી હું પાસે જઈ ખેડો ત્યારે મન પર દુઃખ લાવીને

એ કહે 'હું' કેવો કમનસીબ ? આજે ચૌદસ જેવી મોટી તિથિએ ય નવકારસી કરી !'

મેં કહ્યું 'તમે આમ ન વિચારો. જુઓ, ચૌદસને દિવસે આયંબિલ ઉપવાસ હોત તો તપની આરાધના થાત ને ? પણ હવે વિચારો કે જેમ તપ તે સંવર છે, -કેમકે દશ પ્રકારના યતિ-ધર્મરૂપ સંવરમાં તપને સંવર તરીકે લીધો છે, -તેમ રોગ-પરીપહ સમતાથી સહેવો એ પણ સંવરની આરાધના છે. જાલીમ કેન્સર રોગની વેદના સહન કરવી તેય સંવર છે. તે કોઈ ઝોછાં કમાણી નથી-' આથી તેમના મુખ ઉપર પ્રસન્નતા આવી.

તપ ન થતો હોય પણ જીવનમાં અનેકવિધ પીડા પ્રતિકૂલતા શાંતિથી સહન કરે, ખેદ-અરતિ ન થવા દે, એ અરતિ પરીપહ જીવ્યા એ સંવર સાધના થઈ.

આચાર્ય સંવર-સમાધિ માનનારા-જાળવનારા છે. તેમના ચિત્તની સ્વસ્થતા સંવરમાં રહે છે. પણ એ ત્યારે જને કે જ્યારે આશ્રવમાં ચિત્ત ઠરતું ન હોય. આ નિયમ છે, -
જેને આશ્રવમાં ચિત્ત ન ઠરે એને સંવરમાં સમાધિ રહે.

દા. ત. મનગમતી ગોચરી મળી તે ઈન્દ્રિય-આશ્રવતું નિમિત્ત બને છે, -એ સમજને તેમાં જો મન ઠરતું નથી, ને અણુગમતીમાં ચિત્ત ઠરે છે, તો તે સંવર-સાધના છે.

“ગત-ઉપાધિ”

આચાર્યને સંવરમાં સમાધિ છે કારણ કે આત્માને અહિતકારી પૌદ્ગલિક સંયોગો એટલે કે ઉપાધિ દૂર કરી છે

દા. ત. (i) 'શરીર સારું ચાલવું જોઈએ' -આ પૌદ્ગલિક અપેક્ષા છે, એ ઉપાધિ છે.

(ii) 'શ્રાવકોમાં જરા વિનયભાવ જોઈએ, સાધુનો ભાવ પૂછનારા જોઈએ,' આ અપેક્ષા તે ઉપાધિ છે.

(iii) ચાર માસ સુધી વાણિયો ન ડોકાય ને છેલ્લે આવે આ અપેક્ષા એ ઉપાધિ છે.

(iv) ઉપાશ્રયમાં ઘાલ્યા તે ઘાલ્યા, હવે વિદાય કરવા આવ્યા !' આવું મનમાં આવે તે ઉપાધિ છે.

ઉદાહરણ:- ધના સાર્થવાહુ-(ઋષભદેવભગવાન પહેલા ભવમાં) તેમણે પોતાની સાથે ખેમકુશળ અટવી પસાર કરવા માટે લોકોને આમંત્રેલા,- "સાર્થમાં જોડાવ, તમને જંગલમાં રક્ષણ મળશે, ખાનપાન મળશે." તે સાધન સંપન્ન હતો, બધી જાતની સગવડતા હતી, ઘણા લોકો સાર્થમાં જોડાયા, સાધુઓ પણ જોડાયા. બધાના નામ લખાયાં.

સાર્થ ચાલ્યો, શરૂઆતમાં વાંધો ન પડ્યો, પણ પછી ઉનાળો લાગતાં પાણી ખૂટવા આવ્યા, ખોરાકમાં તંગી પડવા લાગી, ધનાશાહ પાસે તેની ફરિયાદ આવી કે 'લોકોને ખાવા પીવાની તંગી પડવા લાગી છે.' ધનાશાહે પૂછ્યું કે. "કેટલાને શાની શાની તંગી ચાલે છે?" સાથે આવનારાનું સિસ્ત જોયું, તો એમાં સાધુનાં નામ હતાં. એ જોઈ તેને ધ્રાસકો પડ્યો, "અરે ! આ સાધુઓને વિશ્વાસ આપી મેં સાથે લીધા પણ પછી હાય ! મેં સાર-સંભાળ ન લીધી ? એમને કેટલી અગવડ પડેલ હશે ?"

સમકિતની ભૂમિકામાં કર્તવ્યનિષ્ઠા:-

તે સમકિતકેમ પામ્યો ? તેની આ પૂર્વ ભૂમિકા છે. એ બનાવવાનું ને પછી તેને સમકિતની ઉત્તર ભૂમિકામાં લાવવાનું આવડવું જોઈએ.

સમકિતની ઉત્તર ભૂમિકામાં દેવ-ગુરુ-ધર્મ પર અનન્ય શ્રદ્ધા-વફાદારી ને પ્રીતિ-ખુદુમાન છે. એની પૂર્વ ભૂમિકામાં જે શુભ કર્તવ્ય માથે લીધું એના પર એવી શ્રદ્ધા કે 'એ આદર્યા પછી વ્યવસ્થિત પાર ઉતારવું જ જોઈએ. કદાચ ભૂલ્યા તો ખ્યાલ આવતાં ભૂલનાં પરિમાર્જન સાથે એ કર્તવ્ય પાર પાડવાનું.' આવી કર્તવ્ય પ્રત્યેની વફાદારી અર્થાત્ કર્તવ્યનિષ્ઠા આગળ વધતાં દેવ-ગુરુ-ધર્મ પ્રત્યે વફાદારીમાં-દૃઢ સમ્યક્ત્વમાં લઈ જાય છે.

ધનાશાહને થયું 'મેં વિદ્યાસ આપ્યો હતો, ખાન-પાનની તંગી પડી, મહાત્માની સંભાળ ન લીધી. આ વિચારે તે જોઠો 'તો ત્યાંથી ઊભો થયો, ને ઝટ સાધુના ઉતારે ગયો. તેમની સુખશાતા પૂછી 'હે દેવ ! કૃપા કરો ને કહો આપ સુખશાતામાં છો?'

સાધુ કહે છે- 'દેવ-ગુરુ કૃપાએ સુખશાતા છે.'

ધનાશાહ જોલ્યા : 'અરે ! મારી ભૂલ થઈ ગઈ. મેં વિદ્યાસ આપી આપને સાર્થમાં લીધા પણ એક દિવસ સંભાળ લીધી નહિ. આપને ઘણી પીડા થઈ હશે હું આપને અપરાધી છું તો મને ક્ષમા કરો.'

સાધુ જોલ્યા : 'હે મહાતુભાવ ! આ તમારે હિસાબે તો અમે અટવી ખેમકુશળ ઉલ્લંઘી રહ્યા છીએ. અમારે આવી મોટી અટવી ક્ષેમકુશળ ઓળંગવાનું તમે કરાવ્યું એ તો તમારો ગુણ છે તમારો કરો અપરાધ નહિ. પછી ભૂલ શાની ? ને ક્ષમા માગવાની શાની ?'

શું આ ? આચાર્ય 'ગત-ઉપાધિ' એટલે કે ઉપાધિ અર્થાત્ એને પૌદ્ગલિક અપેક્ષા પર જીવનારા નહિ; તેથી અહીં અગવડ પડી ચ હશે છતાં એને ક્ષમા લેખામાં ન લેતાં આચાર્ય ધનાસાર્થવાહનો ગુણ માને છે !!

સંવર-સમાધિ, ગત ઉપાધિ-

આચાર્ય સંવરમાં સમાધિ અનુભવનારા અને ઉપાધિ ને નહિ આવકારનારા અર્થાત યાદ્ય પ્રત્યે બહુ અપેક્ષા-ભાવ નહિ રાખનાર હોય છે. પછી એ શાને બીજે શબ્દ બોલે? સાધુએ કોઈ અપેક્ષા ન રખાય, આ શીખવાતું છે. દર્શવકાલિક સૂત્ર કહે છે 'જે ભવંતિ અણિસ્સયા' સાધુ નિશ્રા-પરાધીનતા-અપેક્ષા વગરના છે; કોઈના આધારે જીવનારા નથી. પોતાના શરીર પ્રત્યે પણ નિઃસ્પૃહી છે; એટલે કે 'શરીર સારું સુખાકારી લષ્ટપુષ્ટ હોય તો ઠીક રહે; સાધના સારી કરી શકાય;' આમ સારા પુષ્ટ શરીરની સ્પૃહા નહિ. માત્ર સાધનાની સ્પૃહા. તેથી તપથી શરીર સહેજ દુબળું પડ્યું તો રોવા ન બેસે, ખેદ ન કરે. એમને શરીરના દુઃખમાં મનને કોઈ હીનતા-દીનતા નહિ. આ સાધુની સમાધિ દશા છે. યાકી બાવા બેગી પણ ઘર છોડી નીકળી તો પડ્યા એટલે અલખત એમણે અપેક્ષા તો ન રાખી, પણ નવરાધૂપ ફક્કડ લંગોટિયા લાલ, ઝાડ નીચે બેસી અલકમલકની વાતો કરતા હોય, તો તેમાં સમાધિ ન રહે; કેમકે એમને શાસ્ત્ર-વ્યવસાય નહિ એટલે 'નવરૂં મન તે શેતાનતું ઘર,' પાપની વાતો ચાલે. એ વાતો ઉપાધિની ચાલે છે એમ કહેવાય.

તપ બે પ્રકારનો છે, તમે ગુણુ બે પ્રકારના છે. યાદ્ય ને આલ્યંતર. તપ એ ગુણુની ખાણ છે. સ્વાધ્યાય, તપ, કાઉસ્સંગ ભરચક કરે, સ્વાધ્યાય ભરચક પ્રમાણમાં, કાઉસ્સંગ ભરચક પ્રમાણમાં, ધ્યાન ભરચક પ્રમાણમાં, એમાં સંવર સમાધિ છે; કેમકે ત્યાં બીજી ત્રીજી વસ્તુનો અપેક્ષા-ભાવ નથી. એમને દુન્યવી માન-પાન કશું બોધતું નથી.

‘વાપરવામાં અમુક જ ચીજ જોઈએ. એ પાછી આવી જ જોઈએ.’ એવી બધી અપેક્ષા એ ઉપાધિ છે.

જો તેના બદલે કોઈ અપેક્ષા ઉપાધિ રાખેલ નથી, જેવું આવે તેવું ચાલે છે. હિસાબ એક, સારું-નરસું, જ્ઞાવતું-નજ્ઞાવતું કર્યા વિના વાપરીને ઊભા થઈ જવાનું. વાપરતાં કે વાપરવા પાછળ એની કોઈ પિંજણ નહિ, ત્યાં સમાધિ રહે.

સમાધિ મળે તે માટે અનશન, ઊણોડરી, દ્રવ્યસંક્ષેપ, રસત્યાગ, સંલીનતા, કાયકલેશ વગેરે બાહ્ય તપ રાખેલ છે, કેમકે આમાં સારી રીતે ટેવાઈ જવાથી દેહાધ્યાસ, -દેહમમતા -કાયસુંવાળાશ ઘટતી આવે છે, તેથી જરા જરામાં મન અગડતું નથી. જે-તેથી ચલાવી લેવાનો જ હિસાબ, કટ્ટ-અગવડ સહી લેવાનો હિસાબ, બાહ્ય પ્રવૃત્તિ-ખોલ-વિચારો ઓછા કરવાનો જ હિસાબ...આણું કાંઈ રાખે તો તે સમાધિ આપનાર છે. આ બધું બાહ્ય તપ છે. બાહ્ય અને આલ્યન્ટર જે પ્રકારના તપમાં જ ખુશાલી એ સંવરની સમાધિ છે. બાહ્ય ને અલ્યન્ટર તપથી કાયા કસાય છે, મન મોડાય છે, તેથી આશ્રવ રોકાઈ સંવર થાય. એમાં ચિત્તને સ્વસ્થતા છે, સમાધિ છે.

જડની અપેક્ષા ઓછી કર્યા વિના સમાધિ ન મળે.

ઉદાહરણ:- એકવાર એક શ્રાવકે રત્નાકરસૂરિજીને પૂછ્યું-‘સાહેબ પરિચલ કેવું પાપ?’ પૂછવાનું કારણ, શ્રાવકને ખબર પડી ગયેલી કે મહારાજ પાસે મોતીઆની કે રત્નોથી પોટલી છે. એ છોડાવવા પૂછ્યું ‘પરિચલ કેવું પાપ?’ રત્નાકર સૂરિ કહે, મોઢું પાપ; એમ કહી તેવું વિવેચન કયું. પછી શ્રાવકે કહ્યું, ‘આપે કયું તે હૈયે

જ્યતું નથી.' બીજે દિવસે વ્યાખ્યાનમાં તેની જ બીજી રીતે છણાવટ કરી તો શ્રાવકે તે જ્યતું નથી એમ જવાબ આપ્યો ! આમ કેટલાય દિવસ ચાલ્યું. ત્યાં જુદી જુદી રીતે 'પરિબ્રહ્મ એ મહા પાપ કેમ?' એ એક જ વિષય ચર્ચા કર્યો, તે શ્રાવકે એક જ જવાબ આપ્યો, - 'હૈયે જ્યતું નહિ.

રતનાકરસૂરિએ આત્મ-નિરીક્ષણ કયું. પોતે રતનની પોટલી રાખી હતી એટલે એ જડ પદાર્થની અપેક્ષા હતી. તે રતનના ચૂરેચૂરા કરાવી નખાવી દીધા, પછી અપેક્ષા ગઈ. હવે વ્યાખ્યાનમાં ગજબનો પ્રાણ પૂરાયો.

પછી તો શ્રાવક તે સાંભળીને રડી પડ્યો; પરિબ્રહ્મ-પાપની ભયાનકતા સાંભળી છાતીએ તે ભેદાયો.

શ્રાવકે કહ્યું સાહેબ ! વ્યાખ્યાનની આજે ખૂબ અસર થઈ. રતનાકરસૂરિએ કહ્યું : વિઠન કાઢી નાખ્યું; અપેક્ષા ફેગાવી દીધી, ચિત્તમાં સમાધિ આવી ગઈ. પરિબ્રહ્મ હોય ત્યાં સમાધિ મુશકેલ.

પરિણતિવાળો શ્રાવક હતો અને રતનપોટલીની ખખર પડેલી, રોજ રોજ પરિબ્રહ્મ અંગેનો પ્રશ્ન પૂછતો હતો. પરંતુ છેલ્લે મુનિએ રતનોનો ચૂરો કરી ઉરાડી મૂક્યો, એમાં અત્યાર સુધી આચાર્યની હોઠની વાણી હતી, હવે તે દિલની વાણી થઈ. આમ સંવરમાં સમાધિ થઈ.

આચાર્ય જિનશાસનને પૂરો ન્યાય આપીને જગતનાં જીવોનું ભલું થાય એ રીતનો ઉપદેશ આપે છે; જે પંચાચારના સ્વયં પાલક છે, જે સત્ય માર્ગનો જગતને ઉપદેશ સમ્યક્ રીતે કરે છે, તેથી શાસન અવિચ્છિન્ન ચાલ્યું આવ્યું છે, એવા આચાર્યને સાચા પ્રેમથી નમસ્કાર કરો.

(કાવ્ય-ઢાળ)

પાંચ આચાર જે સુધા પાળે, મારગ ભાષે સાચો,
તે આચારજ નમીએ, તેહશુ' પ્રેમ કરીને જ્યોરે.
ભવિકા ૦ (૧)

અર્થાત્ આચાર્ય એવા છે કે જે પંચાચાર 'સુધા' અર્થાત્ સારી રીતે પાળે છે, અને ભવી જીવોને સાચો માર્ગ ભાષે છે, તે આચાર્યને નમીએ. પણ કેવી રીતે? તો કે 'તેહશુ' એમના પ્રત્યે 'જ્યોરે' અર્થાત્ જાત્ય-અસલી પ્રેમ કરીને નમીએ.

આચાર્ય પદે ધિરાજમાન સુધા-સમ્યક્ રીતે પાંચ આચારતું પાલન કરે છે.

'હિંધા' એટલે અવળી રીતે અવિધિથી, માર્ગને પાળે, એમાં સખલતા પમાડે. પાલન કરે પણ ગરખડિયું દોષવાળું, એ હિંધા પાલન કહેવાય.

'સુધા' એટલે સમ્યક્ રીતિએ અર્થાત્ શાસ્ત્રે કહેલ વિધિ-રીતિ-નીતિ સાથે તથા શાસ્ત્રે કહેલ ભાવો સાથે માર્ગતું પાલન કરવું તે.—પંચાચારના દરેક આચારતું વિધિસર અને તેને યોગ્ય ભાવો સાથે પાલન કરે તે સુધા પાલન. એથી બાહ્ય પાલનમાંથી આલ્યંતર પરિણતિમાં જવાય.

દા. ત. જ્ઞાનાચારનો આ પ્રકાર છે કે 'કાલે વિણુએ બહુ માણે.'...

હવે જે જ્ઞાન ભણતા પહેલાં આ સ્વાધ્યાય-યોગ્ય શાસ્ત્રે કહેલ કાળ, વિનયના વિવિધ પ્રકાર, આંતર બહુમાન વગેરે સાચવે, એમ વિધિ-નીતિથી ભણે તો આંતરમાં જ્ઞાનની પરિણતિ ઊભી થાય.

જીવનમાં જીતવાનું છે તે આંતરિક શુભ પરિણામ પર; અને તે આંતરિક પરિણતિ આચારના સુધા પાલન પર અવલંબે છે.

પરિણતિ એ નાજુક ચીજ છે. પરિણતિ ક્ષયોપશમ પર આધારિત છે. ક્ષયોપશમ પણ નાજુક છે. તે ક્યારે બંધ પડી જાય તે કહેવાય નહીં.

દા. ત. ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ છે તે, તે પ્રકૃતિનો વિપાક ઉદયનો નિરોધ કરીને થાય છે.

‘ નિષેક ’ એટલે ?

કર્મ બંધાયા એટલે કર્મ જેટલી કાળ-સ્થિતિનાં છે, તે કાળ-સ્થિતિના પ્રત્યેક સમયે વિપાકમાં આવવા યોગ્ય કર્મદલિકો ગોઠવાઈ ગયા અને ‘ નિષેક ’ કહેવાય. નિષેક એટલે એકેક સૂક્ષ્મ-સમયે ઉદયમાં આવવા યોગ્ય અમુક અમુક કર્મદળિયાં (કર્મઅણુ) ની રચના. જેમ જેમ તે તે એકેક સમય આવતો જાય, તેમ તેમ તે તે સમયનાં કર્મદળિયાં ઉદયમાં આવવાનાં, વિપાકમાં આવવાનાં. હવે ક્ષયોપશમ કરવો એટલે કર્મને ઉદયમાં આવતાં પહેલાં એનો વિપાક રોકી લેવો. એ એવી રીતે કે શુભલાવથી તેના ઉદય-સમયના પૂર્વ સમયમાં તેનું સમ્પત્તીય હાળવા કર્મમાં સંકેમણુ કરે, એટલે કે એના જેવી બીજી પણ મૃદુ કર્મ-પ્રકૃતિમાં તેને ભેળવી દે. એટલે હવે એ એની સાથે પછીના સમયે ઉદયમાં તો આવશે, પણ પોતાનો મૂળ ઉત્તર રસ-વિપાક સ્થગિત થઈને મૃદુ રસવિપાકથી ઉદયમાં આવશે.

દા. ત. સાધુપણું; તેમાં ત્રીજી કષાયની ચોકડીનો અર્થાત્ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધાદિ ૪ કષાયમોહનીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ જોઈએ. તે ક્ષયોપશમ કરવા માટે એ મોહનીય-

કર્મનું સમયે સમયે તેથી હળવા સંજ્વલન કષાયનાં મોહનીય કર્મમાં સંક્રમણ કરતો જાય; એટલે હવે એ સંક્રમિત થઈ ગયેલ કર્મ મૃદુ રસથી ઉદયમાં આવવાનાં. આમ જે એનો મૂળ રસનો ઉદય અટકી ગયો, એનું નામ ક્ષયોપશમ. એ જ્યાં સુધી શુભ ભાવ દિલમાં જાગતો રહે ત્યાં સુધી ક્ષયોપશમ ચાલુ. ઉદયમાં આવવાને ટાંપી રહેલા અશુભ કર્મોનું તેવા પ્રકારના શુભ ભાવોદ્ભાસના બળે સંક્રમણ કરવું પડે. પછી મૃદુ રસના કષાયમાં સંક્રમિત થઈ તે રૂપે ઉદયમાં આવે, એટલે રસનો પાવર આછો થઈ જાય, અર્થાત્ મૂળ રસ-વિપાક સ્થગિત થઈ જાય. પ્રત્યેક સમયે શુભ અધ્યવસાયના બળ પર ઉગ્ર કષાય-કર્મ, મંદ કષાય-કર્મ સાથે ભળતા જાય. જાગૃતિ ચાલુ હોય તો તેને ભેગવતા જવાનું કામ ચાલુ રહે. જ્યાં જાગૃતિ ગઈ કે ઉગ્ર રસવાળા પ્રત્યાખ્યાનાવરણકર્મરૂપે તે ઉદયમાં આવવાના જ. જાગૃતિ હતી તો એ હળવા રસવાળા કષાયકર્મરૂપે ઉદયમાં આવતા હતા.

સ્તિષ્ઠુક સંક્રમણ— ઉદયના પૂર્વ સમયે જ સજાતીય મૃદુકર્મમાં ભારે કર્મ સંકલિત થઈ જાય તે ‘સ્તિષ્ઠુક સંક્રમણ’ કહેવાય છે. આમ વિપાક-ઉદયનો નિરોધ કરીએ તો ક્ષયોપશમ થાય. એ શુભ ભાવ ટકાવવાની જાગૃતિ હોય તો જ ચાલુ રહે. કર્મસત્તાને આચાર્યપદની શરમ નથી કે ‘આ આચાર્ય પદ છે માટે ઉદયમાં ન આવું.’ એ તો જાગૃતિ ગઈ તો પેલું સ્તિષ્ઠુક-સંક્રમણ બંધ એટલે ઝટ કષાય મોહનીયાદિ કર્મ ઉદયમાં આવે જ.

આચાર્ય પણ પંચાચાર સુધા પાળે તો જાગૃતિથી આંતરિક પરિણતિ જળાદર્શ રહે. આચાર્ય એ માત્ર

પોતાની આરાધનાથી સંતોષ માનીને બેસી નથી રહેતા; તેઓ ‘મારગ ભાષે સાચા.’ જગતને સાચા માર્ગનો ઉપદેશ કરે છે; સાચા માર્ગ કહેવામાં તેઓ શરમમાં તણાતા નથી, તેમજ કોઈ પર ખોટી દયા નથી લાવતા. દા. ત. કેટલાક કહે છે કે-આજના સમયમાં કયાં સામાયિક કરવાનો સમય મળે છે? માટે એનો ઉપદેશ રહેવા ઈ ઘનનો ઉપદેશ કરે, પણ આચાર્ય દયા ન આપે કે ‘હશે ત્યારે આજના જીવોને બિચારાને સમય નથી મળતો તો સામાયિકનો ઉપદેશ રહેવા ઘો.’ એમ રાત્રિભોજન અંગે; કે ‘આજે શ્રાવકોને બિચારાને ધંધા જ એવા થઈ ગયા તેથી રાત્રિભોજન કરવું પડે છે તો એના ત્યાગનો ઉપદેશ ન કરવો,’ એમ દયા ન આપે; તે રાત્રિભોજન ત્યાગ કે સામાયિકનો ઉપદેશ બંધ ન કરે.

એમ કોઈ ઠેકાણે દેવદ્રવ્યનો નાશ થતો હોય, તો દ્રસ્ટીઓ કે બીજાની શરમમાં પડી દેવદ્રવ્યરક્ષાનો ઉપદેશ બંધ ન કરે.

મહાવીર પ્રભુએ શાસન સ્થાપ્યું ત્યારથી માંડીને અત્યાર સુધીમાં આચાર્યો સાચા જૈન માર્ગનો ઉપદેશ કરતા આવ્યા છે, તેથી જ જિનશાસન ટક્યું છે, અવિચ્છિન્ન ચાલ્યું આવ્યું છે.

આચાર્ય પર ‘જાત્ય પ્રેમ’ એટલે કે અસલી પ્રેમ જોઈએ, કૃત્રિમ પ્રેમ નહિ. કૃત્રિમ પ્રેમ આચાર્યને મોઢેથી ખુશ કરવા પૂરતો કહેવાય, તે ન જોઈએ. ‘જાત્ય પ્રેમ’ એટલા માટે જોઈએ કે જગતના સનેહી સંબંધી પરના પ્રેમ આત્માને અહિતકારી લાગ્યા છે, ‘દુનિયાના પ્રેમ બધા ખોટા, બધા મારણહાર ને ધવિત્ર-નિઃસ્વાર્થ-ધર્મભૂતિ આચાર્ય પરનો પ્રેમ, તે તારણહાર પ્રેમ છે,’ એવી સમજ

પૂર્વકનો હાદિક નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ તે જાત્ય પ્રેમ છે.

આચાર્ય સિવાય કોઈ તારનાર નથી, કોઈ હિતૈષી નથી તેથી, અને આચાર્ય ગુણગણના ભંડાર છે તેથી, તેમના પર સહેજે પ્રેમ જાત્ય પ્રેમ થાય. આવા ગુણના નિધાન જગતમાં ક્યાં જોવા મળે? માટે તેમના પર જાત્ય પ્રેમ, હાદિક સાચો પ્રેમ કરો. એ પ્રેમ કરીને આચાર્યને આપણે નમીએ. આચાર્ય પર હાદિક સાચો પ્રેમ કરવાથી એમના ગુણોનો આદર થાય, ગુણોનું ખદુમાન થાય, તેમના ઉપકારનો ભાર આપણે માથે આવે. મનને લાગે કે 'પ્રેમ, મમતા કરવા લાયક હોય તો તે આચાર્ય પર છે.' તેમના ઉત્તમ કોટિના ઉદ-ઉદ ગુણોને કારણે હૃદયં ઓવારી જાય.

(કાવ્ય-ઠાળ)

વર છત્રીસ ગુણે કરી સોહે, યુગ પ્રધાન જન મોહે;
જગ જોહે, ન રહેંખિણુ કોહે, સૂરિ તમું તે જોહે રે

ભવિકા૦ (૨)

આચાર્ય મહારાજ ઉત્તમ છત્રીસ ગુણોથી શોભતા છે. શાસ્ત્રમાં આ ૩૬ ગુણોની એક છત્રીશી, એવી ૩૬ છત્રીશી આવે છે. તાત્પર્ય ૩૬ રીતે ૩૬-૩૬ ગુણો આચાર્યના વર્ણવેલા છે. એ એકેક ગુણની અનુમોદના પણ કરીએ તો ય મહાન લાભ થાય, ગુણોનું આપણા આત્મામાં ખીજાન થાય. જો એકેક ગુણની અનુમોદનામાં મહાન લાભ, તો પછી $૩૬ \times ૩૬ = ૧૨૯૬$ ગુણોની, એકેક ગુણને નામવાર લઈને, અનુમોદના થાય એમાં કેટલો ખર્ચો લાભ !! એટલા ગુણોનાં ખીજાન થાય ખીજ વાવણી થાય એ અદ્ભુત લાભ કરનાર બને.

અહીં ૩૬ છત્રીસીના ગુણોના વર્ણનમાં ઊતર્યા વિના ગણોને નામથી જોઈ લઈએ;-

(છત્રીસી ૧)

૪ દેશના	૪ કથા
આક્ષિપિણી-(ધર્મ પ્રત્યે આકર્ષનાર)	અર્થ કથા
વિક્ષેપિણી-(અશુદ્ધ ધર્મમાંથી પાછી વાળનાર)	કામ કથા
સંવેગિની-(મોક્ષ-દેવ-ગુરુપ્રત્યે ભાવવર્ધક)	ધર્મ કથા
નિર્વેદિની-(સંસારના દુઃખનું વર્ણન કરનાર)	સંકીર્ણકથા

૪ ધર્મ	૪ ભાવના	૪ સ્મારણાદિ
દાન	જ્ઞાન	સ્મારણા (વ્રત આચાર યાદ કરાવે)
શીલ	દર્શન	વારણા (સ્ખલના અટકાવે)
તપ	ચારિત્ર	નોદના (ભૂલ થઈ હોય તો ઠપકો આપે)
ભાવ	વૈરાગ્ય	પ્રતિનોદના (વારંવાર ભૂલમાંસજકરે)

૪ આત્મધ્યાન	૪ રૌદ્રધ્યાન	૪ ધર્મધ્યાન
અનિષ્ટ પ્રાર્થિત અંગે	હિંસામાં આનંદ	મેત્રી
ઠીક વ્યયોગ અંગે	મૃષામાં આનંદ	પ્રમોદ
રોગ અંગે	ચોરિમાં આનંદ	કરુણા
નિદાન (પરભવ માટે)	સંરક્ષણમાં આનંદ	માધ્યસ્થ
નિયાણું કરવું અંગે		રુપસ્થ
		પદસ્થ
		પિંડસ્થ
		રુપાતીત

૪ શુકલધ્યાન

- (૧) પૃથક્ત્વ વિતર્ક પ્રવીચાર (૨) એકત્વ-વિતર્ક અપ્રવીચાર
(૩) સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતિ (૪) વ્યુચ્છિન્ન ક્રિયા નિવૃત્તિ

(છત્રીસી-૨)

૫ સમ્યક્ત્વ	૫ ચારિત્ર	૫ વ્રત
ક્ષાયિક	સામાયિક	પ્રાણાતિપાત વિરમણ
ક્ષાયોપશમિક	છેદોપસ્થાપનીય	મૃષાવાદ વિરમણ
વેદક	પરિહાર વિશુદ્ધિક	અદત્તાદાન વિરમણ
ઔપશમિક	સૂક્ષ્મ સંપરાય	મૈથુન વિરમણ
સાસ્વાદન	યથાખ્યાત	પરિગ્રહ વિરમણ

<p><u>પ વ્યવહાર</u> આગમવ્યવહાર શ્રુત વ્યવહાર આજ્ઞાવ્યવહાર ધારણાવ્યવહાર જીત વ્યવહાર</p>	<p><u>પ આચાર</u> જ્ઞાનાચાર દર્શનાચાર ચારિત્રાચાર તપ આચાર વીર્યાચાર</p>	<p><u>પ સમિતિ</u> ધર્મ્યા સમિતિ ભાષા સમિતિ ઐષણ સમિતિ આદાનભંડ મત્ત નિક્ષેપણ સમિતિ પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ</p>
<p><u>પ સ્વાધ્યાય</u> વાચના પૃચ્છના પરાવર્તના અનુપ્રેક્ષા ધર્મકથા</p>	<p><u>૧ સંવેગ</u> આગમાલ્યાસ ક્રિયા અને ચારિત્રમાં આનંદ રૂપ સંવેગ</p>	

(છત્રીસી-૩)

<p><u>પ પ્રમાદ ત્યાગ</u> મદ્ય વિષય ક્રપાચ નિદ્રા વિકથા</p>	<p><u>પ આશ્રવ ત્યાગ</u> હિંસા જૂઠ ચોરી અબ્રહ્મ પરિચ્છ</p>	<p><u>પ નિદ્રા</u> નિદ્રા નિદ્રા નિદ્રા પ્રચલા પ્રચલા પ્રચલા સ્ત્યાનર્હિ</p>
<p><u>પ કુભાવના</u> કાંદર્પિક કિલ્બપિક આભિયોગિક આસુરી સંભાહની</p>	<p><u>૫૨ જીવ-નિકાય રક્ષક</u> પૃથ્વીકાય અપકાય તેજસૂકાય વાયુકાય વનસ્પતિકાય ત્રસકાય</p>	<p><u>પ ધન્દિયો</u> શ્રોત્ર-બ્રાણુ-ચક્ષુઃ ગ્રિહ્વા-સ્પર્શ- નેન્દ્રિય પ વિષયો શબ્દ-રુપ-રસ- ગંધ-સ્પર્શ એ શબ્દાદિમાં યતનાવાળા</p>

(છત્રીસી-૪)

છ લેખક	છ આવશ્યક	છ દ્રવ્ય
કૃષ્ણ	(i) સામાયિક	(i) ધર્માસ્તિકાય
નીલ	(ii) ચતુર્વિંશતિસ્તવ	(ii) અધર્માસ્તિકાય
કાપોત	(iii) વંદન	(iii) આકાશાસ્તિકાય
તેજ	(iv) પ્રતિકંભણ	(iv) કાલ
પદ્મ	(v) કાચોસર્ગ	(v) જીવ
શુકલ	(vi) પ્રત્યાખ્યાન	(vi) પુદ્ગલાસ્તિકાય

છ દર્શન	છ ભાષા	૬ વચનદોષ
જૈન	સંસ્કૃત	૧ અ લોક ૨ હીલિત (મશકરીવચન)
બૌદ્ધ	શૌરસેની	૩ ખિ સિત હોલા, ગોલા
વૈશેષિક	પૈશાચિકી	આદિવચન ૪ કકં શ
મીમાંસક	પ્રાકૃત	૫ નાત્રકોદ્દટ્ટન 'કાકા' આદિવચન
નૈયાયિક	માગધી	૬ અધિકરણાદીરક
સાંખ્ય	અપભ્રંશ	(કયાચેદીરક

(છત્રીસી-૫)

૭ ભય

ધુલોલોક ભય	પરલોક ભય	આદાન ભય
આકસ્મિક ભય	આજીવિકા ભય	મરણ ભય
અશલોક ભય (નિંદા-ભય)		

૭ પિંડેષણા-૭પાનેષણા	૭ સુખ	૮ મદસ્થાન
સંસૃષ્ટા	સંતોષ	જાતિ
અસંસૃષ્ટા	ધન્દ્રિયજ્ય	કુલ
ઉદ્ધૃતા	પ્રસન્નચિત્તા	રુપ
અદંપલેપા	દયાહુતા	બલ
અવગૃહીતા	સત્ય	શ્રુત
પ્રગૃહીતા	શૌચ	તપ
ઉગિઝતધર્મિકા	દુર્જનપરિહાર	લાભ
		શ્રી

(છત્રીસી-૬)

જ્ઞાનાચાર-૮

કાલ
વિનય
બહુમાન
ઉપધાન
અનિહ્વ
વ્યંજન
અર્થ
તદુભય

દર્શનાચાર-૮

નિ:શંકિત
નિ:કાંક્ષિત
નિર્વિતિગિતસક
અમૂઢ દષ્ટિ
ઉપધ્મંહણા
સ્થિરીકરણ
વાતસલ્ય
પ્રભાવના

ચારિત્રાચાર-૮

૫ સમિતિ
અને ત્રણ ગુપ્તિ

૪ યુદ્ધિ

ઔતપાતિકી
વૈનયિકી
કામિકી
પારિણામિકી

૮ ગુણ

આચારવાન અવધારણાવાન વ્યવહારવાન અપત્રીડક
કારક અપરિશ્રાવી નિર્યાપક અપાયદર્શી

(છત્રીસી-૭)

૮ કર્મ

જ્ઞાનાવરણ
દર્શનાવરણ
વેદનીય
મોહનીય
આયુષ્ય
નામ
ગોત્ર
અંતરાય

૮ અષ્ટાંગયોગ

યમ
નિયમ
આસન
પ્રાણાયામ
પ્રત્યાહાર
ધારણા
ધ્યાન
સમાધિ

૮ મહાસિદ્ધિ

લઘિમા
ધરિતા
મહિમા
યત્રકામાવશાયિતા
વરિતા
પ્રાકામ્ય
અણિમા
ઐશ્વર્ય પ્રાપ્તિ

૮ યોગ દષ્ટિ

(૧) મિત્રા (૩) બલા (૫) સ્થિરા (૭) પ્રભા
(૨) તારા (૪) દ્વીપ્રા (૬) કાન્તા (૮) પરા

૪ અનુયોગ

○ ચરણ-કરણાનુયોગ
○ ધર્મકથાનુયોગ

○ ગણિતાનુયોગ
○ દ્રવ્યાનુયોગ

(छत्रीसी-८)

६ तत्त्व	६ अहमर्थ गुणित	६ नियाणा
० लव	० वसति	० राजलिलाष
० अलव	० स्त्रीकथा	० उअकूलोत्परयलिलाष
० आश्रव	० स्त्री-आसन	० स्त्री-अलिलाष
० संवर	० स्त्री गात्र	० पुरुषालिलाष
० पुण्य	० स्त्रीतआंतरे	० देवालिलाष
० पाप	० पूर्वकीडित	० श्रावककुणमां
० अध	० प्रणीत-भोजन	० जन्मनी अलिलाषा
० निर्जरा	० अतिमात्राअआहार	० काममां अतृप्तिथी
० भोक्ष	० विभूषा	० अडुयुगल विकु-
		० वंणानी अलिलाषा
		० अ प्रवियारी देव थवातु
		० यारित्रनी धच्छाथी
		० दरिद्रतानो अलिलाषा

कदप- ६

उद्यत विहारी आदि...

(छत्रीसी-९)

१० असवर त्यागी	१० संकलेश त्यागी	१० उपघात
० प धन्द्रय	० उपधि ० उपाश्रय	० उद्गम ० उत्पाहन
० मन	० कषाय ० आहार	० अपेणा ० परिकम
० वयन	० मन ० वयन	० परिहुरण ० ज्ञान
० शरीर	० काया ० अज्ञान	० दर्शन ० यारित्र
० औधिक उपधि	० अदर्शन ० अयारित्र	० अप्रीतिक
० औपअहिक उपधि		० संरक्षण

६ हास्यादिना त्यागी

० हास्य ० रति ० अरति ० शोक ० लय ० जुगुप्सा

છત્રીસી-૧૦

૧૦ ચિત્ત સમાધિસ્થાન

- ૦ સ્ત્રીપશુનસપુસ્તુકમુક્તા
- સ્થાનાસત ત્યાગ
- ૦ સ્ત્રીકથા ત્યાગ
- ૦ પ્રણીત રસ ત્યાગ
- ૦ અમિત આદારત્યાગ
- ૦ પૂવકીડા સ્મૃતિ ત્યાગ
- ૦ સ્ત્રીઆસન ત્યાગ

- ૦ સ્ત્રીઅંગો-
- પાંગદર્શનત્યાગ
- ૦ શબ્દાદિત્યાગ
- ૦ પ્રશંસાત્યાગ
- ૦ સુખશીલતા
- ત્યાગ

૧૦ સમાચારો

- ૦ આવસ્તિસહિ
- ૦ નિસીહિ
- ૦ પડિપુચ્છણા
- ૦ પુચ્છણા
- ૦ છંદણા
- ૦ ઉપ સંપદા
- ૦ ધુચ્છાકાર
- ૦ મિચ્છાકાર
- ૦ તથાકાર
- ૦ અભ્યુત્થાન

૧૬ કષાય ત્યાગ

છત્રીસી-૧૧

૧૦ પ્રતિસેવા દોષ ત્યાગ

- ૦ દર્પ
- ૦ પ્રમાદ
- ૦ અનાભોગ
- ૦ આતુર
- ૦ આપત્તિ

- ૦ શંકા
- ૦ સહસાકાર
- ૦ ભય
- ૦ પ્રદોષ
- ૦ વિમંસા

૧૦ શોધિ દોષ

- ૦ આકરૂપયિત્વા
- ૦ અનુમાનયિત્વા
- ૦ દુષ્ટ
- ૦ છન્ન
- ૦ શબ્દાકૂલ

- ૦ આદર
- ૦ સુદમ
- ૦ બહુજન
- ૦ અવ્યક્ત
- ૦ તસ્સેવી

૪ વિનયસમાધિ

- ૦ શુશ્રુષા
- ૦ સંપ્રેતિપત્તિ
- ૦ વેદારાધના
- ૦ આત્મ સંપ્ર-
ગૃહિતા

૪ શ્રુતસમાધિ

- ૦ શ્રુતપ્રાર્પિત
- ૦ એકાગ્રચિત્ત
- ૦ આત્મ પ્રતિબ્ધા
- ૦ પર પ્રતિબ્ધા

૪ તપસમાધિ

- ૦ ન ઈહલોકાર્થ
- ૦ ન પરલોકાર્થ
- ૦ ન કીર્તિઆદિઅર્થ
- ૦ કેવલ નિર્જાર્થ
- તપ અનુબ્ધાન

૪ આચારસમાધિ

- ૦ ન ઈહલોકાર્થ
- ૦ ન પરલોકાર્થ
- ૦ ન કીર્ત્યાદિનિમિત્ત
- ૦ અરિહંતહુતુથી જ આચાર અનુબ્ધાન

છત્રીસી-૧૨

૧૦ વેયાવૃત્ય, આચાર્યક્રિતું | ૧૦ ધર્મ ક્ષમાદિ
૧૦ પિનય, અરિહંતાદિને | ૧ અકલ્પનીયાદિ પરિહાર

(છત્રીસી-૧૩)

૧૨-ઉપાંગ	૧૦રુચિ	૧૨ અંગ
ઔપપાતિક	૦ નિસર્ગરુચિ	આચારંગાદિ
રાયપસેષ્ઠીય	૦ ઉપદેશ	
જીવાલિગમ	૦ આજ્ઞારુચિ	
પન્નવણા	૦ ધીજ	
જંબૂદ્વીપ્રજ્ઞપિત	૦ વિસ્તાર	
ચંદ્ર પ્રજ્ઞપિત	૦ સંક્ષેપ	
સૂર્ય પ્રજ્ઞપિત	૦ સૂત્ર	
નિરયાવલિ	૦ અલિગમ	
કલ્પાવતંસ	૦ ક્રિયા	
પુષ્ટિકા	૦ ધર્મ	
પુષ્પચૂલિકા		
વહિહલસા		
		૨ શિક્ષા
		અહણુ-
		આસેવન

છત્રીસી-૧૪

૧૨ શ્રાવક પ્રતિમા | ૧૨ વ્રત (શ્રાવકના) ઉપદેશક

ઉપદેશક	૧૩ ક્રિયા સ્થાનોપ-દેશક
• દર્શન	• અર્થ ક્રિયા
• વ્રત	• અનર્થ
• સામાયિક	• હિંસા
• પૌષધ	• આકેસ્મિકી
• પ્રતિમા	• દૃષ્ટિકી
• બ્રહ્મચર્ય	• મૃપા
• અચિન્ત	• અદન્ત
• અનારંભ	
• પ્રેમ્ય	
• ઉદિષ્ટ	
• અમણભૂત	
	• અધ્યાત્મક્રિયા (આત્માનાં કલેશ)
	• માન
	• અમિત્ર
	• માયા
	• લોભ
	• ધર્યાપથિકી

છત્રીસી-૧૫		
૧૨ ઉપયોગ	૧૪ ઉપકરણધર	૧૦ પ્રાયશિયત્વાતા
૫ જ્ઞાન	• મુખવસ્ત્રિકા	• આલોચના
૩ અજ્ઞાન	• રબ્બેહરણ	• પ્રતિકમણ
૪ દર્શન	• ૩ કપડાં	• તદુભય
	• ૭ પાત્રોપકરણ	• વિવેક
	• માત્રક	• કાયોતસર્ગ
	• ચોલપટક	• તપ
		• છેદ
		• મૂલ
		• અનવસ્થિત
		• પારાચિત

છત્રીસી-૧૬		
૧૨ તપ	૧૨ ભિક્ષુપ્રતિમા	૧૨ ભાવના
૬ બાહ્ય		અનિત્યાદિ
૬ અભ્યંતર		

છત્રીસી-૧૭		
૧૪ ગુણસ્થાનકમાં	૧૪ પ્રતિરુપાદિ-ગુણયુક્તતા	
નિપુણ	• પ્રતિરુપ	• અપરિશ્રાવી
૮ સુદ્ધમાપદેશી	• તેજસ્વી	• સૌમ્ય
• સ્નેહ	• યુગપ્રધાનાગમ	• સંબ્રહ્મશીલ
• પુષ્પ	• મધુરવાક્ય	• અભિબ્રહ્મમતિ
• પ્રાણ	• ગભીર	• અવિકથાકર
• ઉત્તિંગ	• ધૃતિમાન	• અચપલ
• પનક	• ઉપદેશપર	• પ્રશાંતહૃદયવાળ
• ખીજ		
• હરિત		
• અંડસૂક્ષ્મ		

છત્રીસી-૧૮

૧૫ યોગ-ઉપદેશક

- સત્ય
- મૃષા
- મિશ્ર
- અસત્યામૃષા
- મનનો તથાવચનનો
- યોગ=૮
- ઔદારિક
- વૈક્રિય-આહારકયોગ
- મિશ્ર સાથે=૬
- કામણ ૧

૩ ગારવ
રસ-ઝડિ શાતા

૩ શલ્ય :
• માયા • નિયાણ
• મિથ્યાત્વ

૧૫ સંજ્ઞા

- આહાર
- લય
- પરિગ્રહ
- મૈથુન
- ક્રોધ
- માન
- માયા

- લોભ
- ઓઘ
- લોક
- મુખ
- દુઃખ
- મોહ
- વિચિકિત્સા
- શોક

છત્રીસી-૧૯

૧૬ ઉદ્ગમદોષો

- આધાકર્મ
- ઔદેશિક
- પૂતિ
- મિશ્રજાત
- સ્થાપના
- પ્રાભાતિક
- પ્રાદુર્કરણ
- કીત

- પ્રામિત્ય
- પરાવર્તિત
- આહત
- ઉદ્ભિન્ન
- માલાપહત
- આચ્છેદ
- અનિસૃષ્ટ
- અધ્યવપૂરક

૪ અભિગ્રહ

- દ્રવ્ય
- ક્ષેત્ર
- કાળ
- ભાવ

૧૬ ઉત્પાદન દોષો

- ધાત્રી
- દ્વંતી
- આગ્રવના
- નિમિત્ત
- વનીપક
- ચિકિત્સા
- ક્રોધ
- માન
- માયા
- લોભ
- પૂર્વસંસ્તવ
- પશ્યાત સંસ્તવ
- વિદ્યા
- મંત્ર
- ચૂર્ણ
- યોગ

છત્રીસી-૨૦

૧૬ વચનવિધિ

- ૩ કાલ ત્રિક
- ૩ વચન ત્રિક
- ૩ લિંગ ત્રિક
- પરોક્ષ
- પ્રત્યક્ષ
- ઉપનીતાપનીત
- ઉપનીતાપનીત
- અપનીતાપનીત
- અપનીતાપનીત
- અધ્યાત્મવચન

૧૭ સંયમ

- પ પૃથ્વ્યાદિરક્ષા
- એઈન્દ્રિય "
- તેઈન્દ્રિય "
- ચઉરિન્દ્રિય "
- પંચેન્દ્રિય "
- અણ્વરક્ષા
- પ્રેક્ષા
- ઉત્પેક્ષા
- પ્રમાર્જના
- પરિઠાપના
- મન
- વચન
- કાય

૩ વિરાધના

- જ્ઞાન
- દર્શન
- ચારિત્ર

છત્રીસી-૨૧

૧૮ નરદીક્ષાદોષપારહાર

- બાલ
- વૃદ્ધ
- નપુંસક
- કલીબ
- જડ
- વ્યાધિત
- સ્વેન
- રાજાપકારી
- ઉન્મત્ત

- અદર્શન
- દાસ
- દુષ્ટ
- મૂઠ
- ઋણાત
- જુગિત
- ઉપસ્થિત
- ભૂતક
- શિષ્યનિષ્કેટિક

૧૯ પાપસ્થાનક

- પ્રાણાતિપાતાદિ
- પારિહાર

છત્રીસી-૨૨

૧૮ શીલાંગસહસ્ર-

ધારક

- . ૯ જીવ+૨ અજીવ
- . ૧૦ યતિધર્મ
- . ૩ કરણ
- . ૩ ભોગ
- . ૪ સંજ્ઞા
- . ૫ ઇન્દ્રિયના
- ગુણાકારથી ૧૮
- હજાર શીલાંગ થાય.

૧૮ અભાષેદ

- દિવ્ય અને
- ઔદારિક
- અઅભાયાગ
- . મન
- . વચન ને
- . કાયાથી
- . કૃત ૬
- . કારિત ૬
- . અનુભોદિત ૬

છત્રીસી-૨૩

૧૯ કાયોત્સર્ગ
દોષવળ

- ધારક
- લતા
- ખંભાદિ
- માળ
- ભોદિ
- શખરિ
- નિગડ
- (કવિક) અલિણ
- વધુ
- લંબોતર
- સ્તનસંયતિ
- બ્રમર
- અંગુલિ
- વાયસ
- કપિથ
- સિરકેપ
- મૂક
- વારુણિ
- પ્રેક્ષા

૧૭ મરણપ્રકારોનું
પ્રકટન

- આવીચિ
- અવાધ
- અંતિક
- ખલાકા
- વશાર્ત
- સશલ્ય
- તદ્દલવ
- ખાલ
- પંડિત
- મિત્ર
- છન્દેથ
- કેવલિ
- વૈહાનસ
- ગૃધ્રપૃષ્ઠ
- ભક્તપરિજ્ઞા
- ધંગિલ
- પાદપોપગમન

છત્રીસી-૨૪

૨૦ અસમાધિસ્થાન ત્યાગ

- | | |
|--|---|
| <ul style="list-style-type: none"> • દુતદુતચારી • અપ્રમાજિતસ્થાયી • દુપ્રમાજિતસ્થાયી • ઘંઘશાલાદિસેવી • અતિરિક્તશયનાદિ સેવી • રત્નાધિકપરિભાષી • સ્થવિરોપઘાતી • ભૂતોપઘાતી • સંજલનોપઘાતી • દીર્ઘકોપી • પરાંંમુખાવર્ણવાદી • વારંવાર 'ચૌર' ધત્યાદિ વાદી | <ul style="list-style-type: none"> • ઉપશાન્તાધિકરણો- દિકર • અકાલસ્વાધ્યાયકારી • સરજસ્ક પાણિપાદ • રાત્રી ઉચ્ચશબ્દકર • કલહકર • ગણભેદકર • સૂર્યપ્રમાણભોજ • એષણામાં અસમિત |
|--|---|

૫ આસેષણાદોષત્યાગ

- સંયોજના . પ્રમાણુ
- તિરિક્ત . ઇંગાલ
- ધૂમ . અકારણ

છત્રીસી-૨૫

૨૧ સખલસ્થાન ત્યાગ

- એક વર્ષમા દસવાર લેપ નદી ઊતરવી.
- એક માસમાં ત્રણવાર નદી ઊતરવી.
- જાણીને હિંસા કરવી.
- જાણીને જુકું ખોલવું.
- જાણીને અદત્ત ગ્રહણ કરવું.
- મૈથુન . રાત્રિ . ભોજન
- આધાકમી ગ્રહણ રાજપિંડ ગ્રહણ
- કિંત ગ્રહણ . પ્રામિત્ય ગ્રહણ
- અભ્યાહત ગ્રહણ . આચ્છેદ ગ્રહણ
- વારંવાર સંવર (પરચક્ષ્ણાણુ) નહીં
- કંદાદિ ભક્ષણ
- કાચા પાણીવાલા હાથે ગોચરી વહોરવી
- સચિરા પાણી કેપૃથ્વીવાળા શરીરે ભોજન
- સીધું ભૂમિ ઉપાં ખેસવું
- છ માસમાં એક ગચ્છમાંથી ખીજ
- ગચ્છમાં જવું . હસ્તમૈથુન સચિરા
- પૃથ્વીકાય તથા કોલ-ત્રસકાયઉપર ખેસવું.

૧૦ એષણાદોષ

ત્યાગી

- શંકિત
- અક્ષિત
- નિક્ષિપ્ત
- પિહિત
- સંહત
- દાયક
- ઉન્મિશ્ર
- અપરિણુત
- લિપ્ત
- છદ્ધિત

૧ મિથ્યાત્વ

૧૫ શિક્ષાશીલ

- નીચૈવૃત્તિ:
- અચપલ
- અમાયી
- અકૃતુહલ
- અલ્પાધિક્ષેપ
- પ્રખંધાકારિત્વ
- મૈત્રી
- શ્રુતાપ્રમાદ
- પાપાપરિક્ષેપી
- મિત્રાકોપ
- અપ્રિય મિત્રસ્થ
- રહસિ કલ્યાણ
- ભાષણ
- કલહવર્જન
- યુદ્ધાભિજાત્ય
- લજ્જાવાન
- પ્રતિસંલીન

છત્રીસી-૨૬

૨૨-પરિસહ ક્ષુધા-પિપાસાદિ		૧૪ આલ્યંતર અન્થિ
ક્ષુધા	આક્રોશ	રાગ
પિપાસા	વધ	ક્રોધ
શીત	યાચના	મિથ્યાત્વ
ઉગ્ણ	અલાભ	૪ કષાય
દંશ	રોગ	૬ હાસ્યાદિ
અચેલ	તુણ સ્પર્શ	૧ વેદ
અરતિ	મલ	
સ્ત્રી	સત્કાર	
ચર્યા	પ્રજ્ઞા	
નિષઘા	અજ્ઞાન	
શર્યા	સમ્યક્ત્વ	

છત્રીસી-૨૭

પ્રતિલેખનમાં ૫ વેદિકા દોષત્યાગ	છ આરભટાદિ દોષ ત્યાગ	૨૫ પ્રતિલેખનાના ભેદ
• પ્રસારિતપાદ	• આરભટ	૧ દ્વિપડિલેહુ
• જાનુંખાદિ	• સંમર્દ	૬ ઉર્ધ્વપ્રસ્ફોટન
• અંતો લગ્ન	• મોસલિ	૮ અક્ષોડા
• એકેક જુજખાદિ	• પ્રસ્ફોટક	૯ પ્રમાજન
	• વ્યાક્ષિપ્ત	
	• નચ્યાવિય	

છત્રીસી-૨૮

૨૭ અણુગારણુ	૯ કોટિ વિશુદ્ધતા
• ૬ પ્રત	હનન-પચન
• ૫ ઇન્દ્રિયનિગ્રહ	કંચણનો ત્રિવિધે
• ૩ મન-વચન- કાય-નિરોધ	કૃત-કારિત
• ૬ પદ્મકાયતતા	અનુભોદિત ત્યાગ
• ૧ યોગયુક્તતા	
• ૧ ભાવસત્ય	
• ૧ કરણસત્ય	
• ૧ ક્ષમા	
• ૧ વૈરાગ્ય	
• ૧ વેદનાધ્યાસ	
• ૧ મારણાંતિકા- ધ્યાસ	

છત્રીસી-૨૯

૨૮ લઙ્ગિય

• આમોસહિ	• ચારણ	• મહુઆસવી
• વિગ્ધોસહિ	• આશીવિસ	• સરિપઆસવ
• ખેલોસહિ	• કેવલી	• કુંદ્રંભુદિ
• જલ્લોસહિ	• ગણહારી	• પયાજીસારી
• સવ્વોસહિ	• પુવ્વધર	• ખીઅખુદિ
• સલિન્ન સોય	• અરિહંત	• તે અગ્ગિ નિસગ્ગ
• ઝોહિ	• ચક્કવટ્ટી	• આહારગ
• રિઉમર્થ	• ખલદેવ	• સીયલેસી
• વિઉલમર્થ	• વાસુદેવ	• વેઉવ્વિઅ દેહલહિ
• પુલાગલહિ	• ખીરાસવી	• અકખીણુમહાણુસી

૮ આઠ પ્રભાવક

૧ પ્રાવચની	૪ નૈમિત્તિક	૭ સિદ્ધ
૨ ધર્મકથી	૫ તપસ્વી	૮ કવિ
૩ વાદી	૬ વિધાધર	

છત્રીસી-૩૦

૨૯ પાપશ્રુતવર્જન
૮ અષ્ટાંગ નિમિ-
તાહિના દુરેકના
૩ સૂત્ર-વૃત્તિ-
વાર્તિક=૨૪
૧ ગાંધર્વ
૧ નાદ્ય
૧ વાસ્તુ
૧ આયુર્વેદ
૧ ધનુવેદ

૭ શોધિગુણ
• લઘુતા
• આહ્લાદ
• આત્મ-પર
નિવૃત્તિ
• અધ્યાત્મ
• દુઃકરકરણ
• વિનય
• નિઃશયતા

છત્રીસી-૩૧

૩૦ મહામોહ અંધ
સ્થાન વર્જન
૬ અંતરંગારિવર્જન
કામ-ક્રોધ-લોભ-
માન-મદ-હર્ષ

છત્રીસી-૩૨

૩૧ સિદ્ધ ગુણોત્તમ અનુકીર્તન-

શરીરના ૩૧ ધર્મોનાં અભાવરૂપ

• કીર્ષતા	• સુરભિગંધતા	• લઘુપણ
• વૃક્ષતા	• દુરભિગંધતા	• શીતપણ
• ત્રિકોણતા	• તિકંતતા	• ઉષ્ણપણ
• ચતુષ્કોણતા	• કટુકતા	• સ્નિગ્ધપણ
• ગોલાઈ (વર્ણ)	• કષાયતા (તુરોરસ)	• રુક્ષતા
• કૃણ્ણ	• અમ્લતા	• સસંગતા
• નીલ	• માધુર્ય (સ્પર્શ)	• રુહતા(જન્મ)
• રક્ત	• કર્કશપણ	• સશરીરતા
• પીત	• મૃદુપણ	• સ્ત્રીત્વ
• શુદ્ધ	• ગુરુપણ	• પુરુષત્વ
		• નપુંસકત્વ

(આ બધાનાં અભાવ રૂપ ૩૧ ગુણો)

૫ જ્ઞાનનું અનુકીર્તન

મતિજ્ઞાન	અવધિજ્ઞાન	કેવલજ્ઞાન
શ્રુતજ્ઞાન	મન:પર્યાવ જ્ઞાન	

છત્રીસી ૩૩

૩૨ છવ રક્ષક

પૃથ્વ્યાદિ ૫ ×

સૂક્ષ્મ

બાહર = ૧૦

૧ પ્રત્યેકવનસ્પતિ-

કાય,

૫ વિકલે. સંજ્ઞા-

પર્યે. અસંજ્ઞા.

= ૧૬ પર્યાપ્ત+

૧૬ અપર્યાપ્ત = ૩૨

૪ ઉપસર્ગજેતા

• દેવકૃત

• મનુષ્યકૃત

• તિર્યચકૃત

• આત્મસંવેદન

‘યુગ પ્રધાન જન મોહે’

આચાર્ય આ યુગના પ્રધાન પુરુષ છે. આગળ પડતા મુખ્ય પુરુષ છે. કેમકે ભવી જીવો તેમના પર આકર્ષિત થાય છે, જીવન જીવવામાં તેમનું માર્ગ-દર્શન લે છે, જન સમાજ તેમને આગળ કરે છે, તેમનાથી હૂંફ-આધાસન ગ્રેણવે છે. મુશ્કેલી-મુસીબતમાં આચાર્ય સમાધિ-દાતા છે. પહેલાના સમયમાં રાજ મહારાજ વગેરે આ માટે તેમની પાસે આવતા. એમાં આચાર્ય પાસે રડતા આવેલા તે હસતા થઈને જતા. એવી તેમની સંયમ પ્રભા, તપનું તેજ અને હિતવાણીનો રણકાર રહેતો. એથી જનતા તેમના પર મોહિત આકર્ષિત થઈ જાય છે, એમનાથી પ્રભાવિત થઈ જાય છે. ગામે ગામે ધર્મના ખંડલ મૂકતા જાય છે.

‘જગ યોહે, ન રહે જિણુ કોહે’

આચાર્ય જગતને યોધ સમ્યગ્જ્ઞાન પમાડનારા છે. વીત-રાગની વાણીને કરુણાભરી દૃષ્ટિએ જીવોની કક્ષા મુજબ પ્રકાશી એમને યુગવનારા હોય છે. તે સાથે એક ક્ષણ માત્ર પણ ક્રોધમાં રહેતા નથી; એવી તેમનામાં સતત-અવિરત ક્ષમા-સમતા વહેતી રહે છે. એવા ઉપશમભાવમાં એ ઝીલતા હોય છે, એટલે તેઓ કષાયોના પ્રસંગમાં સદા ઉપશાંત રહેનારા છે એ વા એ આંતર-શત્રુઓ સામે વિજેતા ‘જોહે’ જોદ્ધા રણમુભટ છે. એવાં આચાર્યને-સૂરિને નમું છું.

‘આચાર્યો છે જિન-ધરમના દક્ષ વ્યાપારી શૂરા’

એટલે કે, જિન-ધર્મના શૂરવીર વેપારી છે. સ્વયં કર્મ સામે અને જગતમાં મિથ્યાત્વ સામે મોટો સંગ્રામ

છત્રીસી ૩૬

૩૨ પ્રકારની ગણિતસંપદામાં આયુક્ત

૪ આચાર સંપત

- ચરણ સંપત્તિ
- નિર્મદતા
- અનિયતવિહારિતા
- અચંચલેન્દ્રિયતા

૪ વચનસંપત

- અનાહતપ્રતિભા
- મધુરવાક્ય
- નિર્વિકારવચન
- સ્ફુટવચન

૪ પ્રયોગમતિ સંપત

- સ્વશક્તિપરિજ્ઞાન
- પુરુષ પરિજ્ઞાન
- સ્વ-પરાતુકૂળક્ષેત્ર પરિજ્ઞાન
- સ્વ-પરાતુકૂળ રાજાદિવસ્તુ વિજ્ઞાન

૪ શ્રુતસંપત

- યુગપ્રધાનાગમ-જ્ઞતા
- પરિચિતસૂત્રાર્થતા
- ઉત્સર્ગાદિવેદિત્વમ
- ઉદાત્તાદિપદ્મવર્ણા-ચ્ચારિત્વમ

૪ વાચના સંપત

- યોગ્યાયોગ્યપાત્રજ્ઞતા
- પૂર્વ જ્ઞાને પરિણુતે અપરસૂત્રાર્થ દ્વાન
- સૂત્રપ્રતિ પ્રોત્સાહન
- અર્થપ્રતિ નિર્વાહિત્વ

૪ સંગ્રહપરિજ્ઞા સંપત

- ગણ વિહારયોગ્ય ક્ષેત્રાદિપરીક્ષા
- ભદ્રકાદિને ઉપ-દેશથી ગણચિ-ન્તામાં સ્થિરીકરણ
- સ્વાધ્યાયોપયોગી પુસ્તકસંગ્રહ
- તપ-અનુષ્ઠાના-દિમાં શિષ્યાદિને યથાયોગ્ય જોડવા

૪ શરીર સંપત

- સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાનતા
- સંપૂર્ણઅંગોપાંગતા
- અવિકલેન્દ્રિયતા
- સાહુષ્યતા

૪ મતિસંપત

- અવગ્રહ
- વિમર્શ
- અપાય
- ધારણા

૪ વિનય

- આચાર વિનય
- શ્રુતવિનય
- વિક્ષેપ વિનય (મિથ્યાત્વાદિમાંથી કાઠીને સમ્યય-ક્રત્વાદિમાંસ્થા-પવા રૂપ.)
- તદ્દોષ પ્રતિઘાત વિનય (શિષ્યાદિના વિષયાદિ કષાય દોષો દૂર કરવા રૂપ)

છત્રીસી-૩૪

૩૨ દોષ રહિત બંધના કરવાઅધિકારી

• અનાદર	• ભય	• ચુકલિક
• સ્તબ્ધ	• ભીષણ	• હીલિત
• પ્રવિબ્ધ(પ્રવિદ્)	• મૈત્રી	• વિપલિઉચિત
• પરિપિંડિત	• ગારવ	• દૃષ્ટાદૃષ્ટ
• ટોલ ગતિ	• કારણ	• સિંગ
• અંકુશ	• સ્તેનિત	• કર-મોચન
• કચ્છપરિગિત	• પ્રત્યનીક	• અનાલિદ્ધ
• મત્સ્યોદ્ધર્ત	• રુબ્ધ	• ન્યૂન
• મનઃપ્રદ્રેષ	• તર્જિત	• ઉત્તરચૂલિક
• વેદિકા-અદ્ધ	• શઠ	• મૂક
• ઠડઠર		

૪ વિકૃત્યા રહિત

• સ્ત્રી કથા • ભક્તકથા • દેશકથા • રાજકથા

છત્રીસી-૩૫

૩૩ આશાતન્નાવર્ણ

૧ પૂરઃ ૨ પાર્શ્વ, ૩ આસન, ૪ મન-સ્થાન (કિલ્લા રહેવું)-
 નિષીઠન (૩×૩=૯) ૧૦ આચમન, ૧૧ આલોચના (ધરિયા.)
 ૧૨ પ્રતિશ્રવણ, ૧૩ પૂર્વાલપન, ૧૪ આલોચન (ગાયરી
 આલોવવી) ૧૫ ઉપદર્શન, ૧૬ નિમંત્રણ, ૧૭ અપૃષ્ટ-
 આહારહાન, ૧૮ અ-પૃષ્ટભોજન, ૧૯ અપ્રતિશ્રવણ, ૨૦
 કર્કશ સ્વરથી બોલવું, ૨૧ જવાબ પોતાના સ્થાનેથી
 આપવો. ૨૨ શુ'?' એમ કહેવું, ૨૩ 'તમે' એમ કહેવું
 ૨૪ ગુરુની વાતથી રાજી ન થવું, ૨૫ ભૂલ કાઢવી, ૨૬
 વચમાં બોલવું, ૨૭ પર્ષદા ભાંગવી. ૨૮ કથા-વિસ્તાર, ૨૯
 આસનને પગ લગાડવો, ૩૦ આસન ઉપર બેસી જવું,
 ૩૦ સંચારને પગ લગાડવો, ૩૧ ઊંચ બેસવું, ૩૨ સરખા
 આસને બેસવું.

૩ ત્રણ પ્રકારના (મન-વચન-કાયા) વીર્યાચારને છૂપાવે નહિ.

ખેલનારા છે, તે સુસર અને વિજય મેળવીને શાસનની શાન બઢાવનારા છે, પ્રાણના ભોગે પણ શાસનનો ઝંડો ઊંચો રાખનારા છે.

(કાવ્ય-ઢાળ)

નિત્ય અપ્રમત્ત ધર્મ ઉવચ્ચેસે,

નહિ વિકથા ન કપાય;

જેહને તે આચારજ નમીચે,

અકલુષ-અમલ-અમાય રે. ભવિકાં ૧૩

આચાર્ય નિત્ય અપ્રમત્ત બનીને ધર્મનો ઉપદેશ આપનારા છે. ધર્મ સિવાય બીજી વાત નહીં. ધર્મ સિવાય જે વસ્તુની વાત કરવાનું મન થાય ત્યાં સમજણ કે દિલમાં તેની આગ છે. અર્થ-કામની આગમાં ને માન-સન્માન અને મોહ-મમતાની આગમાં જે કોઈ સંસારી સળગી રહ્યો હોય તેને ધર્મ સિવાયના અર્થ-કામની વસ્તુનો ઉપદેશ કરો, તો બળતામાં ઘાસલેટ હોમવાનું થાય; પણ જગતના એ સંસારી જીવો પર જે દયા હોય તો તેની અર્થ-કામની આગને ઠારવી જોઈ એ; અને તે ઠારવાનું ધર્મથી જ બને. માટે આચાર્ય નિત્ય અપ્રમત્ત રહીને ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા હોય છે.

આચાર્ય નિત્ય અપ્રમત્ત એટલે પ્રમાદનો ત્યાગ કરનારા છે. ' પ્રમાદ ' એટલે નિદ્રા, વિકથા, વિષય, કપાય, અને મઘાદિ વ્યસન વગેરેથી હુમ્મૈશા પર રહેનારા-દૂર રહેનારા આચાર્ય છે.

પ્ર૦-નિદ્રા-પ્રમાદનો ત્યાગ એટલે શું આચાર્ય નિદ્રા ન લે ?

ઉ૦-લે, પરંતુ અર્ધ જાગ્રત જેવી નિદ્રા, અર્ધ નિદ્રા જેમાં આંતરિક સ્થાયેલ શાસ્ત્ર-તત્ત્વોનું મનોમંથન જાણે અવ્યક્ત રૂપે ચાલુ હોય. અર્ધ જાગ્રત કેમ ? તો કે મગજ પર સ્વાત્મ ચિંતા, ગચ્છચિંતા, સંઘશાસન ચિંતા, વગેરેનો ભાર છે.

પાંચ પ્રકારના પ્રમાદની જેમ આઠ પ્રકારના પ્રમાદ પણ છે જેવા કે ૧ અજ્ઞાન, ૨ ભ્રમ, ૩ સંશય, ૪ વિસ્મરણ, ૫ રાગ, ૬ દ્વેષ, ૭ ધર્મનો અનાદર, ૮ ધર્મમાં નિરુત્સાહ, — આવા આઠ પ્રકારના પ્રમાદથી આચાર્ય દૂર રહેનારા હોય છે.

નિત્ય અપ્રમત કેમ ? તો કે આચાર્ય સાધનામાં સદા સાવધાન રહેનારા હોય છે. આચાર્ય શુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા જગતને આશ્વાસનનું એક જ સ્થાન છે.

‘ નિત્ય અપ્રમત ધર્મ ઉવએસે, નહિ વિકથા ન કષાય ’

આચાર્ય પાસે ન મળે વિકથા, ન મળે કષાય. આચાર્ય શુદ્ધ ધર્મની જ વાત કરે છે, એટલે આચાર્ય બીજી ત્રીજી વાતમાં પડતા નથી. કેમ ?

ધર્મોપદેશથી જ ખરેખરી શાંતિ-સમાધિ-આશ્વાસન મળે છે.

પ્ર૦-થોડી રાજકારણની વાત કરી લે તેમાં શું અગડી ગયું ?

ઉ૦-લોકોને ધર્મ તરફ આકર્ષવા માટે બીજી વાત કરે, પરંતુ એ વાત કરીને શુદ્ધ ધર્મ તરફ ખેંચી લાવવા પડે; તો વાંધો નહિ. નહિતર જો એ આવડત ન હોય તો રાજકારણ વગેરેની વાત કરીને શ્રોતાના મનમાં રાગદ્વેષ વગેરે કષાય જગાવનારા અને તે ખંડલ સાથે પકડાવનારા અને ! રાજકથા, દેશકથા, વગેરે કરવાની જ્ઞાનીઓએ ના કેમ

પાડી છે ? આટલા જ માટે કે એ કથાઓ કષાયો જગા-
વનારી છે. માટે ખોલતાં સાવધાની રાખવાની છે કે એથી
શ્રોતાના દિલમાં કષાયના ભાવ જાગે નહિ; કદાચ જગ્યા
હોય તો એનું નિવારણ જોરદાર કરતાં આવડવું જોઈએ.
હાસ્યનું કૌતુક તો કહી દીધું, પરંતુ પછી તરત એમના
પર ઘોષમાર વૈરાગ્યની વાત કરતાં ન આવડે તો શ્રોતા
શું લઈ ને ઊઠે ?

શાસ્ત્રોના મંથન-પરિણમન વગર આ આવડત ન આવે;
ને આવડત વિના કરાતી ધર્મકથા એ કષાય-કથા બની જાય.

પ્ર૦-આચાર્ય જરા વિકથા-કુથલી કરી તો શું
બગડી ગયું ?

ઉ૦-‘ ભવભાવના ’ નામના શાસ્ત્રમાં ભુવનભાતુ-
કેવલીના ચરિત્રમાં એ બતાવ્યું છે કે-

આચાર્ય શાસનનો ડંકો બજાવતાં આગળ વધી રહ્યા
હતા, ને મોહની સેનામાં બળભળાટ થઈ ગયો. મહામોહ
ધુંવાકુંવા થઈ ગયો. તે સભામાં ગાળ ઊઠ્યો. ‘ આ
જેનાચાર્ય આપણા વાડામાંથી બકરાં ચારિત્ર-ધર્મના
રાજ્યમાં ખેંચી જાય છે ! આ સભામાં બધા બાયલા
ખેઠા છે બાયલા ? આપણા કિલ્લામાં અનાદિ અનંત
કાળથી અનંત અનંતને પૂરી રાખ્યા છે ! તેવી સુરક્ષિત
કિલ્લેખંધીમાંથી આ એકને પણ તાણી જાય ? તો શું
કરી રહ્યા છો તમે ? ’

તે સભામાંથી “ વિકથા ” નામની સ્ત્રીસુભટ ઊભી
થઈ. તે ખોલી “ શાંત થાઓ મહારાજ ! શાંત થાઓ, હું
નાની સુભટ છું પણ આ કામ જુઓ આમ પતાવી દઉં છું ”
તે ગઇ ને અદશ્ય રીતે આચાર્યના દેહમાં પ્રવેશી ગઈ.

પછી આચાર્ય પાસે મુખ્ય અને બીજા લોકે આવતા હોય. એમાં, દા. ત. એક ભગતે વાત માંડી, કેમ મહારાજ સાહેબ ? શાતામાં ? આજે સામાન્ય દેખાતા એક ભાઈ, જેમની પાસે પૈસા હોવાથી કદપના ન આવે એવા એમના તરકથી આજે સરસ જમણ હતું. આચાર્ય કહે, 'હે ?'

પેલો કહે, 'હાણ, જમણ આપનાર અંદરખાને શ્રીમંત ને બહાર સાદાઈથી રહેનારો માણસ હતો.'

આચાર્ય, - 'હ'

'જમણ સાથે સુંદર ફરસાણ વગેરે એવા બનાવેલા કે...'
'એમ ?'

વિકથા પેસી ગઈ છે, તેથી આચાર્યને ભોજન-કથામાં રસ પડ્યો, એટલે હવે પોતે જ પૂછે છે,-

'હા ! રસોઈ થો ક્યાંનો બોલાવેલો ?'..... ચાલી વાત આગળ. આવી બધી વિકથામાં કેટલો ટાઈમ જાય, તેના હિસાબ નહીં. ! પછી પેલો ભગત જવા માંડે ત્યારે આચાર્ય કહે 'હા, જુઓ, ભાઈ તમે આવતા રહેજો.'

આ વિકથાનો હરામચસકો લાગી ગયો.

પેલા વાતોડ્યા ભાઈ કહે : સાહેબ ! આવું તો ખરું, પરંતુ આપને સ્વાધ્યાય કરવાનો હોય ને ?'

તો સાહેબ કહે : 'તેની ચિંતા ન કરશો. મેં વર્ષો સુધી સ્વાધ્યાયનું પારાયણ કર્યું છે, તેમાં એક દિવસનું પારાયણ જાય તો કાંઈ ભુલાઈ જતું નથી.'

આ વિકથાના ચસકાને કારણે પૂર્વો ભુલાઈ ગયા. સ્વાધ્યાયનો રસ ન રહ્યો. એ રસ ખૂટ્યો; ને આ વિકથાના રસ વધી ગયા. ક્રિયામાંથી રસ ગયો. યત્રવત

જિંદગી ખની, એમાં સંયમનો અંતરમાંથી ક્રમશઃ અધો ય રસ ઊડી ગયો ! ને વિકથામાં લયલીન બન્યા !

પરિણામ શું આવે ?

વિકથાનો રસ માણસને બેભાન કરી નાખે ! પછી પોતાનો આત્મા અને પોતાનાં કર્તવ્ય, એવી બીજી કોઈવાતકું ભાન જ ન રહે. ફક્ત એક જ વિકથા-વાતોચીતો-કુથલીનો જ રસ ! આવું જો આરાધનામાં બેભાનપણું છે, તો એ ભાવ બેભાનપણાનો અવતાર આપે ! એટલે કે એકેન્દ્રિય પૃથ્વી-કાય... યાવત અનંતકાય નિગોદનો અવતાર મળે ! માઠા ચૌદ પૂર્વી જેવા પણ કુથલીના રસમાં મરીને નિગોદમાં ચાલ્યા ગયા.

નિગોદમાં ?

હાજી, જેવા ભાવ તેવો ભવ.

કુથલી વગેરેની ગાઠ મૂર્છા છે તો કુદરત જાણુ કહે છે “લેતો જ ગાઠ મૂર્છાનો અવતાર નિગોદ અનંતકાય એકેન્દ્રિયપણાનો.”

જાત માટે વિચારો, -આત્મા સામે લેશપણુ જોવું નથી, ને ખસ, પૈસાનો રસ, કામનો રસ, સારા સારા ખાન પાનનો રસ, રૂપાળી સ્ત્રીઓનો રસ, સમજી રાખો આ તો અલબેલી મુખ્ય છે, આ બધું પોષણ મળશે, પણ એમાં મરીને ક્યાં ઘસડાઈ જવાયું ?

માત્ર એક જ ઈન્દ્રિયનોય રસ લાવો તો ય તે આત્માને બેભાન કરવામાં સમર્થ છે.

તો પાંચેમ ઈન્દ્રિયોના વિષયોનો રસ કેવા બેભાન કરે ? પછી નિગોદની ટિકિટ ફાટે ! એમાં નવાઈ છે ?

આરાધના મળી હતી, આત્માનું જ્ઞાન મળ્યું હતું પણ આચાર્ય જેવાએ જાગૃતિ ન રાખી તો કર્મસત્તા કહે છે. 'જાઓ નિગોદમાં ને ત્યાં અનંતો કાળ પસાર કરજો !'

પાંચ પ્રમાદમાં 'વિષયપ્રમાદ' આવે. આચાર્ય એનાય ત્યાગી હોય છે. કેમકે એ સમજે કે 'જો ક્ષણવાર પણ પ્રમાદ કર્યો, એટલે દા.ત. માત્ર એક શ્રોત્ર-ઈન્દ્રિયનો નિંદા વિકથામાં રસ ઊભો કર્યો, તો તેનો હુરામત્યસકો લાગ્યો સમજો ! પછી પૂછડું ચાલે લાંબું. પછી એ રસ લાંબો કાળ ચાલીને તેમાં આત્માને લયલીન કરી આરાધનાનું ભાન ભૂલાવે, સ્વાધ્યાયનું ભાન ભૂલાવે ! આ બધું આચાર્ય સમજતા હોય છે, તેથી ક્ષણ વાર પણ વિષયરસનો ય પ્રમાદ નથી કરતા.

પ્રમાદમાં કષાયો પણ છે. કષાયોમાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આવે. એમ રાગ-દ્વેષ આવે. એમ હાસ્ય, મજાક, હરખ ઉદ્દેગ વગેરે પણ આવે. આચાર્ય આ કોઈ જ કષાયને કરતા નથી.

આચાર્ય જાણે છે કે સંસારને છોડ્યો છે તે,

સંસાર વિષય કષાયની આગનું ઘર છે માટે તેને છોડ્યાં,

તો હવે એ આગ પાછી અહીં ઊભી કરવી ?

કોઈ પૂછે કે 'તમને અભિમાન નથી આવતું ?'

તો જવાબ એ કે 'અભિમાનની આગમાંથી છૂટવા તો આ સાધુપણું લીધું છે, હવે શા સારુ એ આગ પાછી નોંતરવી ?'

આચાર્ય તરવના વેત્તા છે તેથી તેઓ સમજે છે કે 'આ વિકથા વિષય, કષાય તે મારા આત્માના નિર્મળ

સ્વરૂપમાં નથી. એ તો આત્માની કદરૂપી અવસ્થા છે, એ વિકાર છે, બગાડો છે હવે તેની છાયા પણ નહિ લેવાની,' એવો એમનો નિર્ધાર છે.

પ્ર૦-અહીં એક સવાલ થાય કે પાંચ પ્રમાદમાં જોદ્ધા જેવા કોણ છે ?

ઉ૦- જોદ્ધા જેવો 'વિષય' છે, તે સેનાપતિ જેવો છે. તે આગળ થાય, પછી ખીજા કષાય વગેરે પ્રમાદો પાછળ ચાલ્યા આવે, છતાં વિક્ષા-ક્રુથલી એ પણ મામુલી પ્રમાદ નથી, એ ય બળવાન જોદ્ધો છે. મોટા આચાર્યને પણ પટકે, મહાવૈરાગ્યથી આચાર્ય પહેલાં સાધુપણું લીધું પૈસા પરિવાર વગેરે વિષયો મૂક્યા; ઉપરાંત શાસ્ત્રો ભણ્યા છે, એટલે મનમાંથી ય વિષયોને હટાવવાનું સહેલું બની ગયું છે, તેથી વિષયો ઘણા ઘણા તગેડી મૂક્યા; પણ વિક્ષાની તક ઊભી છે. આચાર્ય છે એટલે તેમની પાસે ઘણા આવે છે; ને આવનાર બધા ધર્માત્મા ઓછા જ છે ? એટલે એવા ય ગૃહસ્થ આવે કે જે વિક્ષા માંડે! એમાં વિષયો સામે જે મહાવૈરાગ્યની પહેલેથી કિલ્લેખ'થી કરી લીધી છે એટલે તો વિષયોથી બચવું સહેલું થયું; પણ વિક્ષા સામે એવા જોરદાર આત્મરસ અને અતિપ્રબળ સ્વાધ્યાય-રસની કિલ્લેખ'થી ન કરી શક્યા એટલે વિક્ષાથી બચવું મુશ્કેલ થઈ ગયું એ 'ભવભાવના' શાસ્ત્રે બતાવ્યું છે. આ બધું સમજનાર આચાર્ય પ્રમાદ માત્રથી આઘા રહે છે. 'તે આચારજ નમીયે અકલુપ અમલ અમાય રે ભવિકા૦'

આચાર્ય ઉપશમની મૂર્તિ છે, એટલે

આચાર્ય અકલુષ, અમલ, અને અમાય છે. કલુષ એટલે કચરો.

- (૧) આચાર્ય અકલુષ છે, એટલે કે તેઓ કલુષથી કલુષિત નથી.
- (૨) આચાર્ય અમલ છે, એટલે તેમનામાં મળ મલિનતા નથી.
- (૩) આચાર્ય અમાય છે, એટલે તેમનામાં માયાથી માયાવિપક્ષ નથી.

પ્ર૦-કલુષ એક જાતનો મળ-કચરો જ છે, તો અકલુષમાં 'અમલ' વિશેષણ આવી ગયું તો 'અમલ' ફરીથી કેમ કહ્યું ?

ઉ૦-કલુષ એ બાહ્ય કચરો છે. દા.ત. જીવ જયણાં વિનાની પ્રવૃત્તિ, સાંસારિક આરંભ સમારંભ વગેરેના બોલ, અપ્રિય વાણી, આ કલુષ છે.

આચાર્ય આ કલુષ વિનાના છે. તેમના વાણી-વર્તાવ હૃદયેશા નિષ્પાપ પવિત્ર દયામય હોય છે. હવે તે 'અમલ' છે, એમાં—

—'મલ' એટલે આલ્યન્તર કચરો, દા.ત. દુન્યવી આશંસા, માનાકાંક્ષા, આસક્તિ, અહંત્વ, ગારવ, સંશયતા, ... વગેરે વગેરે. આચાર્ય એ મળ વિનાના હોય છે.

આચાર્ય અકલુષ-અમલ એટલે એમનામાં મન-વચન-કાયાથી લેશ પણ મલિનતા નથી હોતી.

વળી આચાર્ય 'અમાય' અર્થાત માયા રહિત હોય છે. એમના વાણી-વર્તાવ અમાયી-માયા રહિત છે. એટલે આચાર્ય નિખાલસ દિલવાળા, સરળ સ્વભાવી, ને ભદ્રક પ્રકૃતિવાળા હોય છે.

પ્ર૦-‘અમલ’ કહ્યા પછી અમાય ફરીથી કહેવું એમાં પુનરુક્તિ નથી? મળમાં કપાયો ગણાય, એ જો નથી તો માયા-કપાય પણ નથી. એ નથી આવી જતું?

ઉ૦-આવી જાય, છતાં પુનરુક્તિ નથી; કેમકે કપાયમાં માયાથી બહુ સાવધાન રહેવાનું છે. માયા પર ભાર મૂકવા ખાતર ‘અમાય’ જુદું કહ્યું. એનું કારણ એ છે, કે-

આ માયા દોષ એવો છે કે બહુ સાવધાન રહેનાર સારા આરાધકમાં પણ ચૂપકીથી, અખર ન પડે-તેમ, પેસી જાય છે! દા. ત. આચારાંગ શાસ્ત્રે કહ્યું કે, જો વિશેષ આરાધનાની શક્તિ છે, ને તેનો ઉપયોગ ન કરીએ તો તે માયા છે.

‘આચારાંગ’ના આઠમા અધ્યયનમાં ભગવાનનું જીવન અમાયી છે, એમ લખ્યું છે, ત્યાં ટીકામાં ખુલાસો છે કે ભગવાન પોતે આરાધનાની શક્તિને જરાય ગોપવતા નથી.

પ્ર૦-શક્તિને થોડી ગોપવે એટલે કે ન ખરચે, એમાં માયા શી?

ઉ૦ કેઈ બાબતના આચરણમાં થોડી ઢીલાશ હોય, પણ જો દુનિયામાં દેખાડે છે કે આ ‘સારા આચારવાન છે’ તો તે માયા થઈ કહેવાય.

અહીં સમજવું જોઈએ કે તપસ્વીપણાનો, વિદ્વાન-પણાનો કે શાંતપણાનો દેખાવ તો કયો, ને જગતમાં વડાઈ તો થઈ, પણ તે વડાઈ ક્ષણિક છે; પરંતુ માયાનો જે રંગ લાગ્યો તે હંમેશનો શહેરો. પછી તો તુચ્છ બાબ-

તમાંય નિરંતર બહાર સારા દેખાવાની પરંપરા ચાલશે!
ને શક્તિ ગોપાવાતી રહેશે, એમ માયા પોષાયા કરશે.

માયાનો કષાય ભારે છે. બીજા કષાય ક્રોધ, માન, લોભ, બહાર દેખાવમાં આવી જાય છે. ગુસ્સો કર્યો તો આંખ ઊંચી જાય છે, એ બહાર દેખાઈ આવે છે. અભિ-માન કર્યો, તો ખભો ઊંચો જવાનો, એ બહાર દેખાશે. લોભ કર્યો, તો દોડધામ પ્રવૃત્તિથી તે જણાય છે. આ ત્રણે કષાયો બહારમાં દેખાય છે. તેથી હિતૌષી બાપ ગુરુ વગેરે તે રોકવા આવશે.

પરંતુ માયા કષાય એવો છે કે તે બહારમાં દેખાય જ નહીં. માયા દેખાવમાં નહિ આવે, તો તેને રોકનાર નહિ મળે. એટલે પછી કેમ? તો કે આપમેળે એ રોકવાની તાકાત નથી, ને બીજા કોઈ રોકનાર મળતા નથી, એટલે માયાની પરંપરા ચાલશે.

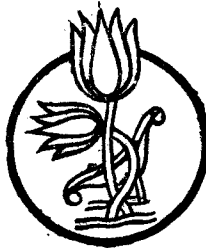
દા. ત. રાજમતી ને નેમનાથનો જ્યારથી સંબંધ થયો ત્યાર પછી દરેક ભવમાં નેમનાથ પુરુષ તરીકે, ને રાજમતી સ્ત્રી તરીકે જન્મે છે. સ્ત્રી-અવતાર માયાથી મળે છે. તો પહેલાં તો ભૂલ કરી હશે તેથી પહેલા ભવે રાજમતી બની. પરંતુ પછી તો જીવન સારા હતા, પ્રભુની હારોહાર સ્વર્ગમાં જાય છે, તો પછીના ભવોમાં સ્ત્રી-અવતાર કેમ? તો માનવું પડે કે ક્યાંક સૂક્ષ્મ માયા થતો હશે.

અનુત્તર વિમાનમાંથી આવનાર બ્રાહ્મી સુંદરીના જીવને માયા લાગી ગઈ ને? તેઓ સ્ત્રી કેમ થયા?

માયાને લીધે જ. કેટલી માયા કરી?

ગુરુ આચાર્ય ભગવંત હતા. તેમણે ભરત-બાહુબલી-ના જીવ સાધુની સારા ગૈયાવચ્ચી તરીકે પ્રશંસા કરી; બ્રાહ્મી-સુંદરીના જીવ સાધુને મનમાં આ પસંદ ન પડ્યું, ઈર્ષ્યા થઈ; પણ ગુરુએ કહ્યું તેમાં ખોટી ખોટી હાજ-હા કરી. પ્રશંસામાં બહારથી સંમતિ, પણ મનમાં બીજું રાખ્યું, એ માયા. ‘ ત્યાં આચાર્ય ચૌદ પૂર્વધર છે, બાપ છે, ગુરુ છે. જે બોલતા હશે, તે બરાબર બોલતા હશે, ’ આવું સરળ ન વિચારતાં મનમાં માયા રાખીને ખોટો દેખાવનો રાજીવો કર્યો, માયાના પરિણામે તેઓ સ્ત્રી બન્યા.

આમ માયાક્રપાય પ્રચ્છન્ન ગુપ્ત શત્રુ છે. તેથી તેના ત્યાગની વિશેષતા દર્શાવવા માટે ‘ અમાયી ’ એવો જુદો ઉદ્દેશ્ય કર્યો.



નવપદપૂજા પર વાચનાઓ

દાદર

વાચના

તા. ૧૫-૨-૮૦

૨૧

આચાર્યપદ

(કાવ્ય,-)

જે દિયે સારણુ-વારણુ-ચોયણુ;
પડિચોયણુ, વર્ણી જનને;

પટધારી ગચ્છ થંભ આચારજ,

તો માન્યા મુનિ મનને રે. ભાવકાં
અત્યમિયે જિન-સૂરજ કેવળી-ચંદે જે જગદીવો;

ભુવન પદારથ પ્રકટન પદુ

તે આચારજ, ચિરંજીવો રે ભવિકાં

ત્રીજ પદે બિરાજમાન આચાર્ય ભગવાન જનને-
આશ્રિત જનને સારણુ-વારણુ-ચોયણુ-પડિચોયણુ કર-
નારા છે.

‘સારણુ’-અર્થાત્ સમારણુ એટલે યાદ કરાવવું.
આશ્રિતોએ જે પંચ મહાવ્રતો અંગીકાર કર્યા છે, જેમણે
સમિતિ-ગુપ્તિ પાળવાની છે, જેમણે સાધુની સામાચારી
બળવવાની છે, તેમને એ કયાંક ભૂલી જતા હોય તેવું
આચાર્ય સ્મરણુ કરાવનારા છે.

‘વારણા’ એટલે રોકવું. કોઈ આશ્રિત સાધુ-દ્વાપ-અભિચાર-સ્ખલના કરતા હોય, ઉત્સૂત્ર-ઉન્માર્ગે જતા હોય, સામાચારીમાં અવિધિ આદરતા હોય, અકલ્પ્ય, અકરણીય કે સાવધમાં પ્રવર્તતા હોય, સાધુ માટે અનિ-વ્યજનીય જે કોઈ વાણી-વિચાર-વર્તાવ કરતા હોય, તેને આચાર્ય રોકનારા છે.

‘ચોચણા’ એટલે પ્રેરણા-પ્રોત્સાહન. ૫૭ પ્રકારના સંવર તથા ૧૨ પ્રકારના તપ જેવા સુકૃત-શુભકર્તવ્યમાં આચાર્ય પ્રેરણા કરનાર છે, પ્રોત્સાહન આપનારા છે. દા. ત. આજે પર્વ-તિથિ છે, આરાધ્ય છે, એની વિરાધના ન થાય; માટે શક્તિ ફેરવીને તપ કરો. પરીસહનાં કાચ-કળ સહવામાં મહાન કર્મ નિર્જરા છે, તે કળ ઉપાડો. સેવા-વૈયાવચ્ચ અપ્રતિપાતી ગુણ છે, પરદોકે સાથે ચાલનાર છે, એમાં પાછીપાની કરો નહિ...વગેરે બાબતની મધુર વાણીથી પ્રેરણા કરે. તેથી સામાને આરાધવાનો ઉદ્ભાસ થાય.

‘પરિચોચણા’ એટલે વારંવાર પ્રેરણા-પ્રોત્સાહન.

પિતા મુનિને ચોળપટ્ટો કેવી ફેનેહથી પહેરાવ્યો?

આર્યશક્તિ સૂરિજી મહારાજે તેમના સંસારિકપણાના પિતાને દીક્ષા આપેલી. તે વખતે પિતાએ કેટલીક શરતો સાથે દીક્ષા લીધેલી કે “ પગે પાવડી પહેરીશ, માથે છત્ર ધરીશ, પીતાંબર પહેરીશ, ગાયરીએ નહિ જઉં. ” હવે એ પાવડી વગેરે કઠાવવા આચાર્ય મહારાજથી બોલાય એવું નહોતું, કેમકે એ રાખવા છત્રે દીક્ષા આપવા કબૂલ થયેલા; તેથી ધીમે ધીમે આડકતરી રીતે ચોચણાથી એ કઠાવે છે. એમાં છત્રી અને પાવડી કઠાવવા પ્રખીથી

આડકતરી રીતે ચોયણા આ કરી કે,—કોઈ ગામમાં છોકરાઓને શિખવાડી રાખેલું કે ‘માત્ર એમને વંદન નહિ કરતા, પૂછે તો કહેજો કે તમે સાધુ ક્યાં છો તે વંદન કરીએ? છત્રી રાખે, તે સાધુ ન હોય.’ છોકરાઓ તેમ કરતાં પિતા મુનિ બોલ્યા ‘લે ત્યારે આ છત્રી છોડી દીધી.’ છોકરાએ પછી બહુ માનથી વંદન કર્યું. એમ બીજેગામ પાવડી છોડાવી. આચાર્ય કુનેહથી આ આડકતરી રીતે પ્રેરણા કરી. હવે પીતાંબર કઠાવવું હતું તેની પ્રેરણા બહુ ખૂબીથી કરી. એક વખત મૃત સાધુનું મડદું ઊંચકીને જંગલમાં જઈ પરઠવી આવવાનું હતું તેને માટે ઘણા સાધુઓ તે લાલ પોતાને મળે તેવો આગ્રહ કરવા લાગ્યા. કેમકે ત્યાં આચાર્ય આચાર્યરક્ષિતસૂરિજી મહારાજે એ પરઠવાનો મહાન લાલ બતાવેલો, તેથી પ્રેરણા પામેલ પિતા-મુનિએ પણ એવો આગ્રહ કર્યો કે ‘આ લાલ મને આપો.’

આ બાબત ભગવાન મહાવીરના સમય પછીની છે. તે વખતે જૈનકુળો બંધાયા ન હતા, પાળે તેનો ધર્મ હતો, તેથી સાધુ મૃતકને ઊંચકીને જંગલમાં મૂકી આવતા.

આચાર્યરક્ષિતસૂરિજીએ પરઠવાની રીત બતાવી. પિતા મુનિ કહે: ‘મને આવો લાલ ક્યાંથી મળે. હું ઊંચકીને ઠેઠ જંગલમાં વિધિસર મૂકી આવીશ.’

આચાર્ય મહારાજે કહ્યું:—‘પણ જુઓ એકવાર ઊંચક્યા પછી વચમાં કાંઈ બોલાય જ નહિ; તેમ વચમાં પ્રાણાંત કષ્ટ આવે તોય મડદું નીચે મૂકાય નહીં; નહિતર કદાચ જો ભૂત પ્રવેશ થાય તો ગચ્છ પર ઉપદ્રવ આવે. એ તો ઠેઠ જંગલમાં જ મૂકી દેવાનું.’ પિતા મુનિએ કહ્યું

‘ગમે તે થાય ને? ન મુકું વચમાં, જંગલમાં જ મૂકી આવું.’
તેમણે મડદું ઊંચક્યું. આ પહેલાં એ ત્રણ સાધુને આચાર્ય મહારાજે શીખવાડી રાખેલ, એટલે જ્યાં હજી પિતા-મુનિ મુકામની બહાર નીકળ્યા નથી ત્યાં એક મુનિએ પીતાંબર ખેંચીને તરત બીજાએ ચોલપટ્ટો એમના શરીરે વીંટી દેવા તૈયાર રાખ્યો હતો, તે પિતા મુનિને બોલવાતું તો હતું જ નહિ, એટલે ‘ઉં ઉં’ કરતા રહ્યા ને એક મુનિએ પીતાંબર ખેંચી કાઢ્યું ને બીજા મુનિએ સાથેસાથ ચોલપટ્ટો પહેરાવી દીધો. ત્રીજાએ ઉપર કંદોરો બાંધી દીધો.

મડદું નીચે મૂકવાતું તો હતું જ નહિ, એટલે હવે ચોલપટ્ટો પહેરેલા એ વૃદ્ધ મુનિ બહાર નીકળી બજાર આખી વીંધીને મડદું લઈ ગયા. જંગલમાં પરઠવીને પાછા આવ્યા. આચાર્ય મહારાજ મુનિઓને ધમકાવી બોલ્યા; ‘આખી દો એમને એમનું પીતાંબર.’

પિતા મુનિ કહે: “ હવે આખી બજારમાંથી ચોલપટ્ટો અડધી ટાંગ ઊઘાડી છતાં પસાર થઈ આવ્યો, દુનિયાની શરમ છોડી. હવે જવાદો, પીતાંબર જોધતું નથી.” આમ ચોલપટ્ટો ચાલુ થઈ ગયો.

પિતા-મુનિને ગોચારી જતા શી રીતે કર્યા ?

હવે એમને ગોચરી જતા કરવા હતા. વાચનામાં સાધુ-ધર્મ બતાવતાં ગોચરી જવાના લાભ બતાવ્યાં છતાં પ્રેરણા લાગતી નહોતી; તેથી એકવાર એમનો આહાર પૂછવાની મુનિઓને ખાનગીમાં ના કહીને આચાર્ય ખાજૂના ગામમાં ગયા. મુનિઓના સંઘાટકોએ પોતપોતાની ગોચરી

લાવી વાપરી લીધી; આમને ગાયરી વાપરવા આમંત્ર્યા નહિ. પોતે જાને શરમથી બહાર ગાયરી ન જતાં ઉપવાસ પડ્યો.

બીજે દિવસે આચાર્ય પાછા આવ્યા ત્યારે આમણે કૃત્રિયાદ કરી કે :આ જુઓ તમારા ચેલાઓ, મારો આહાર જ ન લાવ્યા, મારે ઉપવાસ પડ્યો.'

આચાર્ય મહારાજે મુનિઓને ખોટું ખોટું ધમકાવી કહ્યું. 'લાવો ત્યારે, આજે હું જ ગાયરી લાવી તમને પારણું કરાવું. મને આવો લાભ ક્યાંથી?' એમ કરી આચાર્ય ઝોળીપાત્રા લેવા માંડ્યા!

ત્યાં જ પિતા-મુનિ કહે 'અરે! અરે! આ શું કરો છો? તમે જિનશાસનના આવા મોટા રાજ જેવા આચાર્ય, તમને ગાયરી મોકલાય? મને આચાર્યની આશાતનામું કેવું મોટું પાપ લાગે? લાવો હું જ ગાયરી જઈ આવું છું.' તે ગાયરી ગયા. એમને કોઈ ખોલાવતું નથી, તેથી શરમથી કોઈ ઘરમાં જઈ શકતા નથી. એમાં એક ભદ્રક જણે એમને શરમાતા જોઈ માનપૂર્વક ખોલાવ્યા, અને પાત્રમાં લાડુ ભરી દીધા. મુકામે આવી આચાર્ય પાસે આલોચના કરી લાડુ ગણીને આચાર્ય મહારાજ કહે, 'પહેલી ગાયરીમાં ડર લાડુ આવ્યા, તો તમને ડર શિષ્યો થશે' આમ ચોયણાથી ગાયરી પણ ચાલુ થઈ ગઈ.

આચાર્ય સાધુઓને પોતાના કર્તવ્યમાં-મુકૂતીમાં-સ્વાધ્યાયમાં-આરાધનામાં ચોયણા કરે, એટલે કે પ્રેરણા કરે, તેમને સતત જાગ્રત રાખે.

પ્રતિચોયણા એકવાર ચોયણા-પ્રેરણા કરે છતાંય ન

સમજે તો પડિચોયણા અર્થાત વારંવાર પ્રેરણા કરે; તેથી આજે સુસ્તી ન ઊડે તો કાલે ઊડે.

આમ આચાર્ય પોતાના આશ્રિત સાધુઓનું મધુર વાણીથી સારણાદિ કરીને ભવ્ય હિત કરી રહ્યા છે. આશ્રિત સાધુને એમ થાય કે “આચાર્ય ભગવંતને શરણે આવ્યો તો હું નિશ્ચિંત બની ગયો, સંસારમાં રહ્યા જે ધર્મમાં પ્રમાદ થાય, સુકૃત-કર્તવ્ય ભૂલવાનું થાય તો, ત્યાં કોઈ યાદ કરાવનાર ને એમાં જોડનાર ન મળે. એમ કેટલાય દોષ-દુષ્ટત્યો-કષાયો કરવાનું થાય, ત્યાં કોઈ રોકનાર-ટોકનાર નહિ; તેથી માથે ચિંતા હતી ‘મારું શું થશે?’ પરંતુ અહીં પૂ. આચાર્ય મહારાજ અવસરોચિત સારણા-વારણા-ચોયણા-પડિચોયણા કરનારા છે. તેથી મારે ચિંતા નથી.”

જીવ અનાદિ કુસંસ્કારોથી વાસિત છે, તેથી જીવને ધર્મમાર્ગ પામ્યા પછી એ કુસંસ્કારો નહી જાય છે, માર્ગ ભૂલાવે, કર્તવ્ય ભૂલાવે, ઉન્માર્ગ આચરાવે; તેથી સારણા-વારણા,-ચોયણા-પડિચોયણાની જરૂર છે, જેથી પેલા કુસંસ્કારો ઊઠવા ન પામે, ઊઠતાં જ દબાઈ જાય, અને એમ ધીમે ધીમે ઘસાઈ જાય, આત્માના કચરા સાફ થઈ જાય. સારણાદિથી આત્માના દેહાર ફરી જાય, જીવન સુધરી સુંદર સુંદરતર બનતું જાય.

સાધુ સારણાદિથી કેમ કંટાળે નહિ? -

પ્ર૦-આચાર્ય રોકટોક કરતા રહે તેથી સાધુ કંટાળે નહિ? સાધુને આચાર્ય પર અભાવ ન થાય?

ઉ૦-ના, કેમકે સાધુ મૂળ પાયામાં જન્મ મરણના ત્રાસથી થાકેલા તેથી આચાર્યને શરણે આવ્યા છે.

“નિબપાપ જીવન જીવવા સંયમ-ચારિત્ર લીધું છે. સંસારમાં પાપ પાપ ને પાપ થાય છે. ઘરવાસનાં જીવનમાં રોજના હજારો પાપવિચાર, સેંકડો પાપના ખોલ અને સેંકડો ઇન્દ્રિયો સહિત કાયાનાં પાપવર્તન ચાલ્યા કરે છે. એથી બચવા સંયમ-ચારિત્ર લીધું છે. તેથી હવે સંયમ-જીવનમાં એક પણ પાપ ન લાગવા દઉં, ભરચક સુકૃત કર્યું જાઉં, તો જ જન્મ મરણના ત્રાસ મટે,” - સાધુને આ વાત સમજાઈ છે, તેથી સારણાદિથી રાજી રાજી થઈ જાય; કેમકે સારણાદિના પ્રભાવે પાપથી બચવાનું થાય, અને સુકૃતનો ઉત્સાહથી આદર થાય. એટલે સાધુ સારણાદિથી કંઠાળે નહિ, પણ ખોલે, ‘તહત્તિ’ ‘મિચ્છામિ દુક્કડ’ ‘હવે જૂલ નહિ થાય. આપ કહો છો, જાગતા રાખો છો, તે બહુ ઉપકાર કરો છો. આપ ન કહેતા હોત તો અજ્ઞાન, મૂઠ ને સહેજમાં જૂલો કરનારા અમારું શું થાત?’ સારણા-વારણાદિથી આમ આચાર્ય પર અભાવ નહિ પણ સદ્ભાવ-બહુમાન ચાર વધે.

શુદ્ધ કલ્યાણનો અર્થી સારણાદિથી ખુશ થાય. ‘શુદ્ધ’ એટલે એકલું કલ્યાણ જ ઇચ્છનારા. એને ખાનપાનની ખેવના નહિ, સગવડતા-અનુકૂળતાની પરવા નહિ. ‘આમ સારણાદિથી પોતાના પ્રતો આદિની જાગૃતિ રહે; સંખલનાનું વારણ થાય; ને સુકૃતોની પ્રેરણા મળે; અર્થી કલ્યાણ સંધાતું રહે,’-એ જ એને ગમે છે, એ જ એને જોઈ એ છે, અને આચાર્ય ભગવંત આનું સંપાદન કરનારા હોય છે.

જગદ્ગુરુ વિજય હીરસૂરીન્દરજી મહારાજના એક શિષ્યની કાંઈકે ભુલ થઈ; તો આચાર્ય મહારાજે કહ્યું ‘કેમ આમ કયું? જાવ આઠ દિવસ મારી પડિલેહણા કરવા આવતા નહિ.’

તો પેલા સાધુ એ સજ સાંભળીને ધ્રુસકે ને ધ્રુસકે રડી પડ્યા. તે બોલ્યા : ‘બીજી કોઈ પણ શિક્ષા કરો, માસખમણની શિક્ષા કરો, પણ આ નહિ. મારે તરવાનું છે આપની સેવાથી; ને તેજ બંધ થાય તો મારું શું થાય ?’ આવો રંગ હતો અંદરનો, કારણ કે તે શુદ્ધ કલ્યાણના અર્થી હતા.

વાત આ છે, મુનિઓ કલ્યાણના જ અર્થી એટલે સારણા-વારણા-ચોયણા-પડિચોયણા એમને બહુ ગમતી; તેથી આચાર્ય સારણાદિ કરનારા હોઈ આચાર્ય સાધુઓને પ્રિય રહેતા.

‘પટધારી’

આચાર્ય પટધારી હોય છે. પટધારી એટલે ગુરુએ પોતાની પાટ પર સ્થાપિત કરેલા છે, ને એ પૂર્વાચાર્યની પાટને દીપાવનારા છે, પાટને કુશળતાથી ધારણ કરનારા હોય છે. ‘પાટ’ એટલે વંશના નેતૃત્વને ધારણ કરનારા આચાર્ય છે. અથવા ‘પટ્ટ’ સૂરિમંત્રનો ગુરુ પાસેથી મળેલો પટ્ટ, તેને ધારણ કરનારા, એટલે કે પટ્ટમંત્રના આરાધક હોય છે. આનો ઘણા પ્રભાવ હોય છે.

‘ગચ્છથંભ’

‘આચાર્ય ગચ્છથંભ છે, ગચ્છને માટે સ્તંભ સમાન છે, ગચ્છના આધારભૂત છે, જેમ નીચેના થાંભલા પર મોટી ધમરત ડીર્ભી રહી ટકે છે, એમ આચાર્યના નેતૃત્વ પર આખો ગચ્છ નભે છે, ગચ્છને દર્શન-જ્ઞાન-ચારત્રરૂપી આત્મહિતની વ્યવસ્થિત સાધનાની સગવડ મળે છે, પ્રેરણા-પ્રોત્સાહન મળે છે.

“તો માન્યા મુનિ મનને રે” -

આ પ્રમાણે આચાર્ય ભગવંત સારણા-વારણાદિથી ગરજની બધી જવાબદારી અને હિત વહન કરનારા છે. તેમના નેતૃત્વ હેઠળ ગરજની બધી આરાધના સારી ચાલે છે. માટે તેઓ મુનિઓને ખૂબ ગમી ગયેલા હોય છે. મુનિઓને એમ થાય છે કે 'અમારે માથે આચાર્ય ભગવંત છે તે તો જાણે અમારે સાક્ષાત્ ભગવાન છે ! અમારી કેટલી બધી કરુણા ને કાળજી રાખનારા છે કે અમોને સંસારના કાદવ-કીચડમાંથી બહાર તો કાઢ્યા ! અમોને મોક્ષ માર્ગે ચડાવ્યા, પણ હવે સારણા-વારણાદિ કરી કરી દોષ-અતિચાર-ઉન્માર્ગથી બચાવી બચાવી કેવા અમને મોક્ષ માર્ગે આગેકૂચ કરાવી રહ્યા છે. ! આ આચાર્ય ભગવાનના આલંબને જ અમે આગળ વધી રહ્યા છીએ, કેવા એ ભવોભવના ઉપકારી !' એમ ભાવના ભાવી ભાવી મુનિઓ આચાર્ય મહારાજ પર અથાગ ધર્મરાગ કરી રહ્યા છે. મુનિઓના મનને આચાર્ય બહુ ગમી ગયા છે.

આમ જ્યારે વર્તમાન કાળે તીર્થંકર ભગવાનની ગરહાજરીમાં આચાર્ય ભગવાન જ માર્ગદર્શક છે, હિત શિક્ષા આપનારા છે, અને એમ કહેવાય છે કે શ્રી જિનેન્દ્ર દેવરૂપી સૂર્ય જ્યારે આથમી ગયો છે અને કેવળ-જ્ઞાનીરૂપ ચંદ્રમા પણ જ્યારે અત્યારે નથી, ત્યારે અજ્ઞાનના અંધકારમાં જગતના જીવોને તરવજ્ઞાન-પદાર્થજ્ઞાનનો અજવાસ કયાંથી મલે ? પરંતુ આચાર્ય ભગવાન દીપક સમાન છે, એટલે કે જગતના પદાર્થો જેવા સ્વરૂપે સર્વજ્ઞ ભગવંતોએ દેખેલા છે, તેવા યથાર્થ સ્વરૂપે એ તરવો અને પદાર્થોને ભવ્ય પ્રાણીઓને દર્શાવનાર છે, એના જ્ઞાન પ્રકાશ આપનારા છે. એ પ્રકાશિત કરવામાં આચાર્ય

ભગવંત પદુ-હોંશિયાર-કાબેલ છે.

જેમ સૂર્ય કે ચંદ્રની ગેરહાજરીમાં દીવો છતે અંધ-કારમાં કૂટાઈ મરવાતું નહીં; કેમકે તે વખતે પદાર્થોનો પ્રકાશ પાથરવામાં દીવો કામ કરે છે, એમ તીર્થંકર ભગવાનની ગેરહાજરીમાં પદુ-હોંશિયાર આચાર્યો દીપક સમાન કામ કરે છે.

પ્ર૦ આચાર્યને માર્ગના ખાલી 'પ્રકાશક' ન કહેતાં 'પ્રકાશનમાં પદુ' કેમ કહ્યા!

ઉ૦-એકલું 'પ્રકાશક' કહે તો એમણે માર્ગના તત્ત્વનો પ્રકાશ તો કરી દીધો પરંતુ એની સામે મિથ્યાત્વીની દલીલ આવે તો શું? એટલે જ અહીં આચાર્યને 'પ્રકાશનમાં પદુ' કહ્યા. એટલા માટે કહ્યા કે જમાનાવાદીની દલીલનો રકાસ કરી એ જિનાજ્ઞાનુસારી માર્ગને તર્ક-પુરસ્સર પ્રકાશનારા હોય છે. દા. ત. 'દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ કદાપિ પણ સાધર્મિક ઉદ્ધાર માટે થાય તો તેમાં સાધર્મિકતું અધઃપતન છે,' એવું તર્ક-પુરસ્સર સમજવનારા હોય છે.

આજે કેટલાક દલીલ કરે છે કે "આજે સાધર્મિકની સ્થિતિ નબળી છે, અને દેવદ્રવ્યમાં ઘણું છે, તો એનાથી નાના ઉદ્યોગો ખોલી સીદાતા સાધર્મિકોને ધંધો આપો. નહિતર જે સીદાતા સાધર્મિકની સ્થિતિ સારી નહિ હોય તો દેહરે ઉપાશ્રયે આવશે કોણ? ભલે દેવદ્રવ્ય તેમને સીધું ન આપો, પણ તેનાથી સસ્તા ભાડાની ચાલી ખાંધો, ગરીબ સાધર્મિકને રહેવા મૂકામ તો મળે. ફેક્ટરી ખોલો, શેઠ મળશે. તો સાધર્મિકોનો ઉદ્ધાર થશે."

અહીં જે આચાર્ય પ્રવચન-પદુ ન હોય તો આવામાં તણાઈ જાય ને એ ય લોકોને આવું બધું બતાવે. પણ

આચાર્ય પદુ હોય તો બતાવે કે, “ સાધર્મિકને દેવદ્રવ્યથી ટેકો કરવામાં તો ઉદ્ધારને બદલે તેમનું અધઃપતન જ થાય; કેમકે સાધર્મિક-શ્રાવક દેવાધિદેવને પૂજનારો છે. એ દેવાધિદેવનાં ચરણે શું પોતાનું દ્રવ્ય લાવીને અર્પણ કરે? કે દેવાધિદેવના દ્રવ્યને પોતે પોતાના અંગત ઉપયોગમાં લેવાનું કરનારો હોય? વળી દેવદ્રવ્યનું ખાવાથી શ્રાવકની યુદ્ધિ બ્રહ્મ થાય. દેવદ્રવ્યની લોનથી પણ સ્વાર્થમાં ઉપયોગ કરવામાં યુદ્ધિ બ્રહ્મ થાય.

તો કોઈ પ્રશ્ન કરે :-લોનથી યુદ્ધિ બ્રહ્મ કેવી રીતે થાય? બેંકની માર્ફક વ્યાજ આપે તો ?

જવાબ એ છે કે : દેવદ્રવ્યમાં વ્યાજના ૮-૧૦ ટકા જે આપ્યા, પરંતુ બાકીના નફાના દા. ત. ૧૦% ક્યાં જવાનાં? ખાવામાં જ ને? તો આમ દેવદ્રવ્યની મૂડી પર થયેલ નફા ભોગવવો એટલે દેવદ્રવ્યનું જ ખાધું ગણાય. આપું કેમ થાય છે? એટલા જ માટે ને કે દેવદ્રવ્ય કોઈ જીવંત વ્યક્તિ નથી? દેવદ્રવ્ય જે વ્યક્તિ હોત તો પોતે વેપાર કરી ૨૦ ટકા ન ઉપજવત? એટલે કહો કે દેવદ્રવ્યથી પાપ-વ્યાપારનાં પોષણ ન થાય.

શંકા :-બેંકમાં મૂકાય છે તેનું શું? બેંક દેવદ્રવ્યભક્ષણમાં પડે ને?

સમાધાન :-બેંક તે શ્રાવક નથી. તેના ઉપયોગ માટેની આખત તે દૂરની વસ્તુ છે. શ્રાવકે દેવદ્રવ્યની લોનથી ૨૦ ટકા ઉપજવ્યા તે તો દેખાય તેવી વસ્તુ છે; બાકી ખરેખર તો ખાનગી બેંકોમાં કે સરકારી સીક્યુરીટીમાં ય મૂકવા જેવા નથી, કેમકે એનાથી પરંપરાએ મત્સ્યોદ્યોગ વગેરે પાપના ઉદ્યોગો પોષાય છે.

પ્રશ્ન : તો દેવદ્રવ્યનું શું કરવું ?

જવાબ : દેવદ્રવ્ય વાપરી નાખવું, રાખવું નહીં. એથી તો આજે અવ્વલ કેટિના મંદિરો ઊભા થયા છે. માળવા મેવાડ વગેરેમાં જુના જીર્ણ થયેલ મંદિરોના ઉદ્ધાર કરી શકાય, તીર્થના મંદિરોને સોને મઠયા કરી શકાય. ભગવાનના વિવિધ કારીગરીની અનેક આંગીના ખોલાં કેટલાય જુદી જુદી ભાતના બનાવી શકાય. એમાંથી પ્રભુજીને રોજને રોજ નવનવું આંગી ખોલું ચડે, તો દર્શન કરનારનાં દિલ ઠરી જાય. વાત આ છે, આચાર્ય તત્ત્વ-માર્ગ પ્રકાશનમાં પદ્મ છે એટલે આચાર્ય ભગવંત ભાવ અને આચાર, નિશ્ચય ને વ્યવહાર, ઉત્સર્ગ ને અપવાદ, ... ઇત્યાદિને યથાચોગ્ય ન્યાય આપીને, યથાચોગ્ય એનું ગૌરવ બરાબર સાચવીને પદ્મર્થનું યથાર્થ પ્રકાશન કરનારા છે, માટે તેઓ પ્રવચન-પદ્મ છે. તેવા આચાર્ય ભગવંત ચિરંજીવ રહો.

(કાવ્ય, પૂજા-કુહો)

ધ્યાતા આચારજ ભલા, મહામંત્ર શુભ
ધ્યાની રે;

પંચ પ્રસ્થાને આતમા, આચારજ હોય
પ્રાણી રે....વીર૦

‘ધ્યાતા આચારજ ભલા’

આચાર્ય ભગવંતનું હૃદયથી તનમય થઈ ને ધ્યાન કરે, તે ભલા=ઉત્તમ જીવ આચાર્ય થઈ શકે છે. આચાર્યના ગુણોનું અનુભવ જ્ઞાનમય સંવેદન કરે તે આચાર્ય થઈ શકે.

અનુયોગદ્વાર સાસ્ત્રે કલ્પું છે તે સુજ્ઞાન-આચાર્ય પદનો જે જ્ઞાતા બની તેના ઉપયોગવાળો હોય તે આત્મા 'આગમ'થી ભાવાચાર્ય છે, બાકી ધ્યાન, ભાવન અને અનુભવજ્ઞાન જીવને ક્રમશઃ આગળ વધારી 'નો-આગમથી' ભાવાચાર્ય બનાવે છે. આચાર્ય પદ સુધી પહોંચાડે છે.

પ્ર૦-અનુભવ-જ્ઞાન એટલે શું ?

ઉ૦-'આચાર્ય પોતે જે ઉચ્ચ કોટિના ગુણો ધારણ કરે છે તે ગુણો મારા આત્મામાં જાણે પ્રગટ થયેલા છે!' તેવું કલ્પનાથી સંવેદન કરવું અનુભવવું તે અનુભવ જ્ઞાન છે.

દા.ત. આચાર્ય ક્ષમાશીલ છે, તો પોતે પોતાના અંતરની અંદર ક્ષમાનું સંવેદન કરે. તે માટે કાલ્પનિક અનિષ્ટ પ્રસંગ ઊભો કરવાનો; જેમકે, કોઈ શ્રાવકે કે સાધુએ જાણે આવીને આપણું અપમાન કર્યું, યા જાણે આપણને બે દંડી લગાવી દીધી; તે વખતે 'ખામેમિ સઠ્ઠ જીવે, સઠ્ઠે જીવા ખમંતુ મે! મિરતી મે સઠ્ઠ ભૂએસુ, વેરં મજ્જં ન કેણુઈ,' એ યાદ કરી આપણે લેશમાત્ર ગુસ્સો ન કર્યો, બલકે એના પર ક્ષમા અને પ્રેમ વરસાવી રહ્યા, એ અંદરમાં ક્ષમાનું સંવેદન થયું. એમ કલ્પનાથી કોઈ ભયંકર ઉપસર્ગ આપણા પર વરસે છે એવું ધારવાનું. પછી ત્યાં અંતરમાં ભરપૂર ક્ષમા-સમતાનું સંવેદન કરવાનું. મહાપુરુષો જેમ એકલી નીતરતી ક્ષમા-સમતા રાખી રહ્યા, ત્યાં સુધી કે ન સામાને ખરાબ લેખ્યો કે ન ઉપસર્ગને ખરાબ માન્યો. બસ, આપણે પણ એવી જ સમતા અને ક્ષમાનો કાલ્પનિક અનુભવ કરવાનો. આ અનુભવ થાય તે અનુભવ જ્ઞાન.

તે પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરના ગુણોનું આપણે અનુભવ-જ્ઞાન કરી શકીએ. એ એવી રાતે કરવાનું કે દા. ત. ભગવાનના

ક્ષમા-સમતા ગુણનો અનુભવ કરવો છે, તો કલ્પનાથી આપણે ચિંતવવાનું કે જાણે સંગમ દેવ જેવો કોઈ આપણા પર ભયંકર માર્પીટ વેદનાનો ત્રાસ વરસાવી રહ્યો છે, ને આપણને જાણે ભયંકર પીડાનો અનુભવ થઈ રહ્યો છે ! એમ કલ્પવાનું. સાથે જ આપણે મનથી જાણે મહાક્ષમા રાખી રહ્યા છીએ, ઉપસર્ગ કરનાર પર માતાના જેવું હેત વરસાવી રહ્યા છીએ ! એમ કાલ્પનિક અનુભવ કરવાનો;

આવા કાલ્પનિક અનુભવ પ્રભુના બીજા ગુણો-જેવા કે અહિંસા, સરળતા, સહિષ્ણુતા, ગંભીરતા, નમ્રતા-નિરહંકારિતા, નિસ્પૃહતા વગેરેના કરવાના. મહાવીર પ્રભુ દીક્ષા લઈને નીકળ્યા છે અને ઇન્દ્ર પ્રભુને ઉપસર્ગો વગેરેની પીડા ન આવે માટે ધાર વરસ સેવા આપવા આવ્યો છે, સાથે રહેવાની માગણી કરે છે. પરંતુ પ્રભુ તદ્દન નિસ્પૃહતાથી ઇન્દ્રને ના પાડી દઈ રવાના કરે છે. આપણે કલ્પનાથી આવી કોઈ (મહાન સેવા, સત્તા, સન્માન, સમૃદ્ધિની) આપણને ઓફર (માગણી) આવી છે, પરંતુ આપણે નિહસ્પૃહતાથી એની ઘસીને ના જ પાડી દઈએ છીએ એમ કલ્પવાનું.

પ્ર૦-આ બધું તો કલ્પનાશાસ્ત્ર છે, એનાથી શો ફાયદો ?

ઉ૦-ફાયદો સુ-સંસ્કારની જમાવટ છે, ને તેથી ગુણનું બળ એ ફાયદો છે. દા.ત. આપણે ક્ષમાસમતા જાણે સાક્ષાત્ અનુભવી રહ્યા છીએ, એવું આપણને સચોટ લાગે. પાછા આવા કાલ્પનિક અનુભવ અનેકવાર કરવાના; વારંવાર કરતા રહેવાનું. મન જ એવું બનાવી દેવાનું કે એ મન કાલ્પનિક ત્રાસ અને કાલ્પનિક ક્ષમાનો અનુભવ

કર્તા જ કરે. એવા વારંવારના અનુભવ-જ્ઞાનથી એ ક્ષયદો થાય કે એથી આપણાં આત્મામાં ક્ષમાનો અનુભવોના સુસંસ્કારોનું જૂથ ઊભું થાય છે. પછીથી જ્યારે થોડા અનિષ્ટનો ખરેખર પ્રસંગ આવે ત્યારે કોઈ માનસિક ઉકળાટ કે ચલ-વિચલના થતી નથી; કેમકે એ સુસંસ્કારો જાત્ર થઈ ને આપણને ક્ષમાનું બળ આપે છે.

એવી રીતે બ્રહ્મચર્યનું અનુભવજ્ઞાન કરી શકાય.

બ્રહ્મચર્યનું અનુભવ જ્ઞાન :—

નજરમાં સામે કોઈ મહાબ્રહ્મચારી આત્મા લાવો, અને દેખો કે તેની દૃષ્ટિ જરાય કોઈ દેવી કે ઇંદ્રાણી સામે ચ જતી નથી. કલ્પનાથી આપણે આવા બ્રહ્મચારી છીએ. એવી મનમાં કલ્પના કરો, ને સાથે લોભાવનારી દેવીઓ આવી છે પણ કલ્પનાથી આપણે નિસ્પૃહ રહ્યા છીએ. એના પર જરાય આંખ પણ જતી નથી એવો અનુભવ કરવાનો. એમ સ્થૂલભદ્રમુનિ કોશાની સામે ધ્યાનસ્થ દૃષ્ટિથી બેઠા કોશાનું કશું જ જોતા નથી. એ નજર સામે લાવી આપણે એવો પ્રસંગ તથા દૃષ્ટિનિરોધ અને ધ્યાનનો કાલ્પનિક અનુભવ કરવાનો. આવા વારંવારના કાલ્પનિક અનુભવ પછી વાસ્તવમાં ભલે ને સાક્ષાત્ અપ્સરા જેવી સ્ત્રી આવો, પણ તેની સામે આંખ નહિ જાય. અલખત મનનું સત્વ કેળવવું જોઈએ કે આંખ ઊંચી નથી કરવી તે નથી જ કરવી, ને આંખ ન જ ગયાનો અને શાંતતા રહ્યાનો અનુભવ કરવો છે. આ સત્વ કેળવાય તો કામ થઈ જાય. એ માટે ઉપાય છે અનુભવ જ્ઞાન; અને ખરેખર આપત્તિનો પ્રસંગ આવી જાય ત્યારે એની સામે એ અનુભવજ્ઞાનના સંસ્કારો આવીને ઊભા રહે છે, ને ક્ષમાદિ જગાડીને આત્માને

બચાવી લઇ કોથ-દ્રેષ-વાસનાદિ અટકાવે છે.

નંદીષેણુ આચાર્યના શિષ્યનો બચાવ :-

અનુભવજ્ઞાન માટે મહાપુરુષના ગુણ કે સુકૃતને નજર સામે લાવવાનો કેવો પ્રભાવ પડે છે એ નંદીષેણુ આચાર્યના ચલિત શિષ્યના દૃષ્ટાન્તથી જુઓ.

શ્રેણિક રાજના પુત્ર નંદીષેણુ એ મહામુનિ અને આચાર્ય અનેલા. તેમના એક શિષ્ય ચલ-વિચલ થયા. સાધુઓ સાથે નંદીષેણુ આચાર્ય એક ગામથી બીજે ગામ વિચરતા હતા ત્યાં ચલવિચલ થયેલા એક મુનિએ બીજા સાધુને વાત કરેલી,--“ભાઈ, હમણાં હમણાં મારા મનમાં મોહ જાગ્યો છે, વાસનાના વિચાર આવે છે, શું કરું?”

મિત્ર સાધુ કહે--“જરા ધીરજ ધરો, ત્યાગ-તપસ્યા વધારો.”

એ મ કરતાં કરતાં આચાર્યદેવ સાથે રાજગૃહી પંચાર્યા. ઘણા ઘણા લોકો આવ્યા, તેમાં નંદીષેણુની સંસારિપણાની આઠ પતનીઓ આવી. એ મૂળ મોટા રાજાઓની અતિ સૌંદર્યવાન અપ્સરાશી કુમારીઓ હતી. વળી રાજશાહી કિંમતી ડ્રેસ પહેરેલ! ત્યારે પેલા મિત્ર સાધુએ ચલવિચલ મનવાળા સાધુને કહ્યું: “જો આ આવી છે, તે આચાર્ય ભગવંતની પૂર્વ પતનીઓ જાણે સ્વર્ગમાંથી ઊતરેલ અપ્સરાઓ છે ને? આવી દેવાંગનાઓ જેવીને પણ છોડીને આપણા આચાર્ય મહારાજ નીકળી ગયા છે! તો તું શાની ઝંખના કરી રહ્યો છે? તું સંસારમાં જાય તો તને કેવી મળવાની? આવી આઠ શું, એક પણ મળશે ખરી? આ જો આચાર્ય મહારાજનાં ચક્ષુ!...જાય છે તેમની ત્યાં દૃષ્ટિ?

સંસાર ઉલટીની જેમ વોસરાવી દીધો, પછી તેને ચાટવાનો વિચાર શો ?

આપણે તો સ્ત્રી રૂપાળી એટલે ઉલટી રૂપાળી એમ મનમાં લાવવાનું ને એના તરફ નફરત કરવાની.

આમ કહીને તે ચલવિચલ મુનિને સંયમમાં સ્થિર કરી દીધો, પકા કરી દીધો. કહ્યો આચાર્યના મોહ પરના મહા વિજય ગુણને નજર સામે લાવતા ચલવિચલ મુનિને મોહ-વિજયનું અનુભવ જ્ઞાન થયું.

(કાવ્ય-)

‘ધ્યાતા આચારજ્ઞ ભલા, મહામંત્ર શુભ ધ્યાની રે,’

આમ આચાર્યનું ધ્યાન કરે એટલે કે પોતાના આત્માને જાણે કલ્પનાથી એવો ગુણવાન બનાવી એ ઉત્તમ ગુણોથી પોતાના દિલને ભાવિત કરતાં કરતાં યાને ગુણોથી રંગીદેતાં દેતાં અનુભવજ્ઞાન કરે, તે ભલા ભલાઈવાળા આચાર્ય બને. ‘ભલા’ એટલે કે સામાની નાલાયકી સામે પોતાની લાયકાત પ્રગટ કરવી, પણ પોતાની લાયકાત છાડવી નહિ; વિષયાંધ સામે વિષયાંધ ન બનવું; કષાયાંધ સામે કષાયાંધ ન થવું. ઝઘડાળુ સામે ઝઘડાળુ નહિ, તામસી સામે તામસી નહિ, એ ભલા કહેવાય.

વળી “મહામંત્ર શુભ ધ્યાની રે”-એનો એક અર્થ આ છે કે મહામંત્ર તે પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર મંત્ર એનું શુભ ધ્યાન કરનાર, એમાં રહેલા નમો આચરિયાણું પદનું પણ ધ્યાન કરનાર, આચાર્ય ભગવંતનું નિરાશંસ ભાવે, એકાગ્ર મનથી, તન્મય બનીને, ધર્મને પોતાનો પ્રાણ કે શ્વાસ જેવો બનાવીને નમસ્કાર મહામંત્રનું ધ્યાન એવું શ્વાસ

સાથે વણી દે, કે તે પછી જ્યાં ઊભો થાય ત્યાં “નમો અરિહંતાણુ” ઝોલાય, પગ ઉપડે ત્યાં ‘નમો અરિહંતાણુ’ સૂતાં ‘નમો અરિહંતાણુ’ ઊંઘતા જાગે કે ‘નમો અરિહંતાણુ’ ઝોલાય, આમ ‘નવકાર’ હાલતાં ને ચાલતાં, મનમાં ને ત્રિચારમાં, ધ્યાનમાં ને પ્રાણમાં વણાઈ જાય. તે છે મહામંત્રનું શુભ ધ્યાન. આણું શુભ ધ્યાન કરે તે આચાર્ય થાય; અથવા આચાર્ય એવા શુભ ધ્યાની હોય. આ ‘મહામંત્ર શુભ ધ્યાની’નો એક અર્થ.

ખીજો અર્થ એ છે કે આચાર્ય માટે મહામંત્ર તે સૂરિમંત્ર છે. સૂરિમંત્રને મંત્રાધિરાજ કહે છે. એનું શુભ ધ્યાન કરનારા આચાર્ય હોય. શુભ ધ્યાન થાય તો આ મંત્રાધિરાજનો અજપાજપ ચાલે. ડગલે ને પગલે, દુઃખ કે સુખમાં, ઉઠતાં કે બેસતાં, આપત્તિ કે સંપત્તિમાં, સન્માનમાં કે અપમાનમાં એનું રટણ સહજ બની જાય, એવા મહામંત્રના શુભ ધ્યાનથી કદી મનમાં રાગાદિનો સંકલેશ ન થાય. આવા મંત્રાધિરાજના શુભધ્યાની ભલા આચાર્ય બનવાનું સૌભાગ્ય આચાર્ય પદના ધ્યાતાને મળે.

નવકાર-મંત્રનું આણું ધ્યાન, કદાચ જીવને આચાર્ય ન બનાવે તો ય તે જરૂરી છે. કારણ કે શાસ્ત્રે કહેલ છે કે ચૌદ પૂર્વીને અંતકાળે, જ્યારે મગજની શક્તિ ઘણી લુપ્ત થઈ ગઈ હોય ત્યારે, નવકાર જ કામ આવે છે. નવકારનું શુભ ધ્યાન વારંવાર ને બહુવાર કયું હોય તો તે અંત વખતે નવકાર યાદ આવે. એટલા માટે જીવન જીવતાં નવકારનું શુભ ધ્યાન એટલે કે પ્રશસ્ત ધ્યાન કરતા રહેવાનું છે, જેથી અંતિમ સમયે ચિત્ત નવકારમાં લયલીન હોય.

આચાર્ય કેવા હોય ? તો કે તે આચાર્ય મહામંત્રનું સૂરિમંત્રનું પાંચ પ્રસ્થાને ધ્યાન કરનારા હોય છે.

‘ પ્રસ્થાન ’ એટલે પીઠ છે, સૂરિમંત્રની પાંચ પીઠ છે,— વિદ્યાપીઠ, સૌભાગ્યપીઠ, લક્ષ્મીપીઠ, મંત્રરાજયોગ-પીઠ, ને સુમેરુ-પીઠ. આ દરેકના અધિષ્ઠાયક દેવને તે તે પીઠ પર ધિરાજમાન કરી તે તે પીઠ-પ્રસ્થાનના મંત્રાક્ષરોનું ધ્યાન કરવાનું હોય છે. દરેકમાં જુદા જુદા મંત્રાક્ષરો છે. એકેક પીઠની સ્વતંત્ર આરાધના છે; કોઈની ૨૧ દિવસની કોઈની ૧૬ દિવસની, વગેરે....વગેરે

આચાર્યના આત્મા વિધિ સાથે પાંચ પ્રસ્થાનની આરાધનામાં સૂરિમંત્રનું ધ્યાન કરનારો હોય છે. એવા આચાર્યનું ધ્યાન કરનાર આચાર્ય થાય છે.

(પૂજા-કાવ્ય)

‘ ન તં સુહં દેઈ પિયા ન માયા, ’
જે દિંતિ જીવાણુ સૂરીશ-પાયા
તમહા હુ તે ચેવ સયા ભજેહ,
જં સુક્રમ સક્રમાઈ લહું લહેહ ”

(અર્થ)—પિતા જે સુખ નથી આપી શકતા, કે માતા જે સુખ નથી આપી શકતી તે સુખ જીવોને ‘સૂરીશ-પાયા’ અર્થાત આચાર્યના ચરણ આપે છે. માટે એજ સૂરીશના ચરણોની હંમેશા સેવા કરો, જેથી મોક્ષના સુખ જલ્દીથી મળે.

આચાર્યનાં ચરણો જે સુખ આપે છે તે સુખ સગા માતાપિતા આપી શકતા નથી; કારણ,—

(૧) માતાપિતા જન્મથી માંડીને જે સુખ આપે છે,

તે રાગાદિના સંકલેશતું છે. આચાર્ય જે સુખ આપે છે તે સંકલેશ વગરતું છે.

દા.ત. માતા-પિતાએ પેંડા આપ્યો. તે સારો લાગે છે તેથી સુખ લાગે છે. આ સુખ તે પેંડાની મીઠાશતું નથી, તે રાગના સંકલેશતું છે, રાગની ચિકાશતું છે. ચિકાશ વધારે, તે વધારે સુખ લાગે છે; અને ધરાઈને સવાયા ખાઈ લીધા પછી હવે તત્કાળ પેંડાતું સુખ નથી લાગતું કેમકે તત્કાળ પૂરતો પેંડાનો રાગ-સંકલેશ મરી ગયો. જે સુખ ખરેખર પેંડાથી હોત તે અત્યારે પણ પેંડા ખાઈને સુખ લાગવું જોઈતું હતું; પણ નથી લાગતું એ ખતાવે છે કે વિષય-સુખ વિષયતું નહિ, પણ એના રાગતું સુખ છે. દશ રૂપિયા મળ્યા તો તે સુખ રૂપિયાતું નથી, પણ રૂપિયાના રાગ-સંકલેશતું સુખ છે. આ સંકલેશતું સુખ તુચ્છ છે, કેમકે એમાં અધિક સંકલેશ અને આતુરતા, ઝંખના વધે છે, તેથી ફરી ફરી ઝંખના થઈ થઈ એ પેંડા પૈસા તરફ મનને દોડાવે છે. કદી તૃપ્તિ નહિ. આથી ચિત્તને સંકલેશ ઊભો થાય છે, ને પરિણામ દુઃખદ આવે છે. આની સામે આચાર્ય કેવું ખરેખરું સુખ આપે છે તે જુઓ,-

આચાર્ય અ-સંકલેશતું મહાસુખ આપે છે. તે શિષ્યને પ્રેરણા આપે છે. “પેંડા ખહુ ગમે છે? તો તેનો ત્યાગ કર. કેમકે (૧) ખાવાનો આનંદ ક્ષણિક છે, પણ તેના રાગનો સંકલેશ લાંબો ચાલે છે. (૨) તે ખાવાની વારંવાર ઝંખના થાય, ને તેથી તે કદાચ નિર્દોષ ગાયરી ભૂલાવે, દોષિત લેવાતું મન થાય. વળી (૩) ભારે પદાર્થ ખાઈને પ્રમાદ થાય, ઉપરાંત (૪) તેવી ઝંખના કદાચ વિનય વિવેક ભૂલાવે; મોટાને મૂકી વાપરવાતું મન થાય એ વિવેક બલ્યા કહેવાય.

આમ કેટલાંય પાપ કરાવે. માટે જે એનો ત્યાગ રાખે તો બધા પાપમાંથી બચી જવાય.” આમ પ્રેરણાથી શિષ્યે બાધા લીધી, પછી પે’ડા દેખાય તો એવી કડવી નજરે તેને જુએ કે ‘આ પે’ડા તો ત્યાગવૃત્તિ અને તૃપ્તિ તથા વિનય ભક્તિ-સેવા-વૈચાવચ્ચ ચૂકાવનારો છે. હાશ! એ ટાળ્યો તે સારું થયું.’ આમ તે અ-સંકલેશનું કાયમી તૃપ્તિનું મહાસુખ માણે છે. એ આચાર્ય આપે છે. આ અ-સંકલેશના સુખની આગળ પેલું માતા-પિતાએ આપેલ પે’ડાના રાગ-સંકલેશભયું સુખ તે શા હિસાબમાં છે? જે સુખ આચાર્ય ભગવંતના ચરણો આપી શકે છે તે સુખ માતા-પિતા નથી આપી શકતા. આચાર્યના એ ત્યાગના ઉપદેશથી વિષય-ત્યાગમાં આવતાં, ઝાંઝવાના નીર જેવા સંકલેશના સુખથી બચ્યા. હવે ચિત્તમાં એ સંકલેશ-ઝંખના-આતુરતા વગેરે નથી. તેથી અ-સંકલેશની શાન્તિ પ્રસન્નતા એવી રહે છે કે વિષયોના ભોગવટાથી જે આનંદ નહોતો થતો, તે કરતાં કેમ ગુણો વધારે આનંદ તેના ત્યાગથી રાગસંકલેશ જતાં અનુભવાય છે.

ચિત્તમાં સંકલેશ નથી, તો ચિત્ત સ્વસ્થ રહે છે. એ ચિત્તની સ્વચતા એ સમાધિ છે. રાગાદિનો સંકલેશ નહિ એ સમાધિ; અને સમાધિનું સુખ અનુપમ છે. આચાર્ય મહારાજ આ સમાધિનું અનુપમ સુખ આપે છે, કેમકે એ રાગાદિના સંકલેશથી છોડાવે એવો ઉપદેશ આપે છે, એવી સારણાદિ કરે છે, એવી સત્પ્રવૃત્તિ કરાવે છે.

પ્ર૦-અહીં ‘સૂરીશ-પાયા’ અર્થાત ‘સૂરીશ-ચરણો’ કહ્યું એટલે કે આચાર્યના ધરા અર્થાત વડેરા આચાર્ય, એમનાં ચરણો, ‘સુખદાતા’ કહ્યા તો પ્રશ્ન છે કે આચાર્ય

સુખદાતા? કે આચાર્યનાં ચરણ સુખદાતા?

ઉ-આચાર્ય સુખદાતા ખરા, પરંતુ વાણી વરસાવવા દ્વારા. એટલે આપણા માટે જેમ આચાર્ય પણ ઉપકારક, એમ એમની વાણી પણ ઉપકારક છે. આચાર્યની વાણી સુખદાતા છે અને આચાર્યની વાણીને આચાર્યનાં ચરણ કહેવાય. માગીએ છીએ કે 'ભવો ભવ પ્રભુ ચરણની સેવા મળો' અર્થાત્ જિનશાસન મળો, જિનવાણી મળો, અને એની આરાધના મળો, એ કહેવાનો ભાવ છે. આમ આચાર્યનાં ચરણ અર્થાત્ સુવચન જે સમાધિ-સુખશાતા આપે છે, એવું સુખ માતા પિતા વગેરે નથી આપી શકતા; અને આ સમાધિનું સુખ સંસારના મોટા ચક્રવર્તીના ય વિષયોના સુખ કરતાં ઘણું ઊંચું હોય છે.

માતાપિતા સમ્યગ્-દર્શનનું મહાસુખ નથી આપતા, પરંતુ આચાર્ય મહારાજ સમ્યગ્-દર્શનનું મહાસુખ આપે છે. જો રોગ મોટા ન હોય, અને દૃષ્ટિ જો સમ્યગ્ નથી તો તે ત્રાસે છે, હાથવોચ કરે છે; દૃષ્ટિ જો સમ્યગ્ હોય તો પછી ભલેને પાંચ ડીઝી તાવ હોય છતાંય તે શાંતિથી સહે છે. સમ્યગ્-દર્શનથી આ દૃષ્ટિ સમ્યગ્ મળે છે.

સમાધિ-સુખ કે સમ્યગ્ દૃષ્ટિ આપનાર આચાર્ય છે; તેમજ તે તૃપ્તિનું સુખ આપે છે. માતા-પિતા જેમાંથી અજંપો-ચિંતા-સંતાપની પીડા નીપજે એવું સુખ આપે છે,- દા.ત. માતાપિતા સારાસારા વિષયો સ્તોત્રવવા આપે, સારું ખાવાનું આપે, પણ પછી પુત્ર-પુત્રીને તે વધુ ને વધુ સારું ખાવાની, ને વધુ સારું સ્તોત્રવવાની ઝંખના થવાથી ચિંતાને અજંપો વધે છે, અને અતૃપ્તિનું દુઃખ વધે છે.

ન્યારે ગુરુ તુષ્ટિનું સુખ આપે છે,- તૃપ્ત એટલે મળ્યું તે ઘણું વધારે લાગે, કોઈ વાતે ઓછું ન લાગે; આ મહાસુખ છે. પરંતુ જો ઘણુંય મળ્યું હોય ને છતાંય મનમાં ઓછું આવે, ઓછું લાગે, તો તે અતુષ્ટિ છે, ને તેથી માણસ કદી સુખી ન થઈ શકે. તુષ્ટિનું મહાસુખ એવું કે તેથી ગમે તેવા સંયોગોમાં મનને ઓછું ન આવે. કારણ કે તેનામાં એ સમજ છે, કે “લલે ઓછું મળ્યું, પણ આથી વધુ મળ્યું હોય તોય અંતે બધી જડ વસ્તુ કોઈ દિવસ છૂટી તો પડવાની જ છે, માટે જે મળે તે બસ છે.” આથી તેની વધુની ઝંખના મરી ગઈ, ને તેથી તે તુષ્ટિ રહે છે. એ પણ એ સમજે છે કે “જડ વસ્તુમાં એવું છે કે ઓછું હોય તેને પૂર્ણ કરવા જાય તો તૃણાનો ખાડો વધતો જ જાય છે, પછી એ ખાડામાં ગમે તેટલું નાખો પૂરાય જ નહિ. એના બદલે પૂરવાનું બંધ જ કરો, ‘કશું મારે પૂરવું નથી વધારો કરવો નથી’ આવો નિર્ધાર કરો તો ઝંખનાનો ખાડો પૂરાઈ જાય છે.

આ બધું સમજાવનાર ગુરુ છે. માતાપિતાની તે ગૂંજાયશ નથી, કારણ કે સ્વયં અતુષ્ટિમાં પડેલા છે.

અહીં ‘સૂરીશ પાયા’ કહ્યું એમાં ‘ગુરુના ચરણ’ એટલે શું?

“ગુરુના ચરણ માટે જવાબ બે છે:-

(૧) ગુરુનાં ચરણ એટલે ગુરુની આજ્ઞા-ગુર્વાજ્ઞા-ગુરુવચન. એ અત્યંત જરૂરી છે. તેથી ગુરુને માથે ધરે, પણ ગુરુવચન ધ્યાન પર ન લે, ન વિચારે, તો તે લાભ ન ખાટે.

કહ્યું: ‘જિન તેરે ચરણ કી શરણ ગ્રહું’ એટલે? પ્રભુનું શરણ નહીં પણ પ્રભુના ચરણનું શરણ લેવાનું કહ્યું, આ સૂચક છે. વળી ‘જયવીચરાય’ સૂત્રમાં કહ્યું,-

‘સુહુ ગુરુ જોગો, તવ્વયણુ સેવણા, આલવમખંડા,
એમાં ‘તવ્વયણુ’=તદ્વચન-શુભ ગુરુના વચનની
સેવના માગી, માત્ર શુભ ગુરુની સેવા ન માગી. એ સૂચવે
છે કે ગુરુ મળ્યા પછી પણ ગુર્વાજ્ઞાની આરાધના અતિ
જરૂરી છે. એમ જિનાજ્ઞાની આરાધના અત્યંત જરૂરી છે.
પ્રભુના ચરણનું શરણુ એટલે પ્રભુની વાણીનું શરણુ
સમજવાનું છે. તવ્વયણુ—સેવણામાં તો સ્પષ્ટપણે ગુરુ
વચનની આરાધના માગી જ છે. ગુરુ કર્યા પછી તેમના
એકે એક વચન પર ‘અહોભાવ જોધએ, જેમકે અહો અહો!
ગુરુએ મને કહ્યું! અહો અહો! ગુરુએ મને કહ્યું!’

‘પ્રશમરતિ’ માં કહ્યું છે: તેમને ધન્ય છે કે જેમના
ઉપર શીતલ ગુરુવચન રૂપી ચંદન રસ ઝરે છે.

અહિત આચરણની વૃત્તિ એ તાપ છે, એને શાંત
કરનાર ગુરુવચન છે. ગુરુવચનરૂપી ચંદનરસ જેમના પર
ઝરે છે, તેમની અહિત સેવવાની વૃત્તિના તાપને એ શાંત
કરી દે છે. ગુરુવચનથી અહિતકારી વૃત્તિ શમી જાય છે.
આ આવી જાય તો મોક્ષ હાથવેંતમાં છે, એ ન આવે તો
મોક્ષ ઘણા દૂર છે.

ગુરુવચન અને જૈનવચન તે મહાનિધાન રૂપ લાગે તો
તારણહાર બને. તેના ઉપર શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજે અદ્-
ભુત મોટો ગ્રન્થ “ઉપદેશપદ” લખેલ છે. તેના પર ટીકા
મુનિચંદ્રસૂરિજી મહારાજે લખી છે તે વાંચતાં આત્મા ડાલે.

(૨) બીજો અર્થ: ગુરુચરણનો બીજો અર્થ છે ગુરુનું
આલંબન. શિષ્ય પણ અત્યંત નમ્ર થઈ ને ગુરુની આગળ
જઘન્ય બની બેસે. ચરણ શરીરનો સૌથી નીચેનો ભાગ
એટલે જઘન્ય છે. શિર છે તે ઉચ્ચ છે સંસ્કૃતમાં ‘શિર’ માટે
“ઉત્તમાંગ” શબ્દ છે. તો ચરણ એ સૌથી નીચેનું અંગ

છે, અહીં ગુરુના ચરણ પકડવાના છે તે એમ સમજીને કે 'હું તમારા ચરણ કરતાં પણ અધમ છું.' આ ભાવ રાખીને ગુરુનું આલંબન પકડવાનું છે. જેટલું મહત્ત્વ ગુરુવચનનું છે, તેટલાં જ અતિ નમ્રભાવ ને અતિ લઘુભાવ સાથે ગુરુનું આલંબન પકડવાનું છે. આલંબન કરાય એટલે વાતવાતમાં દિલમાં ગુરુ યાદ આવે; ગુરુની ઇચ્છા, ગુરુની સગવડ, ગુરુની યુદ્ધિ, તે પોતાની ઇચ્છા, પોતાની સગવડ, ને પોતાની યુદ્ધિ મનાય. ગુરુની આગળ પોતાની જાતમાં અત્યંત લઘુતા અધમતા લાગે તો જ ગુરુની સાચી મહત્તા મानी કહેવાય. 'ગુરુસ્તીર્થ'—ગુરુએ તીર્થ છે, એવું ઇતરશાસ્ત્ર કહે છે, ગુરુની તીર્થની જેમ સેવા કરવી. તીર્થ શા માટે કરાય છે? તીર્થની સેવા કરવા માટે. એમ ગુરુ કરાય તે ગુરુની સેવા કરવા માટે. ત્યાં મનમાં પોતાનાં જ્ઞાન, તપ, કે ત્યાગનું જરાક પણ અભિમાન આવી જાય, સ્વાર્થમાયા આવી જાય, તો પછી ગુરુની તીર્થ સમાન સેવા ન થાય; અને જેનામાં લઘુતા નથી, નમ્રતા નથી, તે એવો ભાવ ભાવશે કે,—“ગુરુ કર્યા છે તે ગુરુ આપણી ખબર રાખે, સંભાળ કરે એટલા માટે” તે ત્યાં એ એવું સમજે છે કે “મેં શોધીને ગુરુ કર્યા છે એ જોઈને કે આ ગુરુ શિષ્યોને સારા સંભાળે છે. તો મારી પણ સારી સંભાળ કરશે.” આવી સમજવાળાએ ગુરુની સેવા કરવા માટે ગુરુચરણ નથી પકડયા. આ અહંભાવ છે, સ્વાર્થમાયા છે, અજ્ઞાન દશા છે.

શાણાને મન 'ગુરુ કર્યા તે આજીવન સેવા માટે કર્યા છે. આજ સુધી વિષયાધીની સેવા કર્યા કરી, હવે એવાની સેવા કરવી છે કે જે વિષય-વિમુખ હોય. એવાની સેવા કરતાં સેવકમાંથી સિદ્ધ બનાય.'

દુનિયાની સેવા તો સેવક બનાવીને રાખે; પણ ગુરુ

તો સેવકને સિદ્ધ બનાવે.

ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ ૧૧ આઠાણેને ગણધર બનાવ્યા. એમણે પ્રભુની એવી સેવા કરી કે તેમાંથી નવ તો ગુરુની પહેલાં મોક્ષમાં પહોંચી ગયા!

તે માટે ગુરુ સેવ્ય છે, અર્થાત ગુરુ સેવા માટે છે. તે સેવા કરવા માટે નમ્રભાવ-લઘુભાવ જોઈએ. તે નમ્ર-લઘુભાવ રહે તે માટે ગુરુનું અધમાંગ-ગુરુનાં ચરણ પકડવા, ગુરુના વચન પકડવા, તેથી તથા ગુરુનાં વચનથી જે સુખ મળે છે, તે સુખ આપવાની તાકાત માતા-પિતામાં નથી.

એટલા માટે શાસ્ત્રો કહે છે : હંમેશાં ગુરુનાં ચરણની સેવા કરો, ગુરુને ભજો, ગુરુને મહારવ આપો, તો મોક્ષનાં સુખ શીઘ્ર મળે.

અહીં પ્રશ્ન એ થાય કે “મોક્ષનું સુખ” એક વચન ન કહેતાં મોક્ષનાં સુખ એમ બહુવચન શા માટે લખ્યું? શું મોક્ષમાં સત્તર પંદર સુખ છે?

હા, અનંતા સુખ મોક્ષમાં છે, તે શા માટે અનંતા છે? તો તેની સામે એ પ્રશ્ન પૂછો કે સંસારમાં દુઃખો કેટલા છે? સંસારની એકે એક ચીજનાં રાગના દુઃખ છે અરે! એક એક ચીજના જ નહિ, પરંતુ એ ચીજમાં રહેલ અનેકાનેક ભાવો પૈકી એક એક ભાવના એકેક દુઃખ છે, એકેક પર્યાયના રાગના દુઃખો છે. આમ અનંતા ભાવો છે, તો એના અનંતા રાગ છે; તેથી તેના અનંતા દુઃખો છે. દા.ત. કેરીનો રાગ થયો તો તેમાં કેરીના સસ્તા ભાવનો રાગ, તેના રંગનો રાગ, કેરીના સ્વાદનો રાગ, સ્વાદની તરતમતાનો રાગ, તેની સોડમનો રાગ, ...આ બધાનો રાગ જુદો જુદો છે. એકે એક

ચીજના અનંતા પર્યાયના રાગ છે. ને રાગ છે એ દુઃખ છે, તે રાગ કાઢ્યે મહાસુખ થાય છે. વીતરાગ. અનતાં અનંત દુઃખ ઠળ્યાં, તે અનંત સુખ આવી મળ્યા. મોક્ષમાં અનંતા સુખો છે. તેની ભાવના કરીએ તોય દિવ્ય. આનંદનો અનુભવ થાય.

પ્ર૦—ગુરુચરણની પૂજા અને મોક્ષને શો મેળ છે ?

ઉ૦—જેમ અગ્નિ ને ધુમાડાને મેળ છે તેમ અહીં છે.

ગુરુની ચરણ સેવામાં ઊભા એટલે ગુરુ અને ગુરુવચનનું એવું આલંબન પકડ્યું કે (૧) દુન્યવી આલંબનો બાબુએ મૂકયા, અને (૨) ગુરુવચનથી, દુન્યવી પ્રવૃત્તિઓ ફગાવી દીધી. આ બે થાય પછી સહેજે મોક્ષ મળે એમાં નવાઈ નથી. એવી ગુરુ-ચરણ-સેવાથી આ બે મહાન કાર્યો સર્વ મોહનો અંત અને સર્વ કર્મનો અંત થાય છે.

(i) ગુરુચરણને ભજવામાં બધી મોહની પ્રવૃત્તિ તથા મોહની લાગણી બંધ કરી નાખી, —કોઈપણ વસ્તુ પર યાવત શરીર પર પણ રાગ ન રાખ્યો; કારણ કે તે સ્વશરીરનો રાગ. રખાય તો ગુરુચરણની બરાબર સેવા ન થાય. ગુરુચરણ-સેવાનો રાગ તે ગુરુનો રાગ બીજા પર નહિ જ. દુન્યવી એક પણ રાગ પેઠો, તો ગુરુની ગૌણતા થઈ જવાની. ગુરુ ચરણની સેવા એટલે તેજ સર્વે સર્વા, તેની જ મુખ્યતા હોય, ગુરુચરણ ચીજ એવી છે કે તેનો જે મોહ લાગી જાય તો બીજા બધા મોહ ઊતરી જાય. અથવા કહો, બધાનો મોહ ઉતારે તો ગુરુ-ચરણનો મોહ લાગશે, અન્યોન્ય છે. ગૌતમ મહારાજે એકેય વાતનો મોહ ન રાખ્યો, ફક્ત ગુરુચરણનો મોહ રાખ્યો.

મોહનો અંત કરીએ તો જ કર્મ તૂટીને મોક્ષ સુખ મળે.

(ii) ગુરુ ચરણની સેવા કરે તો કર્મક્ષય થાય. કર્મક્ષય થાય તો મોક્ષ-સુખ મળે.

કર્મનાં બંધન અગુરુની સેવા કરવાથી થયા હતા. ગુરુ ચરણની સેવા કરે એટલે કર્મનો ક્ષય થાય. દા.ત. દુન્યવી માણસ માટે એના પરના રાગથી પાંચ ધક્કા ખાઓ તો કર્મ બંધન લાગે. જ્યારે ગુરુ માટે એક ધક્કો ખાઓ તો કર્મનો ક્ષય થાય.

પ્ર૦-ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ છેલ્લા ભવમાં ક્યાં ગુરુ કર્યા હતા? ને તેમણે ગુરુચરણ સેવા ક્યાં કરી હતી કે કર્મનો ક્ષય થાય?

ઉ૦-ભગવાને પૂર્વના ત્રીજા ભવમાં એવી ગુરુચરણ સેવા કરેલી કે એમનામાં જખરદસ્ત સામર્થ્ય ઊભુ થઈ ગયેલું; અને તેથી છેલ્લા ભવમાં એમણે પોતાના શુદ્ધ આત્માને પોતાનો ગુરુ બનાવી દીધો. પોતે સ્વયંશુદ્ધ બન્યા અને પોતાના શુદ્ધ આત્માની જે સેવા કરી તે ગુરુચરણ સેવા બરાબર હતી. હજુ કદાચ બાહ્ય ગુરુચરણ સેવાવાળો પાછો પડી જાય, પણ શુદ્ધ આત્મારૂપી ગુરુની ચરણ સેવાવાળા આગળ આવી ગયા! ગુરુચરણ સેવા પ્રમાદ-ને અટકાવે. તે કામ તેમણે પોતાના શુદ્ધ આત્માને ગુરુ બનાવીને કર્યું. પ્રમાદ ટાળીને કેટલી બંધી જાગૃતિ કે એક પણ પાપ કે એક પણ પુદ્ગલનો વિકલ્પ ન આવવા દીધો!

આમ ગુરુ ચરણ સેવાથી સર્વ મોહનો અને સર્વ કર્મનો અંત આવે, ને તેથી મોક્ષનાં સુખ પ્રાપ્ત થાય.

પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ

કૃત

નવપદ્ધની પૂજા

ચતુર્થ શ્રી ઉપાધ્યાય પદ્ધ પૂજા

(આધ કાવ્ય-ઈદ્રવજ વૃત્તમ)

સુરાત્થ વિધારણ તપરાણ. નમો નમો વાયગ કુંજરાણ,
ગણસ્સ સાધારણ સારયાણ, સવ્વકખણા વજિજયમથરાણ?

(ભુજંગ પ્રયાત વૃત્તમ)

નહિ સૂપિ પણ સૂરિગણને સહાયા.

નમું વાયકા, ત્યકત મદ-મોહ-મયા.

વળી દ્વાદશાંગમહિ સૂત્રાર્થ-દાને

જિકે સાવધાના નિરુદ્ધાભિમાને.....૧

ધરે પંચને વર્ગ વર્ગિત ગુણોલા,

પ્રવાદિ દ્વીપોચ્છેદને તુલ્ય સિંધા;

ગણી ગમ્મ-સંધારણે સ્થલભૂતા

ઉપાધ્યાય તે વંદીએ ચિત પ્રભૂતા...૨

(દાગજીવલની કેશી)

ખંતિગુઆ મુતિગુઆ, અબજવ મદવ જુતાણ;

સત્ત્વ સામ વ્યભિચાર, તવા સંજમ ગુણરતાણ. ૧

જે રમ્ય બ્રહ્મ સુગુપ્તિ-ગુપ્તા, સમિતિ-સમિતા શ્રુતધરા;
સ્યાદ્વાદ વાદે તત્ત્વવાદકે, આત્મપર-વિભજનકરા.

ભવભીરુ સાધય ધીર સાધન, વહુન ધોરી સુરિવરા
સિંદ્ધાતવાયણુ દાન સમરથ, નમો પાઠક પદ્ધરા.

॥ પૂજા ઢાળ ॥ શ્રીપાળના રાસની ॥

દ્વાદશ અંગ સજ્ઞાય કરે જે, પારગ ધારગ તાસ;
સૂત્ર અર્થ વિસ્તાર રસિક તે, નમો ઉવજ્ઞાય ઉલ્લાસ રે.

॥ ભવિકા, સિદ્ધ૦ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ સૂત્રને દાન વિભાગે, આચારજ ઉવજ્ઞાય;
ભવ ત્રીજે જે લહે શિવસંપદ. નમિયે તે સુપસાય રે.

॥ ભવિકા, સિદ્ધ૦ ॥ ૧૭ ॥

મૂરખ શિષ્ય નિપાઈ જે પ્રભુ, પાહાણુને પદલવ આણુ
તે ઉવજ્ઞાય સકલજન પૂજિત, સૂત્ર અર્થ સવિજ્ઞણુ રે.

॥ ભવિકા, સિદ્ધ૦ ॥ ૧૮ ॥

રાજકુંવર સરિખા ગણચિંતક; આચારજ પદ યોગ,
ઉવજ્ઞાય સદા જે નમતાં. નાવે ભવભય સોગ રે.

॥ ભવિકા, સિદ્ધ૦ ॥ ૧૯ ॥

આવના સુંદન રસ સમવયણુ. અહિત તાપ સવિ ટાળે.
તે ઉવજ્ઞાય નમી જે વળી. જિનશાસન અજુવાળે રે,

॥ ભવિકા, સિદ્ધ૦ ॥ ૨૦ ॥

॥ ઢાળ ॥

તપ સજ્જાયે રત સદા. દ્વાદશ અંગનો ધ્યાતા રે;
ઉપાધ્યાય તે આતમા જગ અંધવ જગ બ્રાતા રે
॥ વીર૦ ॥ ૫ ॥

॥ શ્રી ઉપાધ્યાય પદ કાવ્યં ॥

સુરાત્થ સંવેગમયં સુએણ. સંનીરખીરામય વિસ્સુએણ;
પીણંતિ જે તે ઉવજ્જાયરાએ, જાએહ નિચ્યપિ કયમ્પસાએ.

હવે નવપદમાંના ચોથા પદ 'ઉપાધ્યાય' પદની પૂજના પદોના અર્થનો વિચાર કરવામાં આવે છે. આચાર્ય શ્રી રત્નશેખરસૂરિજી મહારાજ ઉપાધ્યાયની આ ઝાળખ આપે છે,-

'સુરાત્થ વિત્થારણુ તમ્પરાણુ', નમો નમો વાયગ-કુંજરાણુ'

અર્થાત્ ઉપાધ્યાય સૂત્રાર્થનો વિસ્તાર કરવામાં તત્પર છે, સામાન્ય રીતે ઉપાધ્યાય સૂત્રદાતા અને આચાર્ય અર્થદાતા કહેવાય.

અહીં સૂત્રાર્થ વિસ્તારણુ-તત્પરનો અર્થ એ છે કે સૂત્ર અને અર્થનો લાંબો વિસ્તાર કરવામાં અર્થાત્ એની પરંપરાને ચલાવવાને તત્પર, એટલે કે પોતે તો પામ્યા. હવે જે પોતાના શિષ્યને આપે તો પોતાને મળેલ સૂત્ર અર્થને શિષ્ય સુધી વિસ્તાર્યા કહેવાય. એ શિષ્ય વળી પોતાના શિષ્યને આપશે. એ એમના શિષ્યને આપશે. એમ સૂત્ર-અર્થનું વિસ્તરણુ યાને પરંપરા ચાલુ રહે, તે માટે તત્પર ઉપાધ્યાય છે.

સૂત્રાર્થ એટલે સૂત્ર અને તેનો અર્થ એટલે કે સૂત્ર

પર ભાષ્યનો અર્થ, ભાષ્ય પર નિર્ચુકિતનો અર્થ, નિર્ચુકિત પર ચૂર્ણી-ટીકાનો અર્થ, આ બધું સૂત્રના અર્થમાં આવે. આચાર્ય અર્થની દેશના એટલે કે સૂત્રના ભાવોના ઘોષ થાય એવા પદાર્થોનો ઉપદેશ આપે છે. ત્યારે ઉપાધ્યાય સૂત્ર ભણાવે, સૂત્રનો ભાષ્ય નિર્ચુકિત-ચૂર્ણી-ટીકામાં વર્ણવેલા અર્થ ભણાવે. સૂત્ર અને અર્થના વિસ્તારણને શિષ્યમાં તેનો વિસ્તાર કરવામાં તત્પર, એવા વાંચકમાં હાથી સમાન ઉપાધ્યાયને વારંવાર હું નમુ છું.

કાવ્ય,- 'નાહ સૂરિ, પણ સૂરિગણને સહાયા'

(i) ઉપાધ્યાય અલખત સૂરિ આચાર્ય નથી. આચાર્ય પદે ધિરાજમાન નથી, ઉપાધ્યાય એ બધું ભણાવવામાં તત્પર ઉદ્યત રહે છે. આચાર્ય શાસન પરંપરા આગળ આગળ વિસ્તારે છે; ઉપાધ્યાય સૂત્ર-અર્થ પરંપરા આગળ આગળ વિસ્તારે છે; એટલે ઉપાધ્યાય અલખત સૂરી નથી.

પરંતુ સૂરિગણને આચાર્યના સમુદાયને સહાય રૂપ છે. આચાર્યનો ગણ એટલે તેમનો શિષ્ય-સમુદાયને તેને સહાયક છે; કેમકે તેઓ એમને સૂત્ર-અર્થની વાચનાઓ આપે છે. મુનિઓને એમાંથી સૂત્ર-ઘોષ થાય છે, અર્થ-ઘોષ થાય છે. પછી મુનિઓ એના રોજિંદા સ્વાધ્યાયમાં લાગ્યારહે છે, જે મુનિ-જીવનનું રોજનું કર્તવ્ય છે, કહ્યું છે. 'આઉક્કાલં સજ્ઞાયસ્સ.' આમ ઉપાધ્યાય મુનિઓને જ્ઞાનના દાનથી મુખ્યતયા સહાયભૂત થાય છે. જ્ઞાનદાન કરે છે.

મુનિઓને ગાયરી લાવી આપવી, માંદા હોય તે એમની વૈયાવચ્ચ કરવી. તે બધી નાની સહાય છે; ને જ્ઞાન

દાન તે મોટી સહાય છે. જે જ્ઞાન આવે તો જીવોની વિશેષ જયણા થાય, દયા થાય. વળી હેય-ઉપાદેય વગેરે પદ્ધતિ અંગેનું જ્ઞાન થાય તો તેનો અમલ સારી રીતે કરી શકે. મુનિ બન્યા એટલે શાસ્ત્રનો કાંઈ વિશિષ્ટ બોધ લઈ ને નથી બન્યા, પણ મુનિ થયા પછી તે ભણવાનું હોય છે; તેથી તેમને એ મોટું સહાયની જરૂર છે. તે સહાય આપનાર ઉપાધ્યાયનો મહાન ઉપકાર છે. શ્રુત-આગમનો એક પણ અક્ષર જે આપે તે મોટા ઉપકારી છે. એમનો વિનય શિષ્યે હંમેશા જાળવવાનો છે. ઈતરોમાં ગુરુ કરતાં વિદ્યાર્થી જ્ઞાનમાં આગળ વધી ગયા હોય છતાંય ગુરુને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરે, તેનો થોડો પણ ઉપકાર નહિ ભૂલે. બાકી આજે નિશાળમાં ફી લેવાય છે, તેથી વિદ્યાર્થીઓ ગુરુનો ઉપકાર નથી માનતા તેથી અંદર જે પરિણતિ ઊભી થવી જોઈએ તે થતી નથી; અને પછી મળેલ જ્ઞાન કેટલું સારુંક બને! જે કે વાસ્તવમાં સ્કુલ-કોલેજની વિદ્યા એ સમ્યગ્ જ્ઞાન જ નથી, છતાં એ સાંસારિક વિદ્યા શિખવનારને પણ ઉપકારી માનવાના છે.

જ્ઞાનદાન ઉપાધ્યાય કરે એટલે મુગતિનો માર્ગ દર્શાવે છે. જે ઉપાધ્યાયે જ્ઞાનદાન ન કર્યું હોત તે શિષ્યની અજ્ઞાન દશા હોત તો તે ગમે તે રવાડે ચઢી દુર્ગતિમાં જાત. પણ ઉપાધ્યાય જ્ઞાનનું દાન કરે છે તેથી દુર્ગતિના દરવાજા બંધ થાય. સદવર્તાવ સન્માર્ગગમન અને સદગતિ સર્જાય છે.

આહી એક પ્રશ્ન થાય કે પ્ર૦-જે સાધુ ભણે છે, તે સાધુ ઉપાધ્યાયને તો કશું આપતા નથી, તો કૃતજ્ઞતા ક્યાં રહી?'

ઉ૦-ઉપાધ્યાયને તેની અપેક્ષા નથી. ઉપાધ્યાયે મદ-મોહ-માયા મૂકી દીધેલ છે, બાધક મોહને છોડેલ છે. તેથી

તેમના મનમાં એ વિચાર નથી આવતો કે ‘હું આટલું ભણાવું ને તે કાંઈ ન કરે?’ પણ એવો વિચાર આવે છે કે ‘હું તે શું છું?’ ભગવાને જે આપ્યું, તેમાંતું હું શું આપું છું?’ આમ ઉપાધ્યાયે મદ્દ છોડ્યો છે. જિનશાસનમાં તો ગુરુ ઉપાધ્યાય પોતે બદલો કશેજ લીધા વિના જ્ઞાન આપે છે. તેથી શિષ્ય ગુરુને મહાન માને, મહાઉપકારી માને, એ સહજ છે.

“ નહીં સૂરિ, પણ સૂરિગણને સહાયા ” અર્થાત

ઉપાધ્યાય પોતે સૂરિ-આચાર્ય નથી, તો પણ સૂરિ-ગણને સહાયક છે. અહીં “સૂરિગણ” ને દ્રવ્ય સમાસ તરીકે લઈએ તો ‘સૂરિ’ અને ‘ગણ’, બંનેને સહાયક થનાર ઉપાધ્યાય છે. તેઓ શિષ્યોના અધ્યયનને સંભાળી લઈ આચાર્યની ચિંતા ઓછી કરવા રુપે એમને સહાયક બને છે. તેમજ મદ્દ-મોહ-માયા રહિત બનીને મુનિઓને જ્ઞાનદાન આપવા દ્વારા ગણને સહાયક બને છે. હવે “સૂરિગણ” એ ષઠીતત્પુરુષ સમાસ લઈએ તો સૂરિના ગણને સહાયક એવો અર્થ થાય. ભલે ગમ્મ ભણાવી તૈયાર કરે ઉપાધ્યાય, પરંતુ ગણ-ગમ્મ આચાર્યનો જ ગણાય. આચાર્યના સમુદાયને ઉપાધ્યાય સહાયભૂત બને છે. એ પછી કહ્યું

“ નમું વાચકા ત્યકત મદ્દ-મોહમાયા ” આ એટલા માટે કહ્યું કે મદ્દ-અભિમાન હોય તો ઉપાધ્યાય સહાયક ન બની શકે.

દા. ત. હું હોશિયાર છું મારું જુદું ગૃપ સ્થાપીશ. આચાર્યના ગૃપને હું શા માટે સહાયક બનું? આ મદ્દ છે. આ મદ્દ હોય તો સહાયક થવાનું મન ન થાય; પેતાનું

સ્વતંત્ર સ્થાપવાનું મન થાય. એમ બહુ ચાપલુસી કર નારને વધુ ભણાવે; ખીજને ઓછું, આ મોહ છે. અથવા ભણાવે પણ શાસ્ત્રોમાં શંકા દેખાડે, એ મોહ છે. માયા હોય તો તે સ્નાર્થિલા હોય, કપટભાવવાળા હોય. તેને થાય, હું 'ભણાવું' ને ખીજ મારા જેવા હોંશિયાર થઈ જાય તો? તેવા ભયથી ભણાવે પણ ઓછું ભણાવે. અર્થ આપે પણ ઓછા આપે, એ માયા છે. પરંતુ ઉપાધ્યાયમાં મદ નથી, માયા નથી, મોહ નથી.

“વળી દ્વાદશાંગાદિ સુત્રાર્થ દાન, જિકે સાવધાના નિરુદ્ધાભિમાના.” દ્વાદશાંગ આરિ સૂત્ર તથા તેના અર્થને આપવામા. ઉપાધ્યાય સાવધાન છે, જાગ્રત છે, ઉદ્ધમશીલ છે; કારણ કે તેમનામાં અભિમાન નથી.

પ્ર૦-પહેલાં ‘મદ નથી કહું અહીં’ ‘નિરુદ્ધ-અભિમાન’ મદ અને અભિમાનમાં શો ફેર છે ?

ઉવ“મદ એટલે જાતિ-કુળ-બળ-રૂપ-ઐશ્વર્ય-જ્ઞાન ઇત્યાદિના ગર્વ; અને “અભિમાન એટલે અહંત્વ આપ-મતિ. એમાં જાતિ-કુળ-બળ અંગે એવા કશા ભેદ નહિ પણ “હું” કયાં નવરો બેઠો છું! “મને કેમ આમ બોલે છે ? આવા વિચાર તે અહંત્વ છે.

(કાવ્ય-) “નમું વાયકા ત્યક્ત” મદ-મોહ-માયા.

(ii) ઉપાધ્યાયે મદ છોડયો; મોહ પણ છોડયો, ને માયા પણ છોડી છે. મોહ એટલે અજ્ઞાન-મિથ્યાજ્ઞાન. પોતે ગુરૂ પાસે ભણ્યા છે. એટલે પોતાનું અજ્ઞાન ટાળી દીધું તેથી જ્ઞાનના પ્રકાશવાળા બન્યા છે. તેમ જ ‘મદ નથી’

એટલે શાસ્ત્રથી બાહ્ય જઈને કોઈ મિથ્યા વાતની પકડનું અભિમાન નથી. અથવા, 'મોહ' એટલે જ્ઞાનદાનમાં કોઈ સ્વાર્થ-મોહ નથી. તો શિષ્યને કેમ જ્ઞાન આપે છે? એટલે માટે કે એમણે જોયું કે "સામે જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મથી પીડિત છે, માટે અજ્ઞાન છે. તો લાવ તેના અજ્ઞાનને દુર કરું,"—એમ કરૂણાભાવ તેમનામાં છે, તેથી જ્ઞાન આપે છે. એ કરૂણાભાવથી આપે છે. તેમને જ્ઞાન આપવામાં કોઈ મોહ નથી. અને

(iii) ઉપાધ્યાયે માયા તજી દીધી છે.

માયા બે પ્રકારની છે.

(૧) કપટ માયા-કપટ ભાવ, (૨) સ્વાર્થ માયા, ઉપાધ્યાયે કપટ ભાવ રાખ્યો નથી. તેઓ સરળ હૃદયી છે. જો કપટ ભાવ હોય તો શાસ્ત્રનાં ઘણા રહસ્યોમાંથી કપટથી થોડાં જ દે? અને દે તે પણ ઉપર ઉપરથી દે, ને શિષ્યને મનાવે કે 'મેં તમને ઘણું ઘણું અને સૂક્ષ્મ ભણાવ્યું.' ઉપાધ્યાય કપટ ભાવ વગર પાત્રતા પ્રમાણે યોગ્ય જ્ઞાન દાન કરે છે.

(૨) સ્વાર્થ-માયા એટલે લૌકિક અપેક્ષાએ માન-સન્માન-સેવા. શિષ્યને પોતે જ્ઞાન આપે, સામે 'શિષ્ય એના બદલામાં ગુરુનું કાંઈ કરે' તેવી કોઈ અપેક્ષા ઉપાધ્યાયને નથી. તે ત્યક્ત માયાથી જ્ઞાનદાન સારું કરે છે.

આવા વાચક ઉપાધ્યાયને હું નમસ્કાર કરું છું.

(કાવ્ય 'વળી દ્વાદશાંગાદિ સૂત્રાર્થ' દાને

જિકે સાવધાના, નિરુદ્ધાભિમાના'

વળી ઉપાધ્યાય દ્વાદશાંગી આદિ સૂત્ર અને તેના અર્થને

આપવામાં સદા સાવધાન છે. દ્વાદશાંગી વગેરે શ્રુત એ પ્રકારના છે :- (૧) અંગ પ્રવિષ્ટ શ્રુત, ને (૨) અંગ બાહ્ય શ્રુત. દ્વાદશાંગીમાં પહેલા આચારાંગથી આરમા દષ્ટિવાદ સુધીના ૧૨ અંગ એ 'અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુત' કહેવાય. તે સિવાયના આવશ્યક-દશઠૈકાલિક-ઉત્તરાધ્યયન વગેરે શ્રુતએ 'અંગબાહ્ય શ્રુત' કહેવાય. આ બંને પ્રકારના શ્રુત અને આ શ્રુતના અર્થ આપવામાં સાવધાન છે.

(૧) જાત્ર છે, ઉપયોગવંતા અને વિવેકવંતા છે. તે લેનારમાં પાત્રતા ને તત્પરતા જોઈ ને આપે છે. તેમજ,

(૨) સાવધાન એટલે આપવામાં પોતે થાકતા નથી. કેમકે સાવધાન છે કે જો પોતે થાક દેખાડે તો શિષ્યો સુસ્ત થઈ જાય. વળી

(૩) સૂત્રાર્થ-દાનમાં સાવધાન છે કે સૂત્રનો જરાય એક અક્ષર કે એક પણ પદાર્થ દેવામાં ફેરફાર ન થઈ જાય, નહિતર સૂત્ર-વિપર્યાસ કે અર્થ-વિપર્યાસનો માટે દોષ લાગે. વળી

(૪) સૂત્રાર્થ દાનમાં સાવધાન એટલે ભણાવવામાં જે તે ને જેવું તેવું ભણાવવામાં સંતોષ નથી માનતા, જે ભણાવે છે તે સરળ ભાવે વ્યવસ્થિત અને સંપૂર્ણ ભણાવે છે.

આવા ઉપાધ્યાય નમસ્કારને સ્મરણ કરવા પણ મજેએ આપણું કેટલું બધું અહોભાગ્ય ! દુનિયામાં કેટલાને આવા ઉપાધ્યાય નમન-સ્મરણ માટે મળ્યા છે ?

ઉપાધ્યાય અભિમાનને દબાવનારા છે. આઠ પ્રકારના મદ રહિત અહંત્વને અભિમાન રહિત છે; કેમકે જુએ છે છે કે તીર્થંકર ભગવાનના અનંતજ્ઞાન આગળ પોતાનું

જ્ઞાન કેટલું! એ જોધને તેમજુમદ-માન-અભિમાન છોડી દીધું છે. અભિમાનનો ખીજો અર્થ થાય “આપમતિ” તે પણ છોડી દીધી છે -આપમાતે હોય તો સૂત્ર ને સૂત્રનો અર્થ પોતાની મરજી અને યુદ્ધિ મુજબનો બતાવે, શાસ્ત્રને બરાબર વળગી રહીને કે અર્થમાં પૂર્વાચાર્યોની ટીકાઓને બરાબર વળગી રહીને ન બતાવે.

“ધરે પાંચને વર્ગ વર્ગિત ગુણૌઘા”

ઉપાધ્યાય પાંચના વર્ગથી વર્ગિત થાય એટલા ગુણ-સમુદાયને ધરે છે. એટલે? પાંચનો વર્ગ $૫ \times ૫ = ૨૫$; એવી પચીસ પચીસી એટલે $૨૫ \times ૨૫ = ૬૨૫$ ગુણોને ધારણ કરનારા હોય છે. દા.તા. $૧૪ પૂર્વ + ૧૧ અંગ = ૨૫$ આગમના જ્ઞાતા, $૧૧ અંગ + ૧૨ ઉપાંગ + નંદી અનુયોગ એમ ૨૫ ના જ્ઞાતા.$

“પ્રવાદી વાદીઓએને તુલ્યસિંધા”

ઉપાધ્યાય વળી કેવા છે? તો કે પ્રવાદી અર્થાત પ્રકૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટ વાદીઓ રૂપી હાથીઓને ભગાડી મૂકવા માટે સિંહ-સમાન છે. એમની પાસે અનેકાન્ત સિદ્ધાન્ત પર રચાયેલ વિપુલ જિનાગમનુ જ્ઞાન એવું મહાન છે કે અની આગળ એકાન્તવાદી વાદીઓનું જ્ઞાન ક્ષુદ્ર છે, તુચ્છ છે, એકાન્તવાદી સિદ્ધાન્ત પર નક્કી કરેલ તર્વની વાત તો એ પ્રવાદી ચલાવે, પણ સામેથી જિનાગમની અનોકાન્ત શૈલીની દલીલો આવે એટલે એ લાંબે ચાલી શકે નહિ

ખૂબી એ છે કે એકાન્તવાદી વાદીઓમાં પરસ્પરમાં જ વિરુદ્ધ માન્યાતાઓ હોય છે. દા. ત. વેદાન્ત દર્શન એક જ આત્મામય વિશ્વ માને છે. બાકી બધું સ્વપ્નની માયા યાને મિથ્યા માને છે. બ્યારે ન્યાયાદિ દર્શનો અનંત

આત્મા ઉપરાંત અચેતન ભૂતો પણ માને છે. એટલે એ બંને જ સામસામા ટકરાય છે એમ સાંખ્ય દર્શન આત્મા તો અનંત માને પરંતુ આત્માને અક્રિય, અકર્તા-અલોકતા માને છે અને જડ પ્રકૃતિને સક્રિય, કર્તા, લોકતા માને છે અને એની સામે ન્યાય વૈશેષિક દર્શન આત્માને કર્તા-લોકતા માને છે, એટલે બંનેની સામસામી તર્કબાહુ કેવી ચાલે? તો કે બંનેમાંથી એકેય પાછો ન પડે. ત્યારે અને કાંતવાદી જનદર્શનને કશો કર્તૃત્વ કે અકર્તૃત્વ વગેરેનો એકાન્ત માન્ય નથી. એટલે પેલા એકાન્તવાદી અને પરપક્ષના વિરુદ્ધ મતનાં નિષેધ કરનાર દર્શનોત્તું અને-કાન્તવાદથી ખંડન કરી શકે છે, કથંચિત્ ન્યાય પણ આપી શકે છે.

આ એકાન્તવાદી દર્શનો પાછા એકલા સિદ્ધાન્તમાં જ એકાન્તવાદી નથી હોતા, કિન્તુ મોક્ષ-માર્ગ અંગે પણ એકાન્તવાદી હોય છે. જેમકે ન્યાય દર્શન કહે છે 'તત્ત્વ-જ્ઞાનાદ્ મુક્તિઃ' તત્ત્વજ્ઞાનથી અર્થાત્ એકલા જ્ઞાનથી મોક્ષ થાય. ત્યારે મીમાંસકો યજ્ઞાદિ ક્રિયાને જ માર્ગ માને છે. યોગ-દર્શનવાળા વૈરાગ્ય-યોગથી મોક્ષ થવાતું કહે છે; તો વેદાન્ત 'નેતિ' 'નેતિ' કરતા ચાલે અર્થાત્ 'જે કાંઈ તમને ભાસે એ વાસ્તવમાં નથી એમ છેલ્લે હું પણ નથી,' એ સ્થિતિમાં પહોંચે તો મોક્ષ થાય. એટલે શું આવ્યું? બિલકલ જ્ઞાનરહિત થાઓ તો મોક્ષ થાય. કેવો વિચિત્ર મોક્ષમાર્ગ!

ઉપાધ્યાય પાસે જિનાગમતું જ્ઞાન એવું સચોટ અને સંગીના છે કે એમને આ બધા દર્શન-વાદીઓના તત્ત્વની જેમ માર્ગના સિદ્ધાન્તો પણ ખંડન કરવા સહેલા છે. વાદીઓને ચૂપ થઈ જવું પડે દર્શનોના પરસ્પરના પોતાના

જ ઘરમાં સામા સામા મોક્ષમાર્ગ ઊભા રહે,ને પરસ્પરથી જ ખંડિત થઇ જાય એ એકાન્તવાદી દર્શનવાળાઓ અનેકાન્તવાદી સામે શું ટકી શકે ! એટલે કહ્યું ઉપાધ્યાય સિંહુના જેમ વાદીઓ રૂપી હાથીઓને ઉચ્છેદી નાખે છે, ભગાડી મૂકે છે, નિરસ્ત કરી દે છે.

‘ગણી-ગચ્છ-સંધારણે સ્તંભભૂતા’

ઉપાધ્યાય વળી સ્તંભરૂપ છે;કોના માટે? તો કે ગણી અર્થાત્ આચાર્ય અને ગચ્છને સમ્યક્ ધારી રાખવા માટે સ્તંભરૂપ છે. અહીં પ્રશ્ન થાય,-

પ્ર૦ આચાર્ય સ્તંભરૂપ ! ઉપાધ્યાય!

ઉ૦ અનેકાન્ત છે, અપેક્ષાએ આચાર્ય પણ સ્તંભરૂપ અને અપેક્ષાએ ઉપાધ્યાય પણ સ્તંભરૂપ છે. આચાર્ય સમગ્ર શાસનની ઈમારતના સ્તંભરૂપ છે. એમના પર તીર્થંકર ભગવાનનું શાસન ટકે છે, અવિચ્છિન્ન ચાલ્યું આવે છે. આચાર્ય ચતુર્વિધ સંઘના નેતા છે. એમની આજ્ઞામાં સંઘનું સંચાલન ચાલે છે. આમ આચાર્ય સ્તંભ સમાન થયા.

હવે ઉપાધ્યાય સ્તંભ સમાન એ રીતે કે આચાર્ય સાધુઓના નેતા ખરા, પરંતુ સાધુઓને મુખ્ય કામ આગ મોનો સ્વાધ્યાય કરવાનું, આગમો રચતા રહેવાનું છે. આ રચતા રાખવાનું કાર્ય ઉપાધ્યાય સૂત્રદાન કરીને ખજાણે છે. એ આચાર્યના માથેની ગચ્છ-પાલનની જવાબદારી વહન કરવામાં ઉપાધ્યાય મોટો ટેકો કરે છે. તેથી આચાર્યને માટે પણ એ સ્તંભ સમાન છે. આચાર્ય એટલે હાથે સંઘ તથા શાસનની મહાન જવાબદારીઓ સાથે

ગચ્છ-સંચાલનની જવાબદારી વહુન ન કરી શકે, તેથી ઉપાધ્યાય એમાં સ્તંભની જેમ ટેકા રૂપ થાય છે. માટે કહ્યું ઉપાધ્યાય ગણી-આચાર્યને માટે સ્તંભરૂપ છે.

એમ ઉપાધ્યાય ગચ્છને માટે પણ સ્તંભરૂપ છે કેમકે ગચ્છને ઉપાધ્યાય પાસેથી શાસ્ત્રાધ્યયન મળે તો જ એ સ્વાધ્યાય જ્ઞાન ધ્યાન કરી શકે, ભણ્યા વિના શાનો સ્વાધ્યાય અને સ્વાધ્યાય વિના સાધુ-જીવન શું?

સાધુ જીવનમાં તો સ્વાધ્યાય ન હોય તો સાધુની ક્રિયાઓ તો બહુ અલ્પ સમયની છે, તો બાકીના સમયમાં સાધુ શું કરવાનો! વાતો ટહેલ-ટપ્પા છાપાછૂપી? જે ધર્મના ખપી સારા શ્રાવકો એ નથી કરતા તો સાધુજે એ કરતા દિવસ રાત પસાર કરે તો એમનું જીવન સારા શ્રાવકના જીવન કરતાંય અધમ જીવન થયું? જેમ સાધુઓને બેનોનો સંબંધ એમ સાધુ અને વાતોચીતો એ તદ્દન અજુ-ગતી બાબત છે, અસાધુતા છે. સ્વાધ્યાયનો ભરચક વ્યવસાય હોય તો વાતોચીતો વગેરેનો સમય જ ન મળે. તેમ જીવનમાં જે સ્વાધ્યાયનું એવું ભેર નથી તો માનસિક વિચારો એટલા બધા આડા અવળા ચાલશે જેમાં રાગદ્વેષ અસમાધિ-આત્મધ્યાન વગેરેનાં ખૂબ પોષણ થતા રહેવાનાં ચારિત્ર લીધેલું એણે જવાનું! એટલું જ નહિ પણ જાલિમ કર્મબંધ કરાવનારું અને દુર્ગતિઓમાં ભટકાવનારું બનવાનું! કેવી ભયંકર દુર્દશા! ઉપાધ્યાય ગચ્છને સ્વાધ્યાય આપીને આ ભયંકર દુર્દશાથી અને દુર્ગતિ-પતનથી બચાવે છે. માટે ગચ્છ માટે એ એક જખરદસ્ત સ્તંભ સમાન બને છે ગચ્છન સ્તંભની જેમ સારી રીતે સાધુતામાં ધારી રાખે છે.

“ઉપાધ્યાય તે વંદીએ ચિત્-પ્રભુતા.”

જે ઉપાધ્યાય (૧) ગણી એટલે કે આચાર્યને અને (૨) ગચ્છન માટે સ્તંભ સમાન છે, એવા ઉપાધ્યાયને હું નિત્ય નમું છું, વળી તે “ચિત્-પ્રભુતા” ચિત્ એટલે જ્ઞાન, એના પર પ્રભુતાવાળા છે, જ્ઞાન પર જેમને પ્રભુત્વ છે, જે સિદ્ધજ્ઞાન વાળા છે, અગાધ જ્ઞાની છે, એવા ઉપાધ્યાયને વંદન કરીએ.

“ખાત જૂઆ, મુત્તિ જૂઆ અબજવ-મદવ-જુતાણ”

ઉપાધ્યાય ક્ષમા યુક્ત હોય છે, એમણે ગુસ્સાને દેશવટો દઈ દીધો છે, કેમકે એમણે અગાધ જ્ઞાન એવું પચાવ્યું છે કે આત્માને અનંત કાળથી ચાલી આવતા અનિષ્ટ જડચેતન પરના ક્રોધ ઉકળાટ એમણે શમાવી દીધા છે. આ સમજવા જેવું છે. ઉકળાટ એ ગુસ્સો છે ને તેજીવ પ્રત્યે જ થાય એટલું જ નહિ, જડ પ્રત્યે પણ થાય. દા. ત. દાળમાં મીઠું સહેજ વધુ જ પડ્યું છે તો ખાતાં એના પર ઉકળાટ થાય છે, ‘માળી કેટલી બધી ખારી?’ એમ મકાન બરાબર નથી તો વારેવારે એના પ્રત્યે દ્વેષ અરુચિ અણ ગમો થાય છે. આ બધો ક્રોધ-કષાય છે. ક્ષમા લાવવી છે તો જડ પ્રત્યે પણ સહિષ્ણુલાવ લાવવો જોઈએ, ‘બધું બરાબર’ કરીને ચાલવું જોઈએ. બધું બરાબર કેમ? તો કે બધું જ પાંચ કારણના સમવાય મુજબ થાય એ બરાબર એટલે કે નિયમસર જ ગણાય એમાં પછી ઉકળાટ શાના કરવાનો ! જડ ચેતન જ બંને પ્રત્યે ઉપાધ્યાય ક્ષમાયુક્ત હોય છે.

ઉપાધ્યાય ‘મુત્તિ જૂઆ-મુકિતયુક્ત હોય છે એટલે

કે એ લોભથી મુક્ત, નિર્લોભી હોય કોઈ જડ વસ્તુનો લોભ એમનામાં નથી હોતો.

પ્ર૦ તો શુ' શિષ્યનો લોભ હોય?

ઉ૦-શિષ્યનો લોભ એ શિષ્યના શરીરનો લોભ છે, આત્માનો લોભ નહિ. એટલે જડનો લોભ નહિ એમ કહ્યું ત્યાં જડના લોભમાં એ લોભ આવી ગયો. એનોય ત્યાગ હોય. અબજવ-મદ્વ જુતાણ' અર્થાત્ ઋજુતા-મૃદુતા, વગેરે તેમનામાં છે, ઋજુતા એટલે સરળતા-નિખાલસતા, કશી દંભ નહિ. મૃદુતામાં અભિમાન નહિ, લઘુભાવ હોય.

“સચ્ચ-સોય”,-અકિંચણા તવ-સંજમ-ગુણરતાણ...

ઉપાધ્યાય સત્યમાં રક્ત છે, શૌચ એટલે મનની પવિત્રતામાં રક્ત રહે છે. આકિંચણા અપરિબ્રહ્માં રક્ત રહે છે. એમ તપ તથા સંયમ ગુણોમાં રક્ત રહે છે.

મનની પવિત્રતામાં-ઉદારતા ઉમદાપણું ગંભીરતા તૃપ્તતા વગેરે ગુણો આવે. પછી ત્યાં ક્ષુદ્રતા-નીચતા-તામસીપણું વગેરે ન હોય. અહીં એક પ્રશ્ન થાય કે

પ્ર૦-આ બધા ગુણો તો મુનિના છે, ૧૦ પ્રકારના ચતિધર્મના એ ગુણો છે તો તે ઉપાધ્યાયમાં કેમ ગણાવ્યા?

ઉ૦-ઉપાધ્યાય પણ મુનિ છે, તેથી એ ગુણો એમના હોય એ સહજ છે, પરંતુ એ વિશેષરૂપે હોય. એ બતાવવા અહીં ગણાવ્યા. જેમ આચાર્યની છત્રીસી છત્રીસીમાં મુનિના ગુણ આવે છે તેમ ઉપાધ્યાયની પચ્ચીસી પચ્ચીસીમાં મુનિના ગુણો આવે છે. ઉપાધ્યાય મુનિને જ્ઞાનદાન કરવા સાથે પોતાનામાં રહેલ એ વિશેષ ગુણોની અસર પાડે છે.

“જે રમ્ય બ્રહ્મ સુગુત્તિ-ગુતા, સમિતિ-સમિતાશ્રુતધરા”

ઉપાધ્યાય કેવા છે! તો કે રમ્ય મનોહર બ્રહ્મચર્ય વાળા છે. સ્પષ્ટ છે કે અબ્રહ્મ બિભત્સ છે, અને બ્રહ્મચર્ય રમણીય રમણ કરનારા છે. એટલે કે શુદ્ધ આત્માને સદાય નજર સામે રાખે છે. તેથી કર્મના ઉદ્ય ભોગવવામાં શુદ્ધ આત્માને પ્રાધાન્ય આપે. દા.ત. તાવ આવ્યો છે? તો તેઓ માનશે કે ‘ના, તાવ તો શરીરે છે, આત્માને નહિ. શુદ્ધ આત્માનો તદ્દન રોગરહિત છે.’ ઉપાધ્યાય શુદ્ધ આત્માને નજર સામે રાખે છે અને શુદ્ધ આત્માને મહત્ત્વ આપે છે તેથી કર્મના ઉદ્યમાં ઉપાધ્યાય બ્રહ્મ-શુદ્ધ આત્મામાં રમણતા કરનારા એટલેસ્તામાર્થી અન્યની બાબત અંગે સદાઅલિપ્તનિર્લેપ રહે છે; જેમકે માન-અપમાનમાં અલિપ્ત રહે છે. દા. ત. એમને દુનિયાએ મોટું માન આપ્યું તો તેઓ સમજશે કે

‘માન-અપમાનથી શુદ્ધ આત્મામાં શું ફરક પડે છે? કશું નવું નથી આવતું, કે છે તેમાંથી જતું નથી. આ માન-સન્માનથી કોઈ થોડું જ આત્માતું વધુ સુંદર સ્વરૂપ થવાતું છે? કે અપમાનથી શુદ્ધ સ્વરૂપ થોડું જ બગડવાતું છે?’

ઉપાધ્યાય આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને સામે રાખે છે, તેથી તેઓ મહાન ત્યાગી છે. મહાન સંયમી છે, મહાન સહિષ્ણુ છે, મહા કષ્ટ ઉઠાવનારા છે.

‘સંયમ’ એટલે ક્ષમાદિ દશ પ્રકારનો યતિ-ધર્મ છે. તે સંયમ શુદ્ધ આત્માનો અંશ છે. શુદ્ધ આત્મા ક્ષાયિક

ક્ષમાવાળા છે. યતિધર્મ અને શુદ્ધ આત્માને મેળ છે, અશુદ્ધ આત્માને નથી.

ઉપાધ્યાયને શુદ્ધ આત્મા પર નજર છે, તેથી તે સહિષ્ણુ બને છે, કબૂત સહનારા બને છે. કારણ કે એ શુદ્ધ આત્મામાં રમણુ કરનારા છે, તેથી જગતનું દર્શન ઉદાસીન ભાવે કરે છે જગતની કોઇ અસર નહિ લેવાની. વર્તમાનમાં જ્ઞાનદાન કરે છે, તે ઉદાસીન ભાવે કરે છે; એટલે કે કોઇ માનાદિ લેવા માટે નહિ. શુદ્ધ આત્માનું એકજ કામ, -ફક્ત જગત-દર્શન, જગતને માગ જોવાનું, એનું જ્ઞાન કરવાનું કામ છે, તે એટલા માટે કે તેઓ એટલા બધા શ્રુતોપયોગમાં સૂત્ર-અર્થ પારાયણમાં લીન રહેનારા છે કે જેના પ્રભાવે તેઓને આડા-અવળા વિચાર કલ્પના-વિકલ્પો આવતા નથી, ઊઠતા જ નથી. તે સમજે છે કે જો હું શાસ્ત્રના પદાર્થો વિચારું-મમરાવું, તો જ શુદ્ધ આત્મામાં રમણુતા થાય.

આતમરામ બનવા માટે શુદ્ધ આત્માને નજર સામે રાખવો પડે; શુદ્ધ આત્માનું લક્ષ-ધ્યાન જરૂરી ને સહાયક છે.

‘ઉપાધ્યાય વળી કેવા છે !’

‘ઉપાધ્યાય સુગુપ્તિ-ગુપ્ત છે.’ સારી ગુપ્તિથી સુરક્ષિત છે. ગુપ્તિ એટલે મન-વચન-કાયામાં અસતનો નિરોધ, ને સત્ની પ્રવૃત્તિ. ગુપ્તિમાં સુવિવેક છે, એટલે મન:કલ્પિત ગુપ્તિથી ગુપ્ત નહિ. એમ તો જંગલમાં રહેનાર તાપસ ગુપ્તિ કરે છે, ઘણું સહન કરે છે પણ, તે ગુપ્તિ છે ?

મનોગુપ્તિ-વચનગુપ્તિ કાયગુપ્તિ. ત્રણેયગુપ્તિએ ગુપ્ત આ ગુપ્ત એટલે અસતથી નિવૃત્તિ, ને સત્માં પ્રવૃત્તિ; કેમકે;

ગુપ્તિ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ ઉભય રૂપ છે. એ પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ અંગે અનંતજ્ઞાનીએ જે રીતે કહ્યું હોય તે જ રીતે ગુપ્તિ આરાધવાની પણ મનઃકલ્પિત રીતે નહિં. હા, મનઃ કલ્પિત ગુપ્તિમાં બહારના માણસોને દેખાય કે'આ તાપસનો કેટલો બધો ત્યાગ છે ! કેટલો બધો આત્મનિગ્રહ છે ! પરંતુ એ જિનાજ્ઞાનુસાર નથી તો તે સમ્યક્ નથી. દા.ત. જિનોક્તા કાયગુપ્તિમા કાચા રૂળ પાણીને સ્પર્શવાતું નથી પરંતુ તાપસ એને અડે છે, વાપરે છે,

ઉપાધ્યાય સમિતિએ સમિત છે, એટલે કે સમ્યક્ પ્રવૃત્તિવાળા છે, ચાલે તો ઈર્ષ્યા-સમિતિ સાચવે, બોલે તો ભાષા સમિતિ સાચવે, ભિક્ષા લે તો એષણા સમિતિ જુએ.....

પ્ર૦-સ્વાધ્યાય કરે તો ત્યાં કઈ સમિતિ પાળે?

ઉ૦-સ્વાધ્યાય કરે ત્યારે મુખ્યતથા ભાષાસમિતિ પાળે; મોઢે મહાપત્તિ રાખીને સ્વાધ્યાય કરે, તેમજ સૂત્રા-ર્થમાં એક અક્ષર પણ ફેરફાર ન બોલાય એની જયણા સાવધાની સાચવે.

ઉપાધ્યાય શ્રુતધર છે, એટલે કે અંગબાહ્ય શ્રુત તથા અંગ-પ્રવિષ્ટ શ્રુતને ધારણ કરનારા છે.

ગૃહસ્થ જેમ ધનની મોટી મૂડીથી લક્ષ્મીધર, એમ ઉપાધ્યાય શ્રુતની મોટી મૂડીથી શ્રુતધર. એની બલિહારી છે, આ મૂડી પર પોતે કેટલા નિશ્ચિંત અને નિત્ય આનંદવાલા! કે જીવનભર દિવસ-રાતનો મોટો ભાગ શ્રુતના પારાયણમાં જ મસ્ત લાગેલા હોય ! અને મૂડીથી વેપાર કેવો કરનાર કે કેમ અધુર જીવેને ભણાવી કરી વિદ્વાન બહુશ્રુત બના-

વનારા હોય ! લક્ષ્મીધરને તો મૂડીમાંથી ખીળને આપે એટલી એટલી મૂડી ઓછી થાય, જ્યારે અહીં ઉપાધ્યાય પોતાની શ્રુત-મૂડીમાંથી ખીળને આપે છતાં પોતાની મૂડી જરાય ઓછી થતી નથી, ઉલ્ટું આપતા રહેવામાં પોતાનો ક્ષયોપશમ વધે છે. ચિંતન-અનુપ્રેક્ષાથી ક્ષયો-શમ વધે છે, એટલે મૂડી વધે છે !

ઉપાધ્યાય મહારાજ આવા શ્રુતધર હોઈને શાસનની પરંપરા અવિચ્છિન્ન ટકાવનારા છે, કેમકે શાસન ટકે છે શાસનના આગમશાસ્ત્રોનો ઓધ ચાલુ રહેવા પર. એ જો ન હોય તો આગમ-ઓધ વિના માર્ગનું જ્ઞાન જ શાના પર ? એ નહિ તો યથાર્થ માર્ગ પાળે શા ? એટલે તો કહ્યું, -‘કિરિયા જ્ઞાનની દાસી’ જ્ઞાન બતાવે એ પ્રમાણે જ ક્રિયાએ ચાલવાનું. આમ ઉપાધ્યાયની શ્રુતધરતા એક મહાન વિશેષતા છે. શ્રુત એણી સમૃદ્ધિ છે.

ઉપાધ્યાય એટલા બધા વિદ્વાન, શાસ્ત્રજ્ઞ અને શિષ્યોને ભણાવનારા હોવા છતાં તેમનામાં અભિમાન નથી.

“ ધરે પાંચને વર્ગ વર્ગિત ગુણોધા ” એવા ઉપાધ્યાય પાંચના વર્ગને વર્ગિત એટલે કે રપ×રપ અર્થાત રપ-રપ ગુણોન રપ સમૂહને ધારણ કરે છે. એક ગુણ-પચ્ચીશી, એવી રપ ગુણ-પચ્ચીશીને ધારણ કરનારા છે.

‘પ્રવાહી દ્વીપોચ્છેદને તુલ્ય સિંઘા’ ઉપાધ્યાય તે ‘પ્રવાહી’ એટલે મિથ્યા બકવાદ કરનાર જેવી વાહી રૂપી હાથીનો ઉચ્છેદ કરનારા, એટલે કે તેમને ચૂપ કરનારા સિંહ સમાન છે. એટલે ઉપાધ્યાય પાસે મિથ્યા બકવાદ કરનારા ટકી શકતા નથી.

“ ગણી ગચ્છ સંધારણે સ્થંભભૂતા,
ઉપાધ્યાય તે વંદીયે ચિત્રભૂતા ”

પ્ર૦-પહેલાં કહ્યું ‘ સૂરિ-ગણને સહાયા’ અહીં કહે છે ગણી ગચ્છ સંધારણે સ્થંભભૂતા, એમાં શો ફરક પડ્યો? ફરક ન હોય તો એનું એ ફરીથી કહેવામાં પુનરુક્તિ નથી !

ઉ૦-ના, પુનરુક્તિ નથી. કારણ કે

પહેલાં ગણી અને ગણના સહાયક કહ્યું તે સામાન્યથી કહ્યું—

અહીં ગણી-ગચ્છનું સંધારણ કરવામાં સાવધાન કહ્યું તે વિશેષથી કહ્યું. એટલે એ કથનમાં સામાન્ય વિશેષનો ફરક છે. સહાયક એ સામાન્ય કથન એટલા માટે છે કે સહાયક તો ઉપાધ્યાયસિવાય ખીજા પણ હોય છે. દા.ત, વૈયાવચ્ચી મુનિ હોય એ પણ ગણી ગણને સહાયક છે. પરંતુ એમને ગણી-ગણના સંધારણ કરનારા ન કહેવાય. ત્યારે ઉપાધ્યાય શ્રુત-ધરપણાથી અને શ્રુતદાયક-પણાથી ગચ્છના સંધારક કહેવાય ગચ્છના પ્રાણ શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મ છે. શ્રુતધર્મના પ્રેરક પોષક ઉપાધ્યાય છે. તો શ્રુતધર્મ રૂપી પ્રાણના પોષક એ સંધારક કહેવાય.

ઉપાધ્યાય ‘ આત્મપર વિભજન કરા ’ છે.

આ વિશેષતા એટલા માટે છેકે ભવિ જીવોને ઉપાધ્યાય જે સૂત્રાર્થનો યોગ્ય આપે છે તેમાં આત્મા અને પર એટલે કે જડ, એનો સચોટ વિભાગ કરી આપે છે. તેથી સામાને આત્મા અને પર અંગેનું સ્વરૂપ નિશ્ચિત થઈ જાય છે, ને તેવો નિર્ણય થઈ જવાથી જડનો રાગ ઓછો થાય છે.

આ જડનો રાગ ઓછો ન થાય તો બીજું ત્રીજું ભણી ભણીને શું વળ્યું ! ઉલટું ભણ્યા પર અભિમાન થાય. પણ ઉપાધ્યાય કુશળ કારીગર છે, સુખ્યુદ્ધ શિક્ષક છે, ને તે સામાને ભણાવે છે કે “આત્મા જૂદો, ને પરજૂદું.” આનયાન-માન-સન્માન તે બધું પરની યાને પુદ્ગલની સરભરા છે, જડ પુદ્ગલની જાહોજલાલી છે તેથી આત્માને કુલાવાવું શું ? દા.ત, લોકો કહે, શો મહારાજનો પ્રભાવ ! હવે અહીં આ સાંભળી મહારાજ ખુશ ન થાય, કેમકે એ સમજે છે કે આ તો જડ-કાયાની વાહવાહ થઈ, આત્માની નહિ.

પ્ર૦-તો માણસ સન્માનમાં ભૂલો કેમ પડે છે !

ઉ૦-સન્માન-વાહવાહમાં ભૂલો પડવાનું કારણ કાયા-પુદ્ગલની વિશેષતાએને યોતાના આત્માની વિશેષતામાની લે શરોરને સત્કાર-સન્માન મળે એને યોતાના આત્માના સન્માન માની લેશે ! કાયા પુષ્ટ થઈ તો યોતાની પુષ્ટતા માની લે છે ખરેખર આમાં ભ્રમણા છે વસ્તુ-સ્થિતિએ જોવા જાય તો

સત્કાર-સન્માન કાયાને મળ્યા કે ન મળ્યા,
આત્મામાં કશો ફરક નથી પડતો. આત્માને એની જ્ઞાન
સંપત્તિ ગુણસંપત્તિ-સકૃત-સંપત્તિમાં કશો ફરક નથી પડતો

લોકોએ ‘મહારાજની વ્યાખ્યાન શક્તિ બહુ સારી છે. તેવી પ્રશંસા કરી કે ન કરી તે મહારાજના આત્માની જ્ઞાન સંપત્તિ માટે સરખું છે પ્રશંસા ન કરી તોય જ્ઞાન-સંપત્તિ ઘટતી નથી, ને પ્રશંસા કરી તોય સંપત્તિ વધતી નથી. પછી કુલાવા-કરમાવાવનું શું ? આત્માને પરનો વિભાગ ખરાખર

નજર સામે હોય,તો પ્રશંસા ન કરે તો કાંઈ કરમાવા જેવું લાગતું નથી,કેમકે પ્રશંસા કાયાને વાગવાની હતી,આત્માને તો પોતાની જ્ઞાન સંપત્તિ અકબંધ રહે છે પ્રશંસા ન થઈ તો એમાં કાંઈ ઘાટો પડતો નથી. અને ઉપાધ્યાય આ મહાન કાર્ય કરે છે ‘આત્મ-પર વિભાજન કરા’ એટલે કે સ્વ અને પરનો એટલે કે આત્મા અને જડકાયાનો વિભાગ શ્રોતાને બરાબર ઠસાવી દે છે. કહે છે ‘આ ઉચ્ચ જનમમાં આત્માની વડાઇ કરી લો. એટલે કે જ્ઞાનની વૃદ્ધિ દર્શનની વૃદ્ધિ, ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરી લો. દુન્યવી પ્રસંગોથી એમાં હાસ કરતા નહિ કાયા-માયામાં તણાયા કષાય કરશો તો અજ્ઞાન અસયંમ અચારિત્રની પુષ્ટિ થશે.

આત્મા ને પરનું વિભાજન કરી આપે તો સામાના જીવનની ગાડી આરાધનાની સરસ સીધી લાઇન પર ચાલે.

જ્ઞાનદાતા ઉપાધ્યાયની આ જે વિશેષતા છે, તે નક્કર માલ પર વિશેષતા છે. ઉપાધ્યાયને સૂત્રો બધા કંઠસ્થ તેમ તેના અર્થનું જ્ઞાન તૈયાર, સૂત્ર અર્થનું પારાયણ-પુનરાવર્તન ચાલુ, અને જ્યારે મોકો મળે ત્યારે અનુ-પ્રેક્ષા કર્યા કરે, તેમના મગજમાં સૂત્ર અર્થ જ રમ્યા કરતા હોય, તેમ જ મુનિઓને તૈયાર કર્યે જતા હોય. તેથી આ બધા વિશિષ્ટો સાર્થક છે.

ઉપાધ્યાય ગણિને તથા ગચ્છને સંધારણ કરવામાં એટલે સમ્યક્ રીતે ધારણ કરવામાં સ્થંભ સમાન છે.

આચાર્ય માટે ઉપાધ્યાય ટેકા રૂપ એટલા માટે કહેવાય કે આચાર્ય ગચ્છના નેતા છે. ગચ્છનું સંચાલન બરાબર થાય એ માટે સહાયતામાં ઉપાધ્યાય છે. મુનિઓને

આચાર્ય પ્રતિ વિનય વગેરે ગુણોનું ગણિત શીખવાડનાર ઉપાધ્યાય છે આવા ગુણ-સંપન્ન ઉપાધ્યાયથી આચાર્ય નિશ્ચિંત છે. એમના પદના હિસાબે એમને શાસનની અનેક-વિધ જવાબદારીઓ હોય, ગચ્છનું એમ બરાબર સંચાલન થાય એ પણ એક જવાબદારી; એમાં અઠળક સહાય આપનારા ઉપાધ્યાય છે. તેટલા માટે કહ્યું કે ‘સૂરિગણને સહાયા’ સૂરિને અને ગણને સહાયરૂપ છે.

ઉપાધ્યાય સૂરિ ઉપરાંત ગણને સહાયક, મુનિગણને સૂત્ર અર્થજ્ઞાન દાન એવું કરે કે આખો ગચ્છ તેના હિસાબે સાધુતા-સામાચારી, -સાધ્વાચારનું પાલન કરવામાં ભડવીર અને, જેટલું જ્ઞાન વધારે તેટલી તેમની આરાધના વધારે થાય. આ આપનાર ઉપાધ્યાય છે જેથી તેઓ ગણને ટેકા રૂપ છે.

(કાવ્ય) “સ્વાદવાદે તત્વવાદ, આત્મ પર વિભજનકરા” ઉપાધ્યાય તત્વવાદી છે. સ્વાદવાદના સિદ્ધાંત પર તત્વને કહેનાર અથવા તત્વ અંગે વાદ કરનારા, તત્વનું તાર્કિક ચર્ચાથી પ્રતિપાદન કરનાર છે.

એકાંતવાદનો સિદ્ધાંત મિથ્યા છે તે બતાવનાર તથા જીવ અજીવ વગેરેમાં અનેકાન્તની ઘટના કરનાર, દા.ત. આત્મા નિરંય છે અને અનિત્ય પણ છે તે સમજાવનાર, ઉપાધ્યાય છે.

(કાવ્ય) ‘ભવભીરુ સાધક ધીર સાધન; વહન ઘોરી મુનિવરા’ ઉપાધ્યાય ભવભીરુ સાધક છે. ‘ભવભીરુ’, એટલે ભવ વધી ન જાય, ભવમાં ફસી ન જવાય. તેના ભયવાળા તેની ચિંતાવાળા સાધક છે.

ભવ વધે નહિ, એટલે કે અહીંથી પાછું ખીજ ભવમાં ન પડવું પડે તેની ચિંતા છે; એટલે અહીંથી ખીજે ભવ તેમને નથી જોઈ તો. તેમજ પોતાનાં નિમિત્તથી ખીજનાય ભવ ન વધે એની ચિંતાવાળા હોય છે. એ પણ ભવ ભીરુતા છે.

આ કારણે ઉપાધ્યાય સુત્રાર્થદાન યથાર્થ કરે છે. એક શબ્દ ઓછો નહિ, એક વધારે નહિ, આડો અવગો કે આધોપાછો નહિ, આપમતિથી-મતિ કલ્પનાથી કાંઈ ન જોલે, અસ્થાને ન જોલે કેમકે સૂત્ર અર્થ વિપર્યાસથી પોતાના ભવ વધે છે, ને સામાના ય ભવ વધે છે. તેમજ સૂત્ર-અર્થ અયોગ્યને આપે તો ય ભવ વધે છે.

જે શિષ્યની જેટલી પાત્રતા છે તેટલું જ તેને અપાય. કારણ, -સમજે છે કે જેમ પાપ કરવાથી ભવ વધે છે. તેમ પાપ કરાવવાથી ય ભવ વધે છે. ચોગ્યતા ન હોય તોય તેને જો આપે, તો પેલાને પચે નહિ ને અજીર્ણ થાય, એટલે કે એ મળેલા જ્ઞાન પર અભિમાનાદિ કંઈક દોષ સેવે, તે પાપ કરે છે. તે પાપ કરવા કરાવવામાં બંનેનાં ભવ વધી જાય.

આપણે સ્વયંતો રાગદ્વેષથી બચવાનું છે જ, પણ ખીજને આપણાં તેવા વચનના નિમિત્તે કે આપણા કોઈ વર્તનના નિમિત્તે રાગ-દ્વેષની ઉદ્દીરણા ન થાય તેનું ય આસ ધ્યાન રાખવાનું છે.

તેમ જો ધ્યાન રખાય તો આપણે સાચાભવભીરુ છીએ. શું-ભવભીરુ આત્મા પોતાના ભવ ન વધે એની ચિંતાવાળો હોય અને ખીજના ભવ વધે એની પરવા વિનાનો હોય? ધ્યાનમાં રહે કે આપણે જો ખીજને રવાડે ચઢાવ્યા તો આપણે

પાપના ભાગીદાર બન્યા તો તેથી આપણા ભવ વધી જાય છે.

જેને કહેવાનો અધિકાર નથી, ને તે કહેવા જાય તો તેના ય ભવ વધી જાય છે. ઉપાધ્યાય મોક્ષ-માર્ગના સાધક છે, પરંતુ ભવ-ભીરુ સાધક છે.

‘ધીર સાધન’ ઉપાધ્યાય સાધના કરવામાં ‘ધીર’ એટલે ધૈર્યવાળા છે. એટલે સાધના કરવામાં ડરનાર નહિ, ડગનારા નહિ, પણ ધીર-અડગ-નીડર છે.

આ ધીરતા હોય તો સાધનાની એક પણ ન મૂકાય સાધનાની અખંડ પરંપરા સતત ચાલુ રહે. ધીરતા ન હોય તો સાધના તૂટક બને, સાધનામાં ભંગ-વ્યાઘાત થાય. આ ક્યારે બને? કે

સાધનામાં વિઘ્નમાં યા સ્થિરતા કેમ રહે? :-

સાધના કરનાર સમજીને સાધના કરે કે કર્મનાં વિચિત્ર તોફાનો આવવાના છે, પણ મારું જીવન-સૂત્ર આ છે. “સાધના” તે મારે કર્યે જ જવાની, દા.ત. કોઈ વિદ્યાની સાધના કરવા, વિદ્યાનો જાપ કરવા છ માસ ગૂંઠમાં જઈ બેઠા, તે એ સમજીને જાય છે કે ઉપદ્રવથી આવવાના છે, પણ ધીર અડગ-અડગ થઈ ને બેઠા છે. તો તે ઉપદ્રવથી પાછા પડતા નથી. ફક્ત એક જ નિશ્ચય ‘વિદ્યાં સાધયામિ દેહંવા પાતયામિ’ આવી સાધના માંડનાર તે સાધનાવીર કહેવાય, ને ઉપાધ્યાય તેવા સાધના વીર છે.

શાસન-વહન ધોરી મુનિવરા’

ઉપાધ્યાય શાસનની ધુરા વહન કરનાર ધોરી મુનિવર છે. ‘ધોરી’ એટલે વૃષભ-બળદ. શાસનનું ગાડું વહન કર-

વામાં વૃષભ સમાન મુનિવર છે. ઉપાધ્યાય મુનિ તો છે જ પણ 'મુનિવર' છે, મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ છે.

શાસ્ત્રમાં સ્થવિર-આર્ય-વૃષભ શબ્દો આવે છે. બધા વૃષભો ઉપાધ્યાય હોય છે એવું નથી. વૃષભ એટલે એવા પીઠ સાધુઓ, જે કેટલાયને સંભાળે, દરેકની જરૂરિયાત સંભાળે તેમને સયંમમાં સ્થિર કરે, કેટલાય મુનિઓને માનસિક પરમશાતા આપનાર હોય, એ વૃષભ કહેવાય.

ગાડામાં બેઠા હોઈએ ને બળદ બરાબર જોરદાર તાકાતવાન અને સીધો સરળ હોય તો ગાડામાં બેસનાર નિશ્ચિંત હોય છે, તેમ આવા ઉપાધ્યાય મળવાથી મુનિઓ નિશ્ચિંત હોય છે કે અમારા સાધનાની ગાડી સડસડાટ ચાલવાની આમ તેમને માનસિક પરમ શાંતિ થાય છે.

પછી તે સાધનાથી પરમશાંતિ અનુભવનાર મુનિઓ માન-આપનાર, વડાઈ-હલકાઈ, કશા પર આધાર ન રાખે એટલે તે શુદ્ધ આરાધનારૂત બની જાય છે. આવી દષ્ટિ ઉપાધ્યાયે આપી છે તેથી એમનો કેટલો બધો ઉપકાર! મુનિઓનો સાધન-ભાર વહન કરવામાં ઉપાધ્યાય ધોરી સમાન છે.

અહીં એક વાત સમજવાની છે: 'શાસનનેતા' એમ શાસન શબ્દનો જ્યાં જ્યાં પ્રયોગ કરીએ છીએ ત્યાં તેને બદલ 'સંઘના નેતા' કહેવા જોઈએ. પણ શાસનના નેતા નહિ. શાસન તો દ્વાદશાંગી છે. તેના નેતા શું? માટે "સંઘના નેતા" કહેવું યાથાર્થ છે. શાસન એટલે ભગવાનનું દ્વાદશાંગી પ્રવચન, તેનું વહન કરવામાં ધોરી તે ઉપાધ્યાય છે.

“જનં જયતિ શાસન”માં ‘શાસન’ એટલે પ્રવચન. જન પ્રવન જગતમાં જયવંતું છે. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ ભગવાનના પ્રવચનની પરંપરાને વહેતી રાખે છે. તેઓ મુનિઓને જ્ઞાનદાન કરે છે, સૂત્રોતું દાન કરે છે, તેથી પ્રવચન ચાલુ રહે છે. આમ શાસન-પ્રવચન વહેતું રાખવામાં ઉપાધ્યાય ધોરી સમાન-વૃષભ સમાન છે.

જેમ બળદ એક ગામથી બીજે ગામ માલ લઈ જાય તે માલને વહેતો રાખે, તેમ ઉપાધ્યાય પણ શિષ્યોને, તે શિષ્યો તેમના શિષ્યોને... પ્રવચન આપી પ્રવચન વહેતું રાખે છે. તેથી ઉપાધ્યાય ‘શાસન વહન ધોરી મુનિવરા’ છે.

“સિદ્ધાન્ત વાયણુ દાન” સમરથ નમો પાઠકપદ-ધરા ઉપાધ્યાય સિદ્ધાન્તની વાચનાતું દાન કરવામાં સમર્થ છે. આગમની વાચના કરવામાં પાઠક પદે એટલે ઉપાધ્યાય પદે છે તે પદને ધરનારાને હું નમસ્કાર કરું છું.

૫. ગાથાની ઉપાધ્યયપદ પૂજાદાણ

દ્વાદશ અંગ સજ્જાય કરે જે, પારગ ધારગ તાસ,
સૂત્ર-અર્થ વિસ્તાર રસિક તે, નમો ઉવજ્જાય ઉદલાસ
રે ભવિકા સિ ?

ઉપાધ્યાય આચારાંગ વગેરે બાર અંગ-દ્વાદશાંગીનો સ્વાધ્યાય કરે છે. બાર અંગ કંઠસ્થ કરી લીધા હોવા છતાં વારંવાર તેનું પારારણુ પુનરાવર્તન કરનારા છે. તે ‘પારગ’ સૂત્રોનો પાર પામી ગયા, છતાંય એને ‘ધારગ’ ધારી રાખવામાં એટલે કે ફરી ફરીને યાદ કરી સંતોષ નહિ. એમને જરાય ખેદ નહિ. કંટાળો નહિ. સંતોષ નહિ. તેથી ધારણુ કરનાર એટલે કે સ્થિર દૃઢ સ્મૃતિ સંસ્કાર રહે એમ કરે છે.

પ્ર૦-કેમ રોજ ને રોજ સૂત્ર-સ્વાધ્યાય ?

ઉ૦-કારણ એ, કે (૧) પ્રાપ્ત કરેલ જ્ઞાન-સમૃદ્ધિ પ્રમાદમાં ગુમાવાઈ ન જાય. (૨) વિષયોના કે જ્ઞાલતુ વિકલ્પોથી બચવા મનને આલંબન જોઈએ. સ્વાધ્યાયના આલંબને ખોટા વિકલ્પોથી બચાય.

ઉપાધ્યાય અર્થ-વિસ્તારના રસિક છે એટલે કે ભણી ગયા પછી પુનઃ પુનઃ રટણ કરે છે તથા સૂત્ર અને અર્થનું વિસ્તરણ ફેલાવો પ્રચાર કરવામાં અર્થાત્ યોગ્ય વધુ ને વધુ મુનિઓને દાન કરવામાં રસિયા છે; તેમજ અર્થ વિસ્તાર એટલે કે (૧) સ્વયંઅર્થને અનેક માર્ગો દ્વારાથી અનેક નયથી, અનેક દષ્ટિથી, અનેક સંબંધથી વિસ્તૃત રૂપે વિચારવામાં રસિયા છે. અથવા (૨) વિસ્તાર-રસિકનો ખીજો અર્થ, સૂત્ર-અર્થને યોગ્ય શિષ્યોમાં વિસ્તારવામાં અર્થાત્ શિષ્ય-પ્રશિષ્યોમાં વિસ્તારે, એના રસિયા રસવાળા છે. એથી સૂત્રાર્થ શિષ્ય-પ્રશિષ્યની પરંપરામાં વિસ્તરતો રહે અને શાસનની પરંપરા અવિચ્છન્ન ધારાએ ચાલ્યા કરે. તેથી ઉપાધ્યાયને એમ કરવામાં પોતાની કૃતજ્ઞતા ઉપરના શાસનન ઉપકારની સામે શાસન પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા સચવાય છે, ને શાસનની અખંડિતતા જળવાય છે.

ઉપકારી પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા જળવીએ તો ફરીથી આપણને તેમનો ઉપકાર મળે છે. શાસન રસિક મહાઉપકારી છે. એવા શાસનના સૂત્ર-અર્થના વિસ્તારના રસિક ઉપાધ્યાયજી મહારાજ તે શાસનની પરંપરાને આગળ ધપાવનારા છે, શાસનનો વધુને વધુ વિસ્તાર કરવામાં તત્પર એવા ઉપાધ્યાય ભગવાનને ઉદ્દેશ પૂર્વક નમસ્કાર કરીએ.

કાવ્ય-“અર્થ-સૂત્રને દાન વિભાગે આચારજી ઉવજઝાય;
ભવ ત્રીજે જે લહે શિવપદ, નમિયે તે સુપસાયરે. ભવિક.

સૂત્ર અને અર્થના દાનની આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયમાં વહેંચણી થઇ છે. આચાર્ય અર્થ-દાન કરે છે. ઉપાધ્યાય સૂત્ર દાન કરે છે. પણ અહીં એક પ્રશ્ન થાય.

પ્ર૦-અહીં પૂજા કાવ્યમાં પહેલાં આવેલ કે ઉપાધ્યાય સૂત્રાથે દાન કરે છે એટલે કે તેઓ અર્થ સહિત સૂત્ર આપે છે, તો ત્યાં આચાર્યનું કાર્ય શું રહ્યું?

ઉ૦-આચાર્ય વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાળા અને પદવાળા હોવાથી વિશેષ અર્થને સમજાવનારા છે. અર્થની વિસ્તૃત વ્યાખ્યા કરે છે; અર્થાત્ ઉપાધ્યાય તો સૂત્રનો સામાન્યથી શબ્દાર્થ અર્થ વિવેચન બતાવે છે, જ્યારે આચાર્ય સૂત્રના અર્થ પર વિશેષ રૂપે વિસ્તારથી વ્યાખ્યાન કરે છે,

ઉપાધ્યાયની આ જે સૂત્રની ઉપાસના છે, જિન આગ મની ઉપાસના છે, જિનવચનની ઉપાસના છે. તે તેમને ત્રીજે ભવે મોક્ષની સંપત્તિ આપે છે, તેવા ઉપાધ્યાયને નમસ્કાર કરીએ છીએ. જેમ, ઋષભદેવ ભગવાન છેલ્લા ભવથી ત્રીજા ભવમાં ચૌદ પૂર્વ નામના જિનાગમના પાર ગામી બન્યા, ધારક અને વિસ્તારક બન્યા તો તે ત્રીજે ભવે મોક્ષે ગયા.

પ્ર૦-આપણે ઉપાધ્યાયને નમસ્કાર કરીએ તેમાં શો લાભ?

ઉ૦ કવિ કહે છે, ‘નમિયે તે સુપસાય રે.’ અર્થાત્ ઉપાધ્યાય સુપસાય એટલે સુંદર કોટિનો પ્રસાદ-કૃપા-ઉપકાર કરવાવાળા છે, તે માટે તેમને નમસ્કાર કરવાથી એ

સુપ્રસાદનો લાભ થાય છે. ઉપાધ્યાયને નમસ્કાર કરીએ એમાં ઉપાધ્યાય શાસ્ત્રજ્ઞ અને શાસ્ત્રદાતા હોવાથી શાસ્ત્રજ્ઞતા અને શાસ્ત્રદાન આદિ સુકૃતની અનુમોદાન થાય છે. સુકૃતમોદના એ સુકૃત ખીજ છે. એમાંથી સુકૃત પાક નીપજે. એ મૂળ ઉપાધ્યાયનો જ પ્રસાદ કહેવાય. નમસ્કાર એ જ્ઞાન-પ્રાર્થિતુ' પ્રથમ પગથિયું' છે.

દા. ત., પુસ્તક લઈને ભણવા બેઠા, તો પહેલાં પુસ્તકને નમસ્કાર કરવો જોઈએ. પુસ્તકને હાથ જોડી માથું નમાવી નમો સુચસ્ત નમો નાણસ્તા કહેવું જોઈ એ તપસ્યા કરવી છે તો પહેલાં તપ-તપસ્વી નમસ્કાર કરવા જોઈએ. નમો તવસ્ત નમો તવસ્વીજ. નમસ્કારથી વિનય થાય છે. માટે 'સિદ્ધચક્રવર સેવા કીજે' એ સ્તવનમાં પડિત પદ્મવિજયજી મહારાજે કહ્યું ને 'તે તપ નમીયે ભાવ ધારીને ભવસાયરમાં સેતુ' આમ ઉપાધ્યાયનો નમસ્કાર કરવાથી તેમનો વિનય થાય છે અને એમની કૃપા મળે છે;

કાવ્ય-મૂરખ શિષ્ય નિપાઈ જે પ્રભુ, પાહાણને પદ્વ આણે. તે ઉવજ્ઞાય સકલ જન પૂજિત સૂત્ર અર્થ સવિભણે રે ભવિકા.

ઉપાધ્યાય મૂર્ખ શિષ્યોને વિદ્યાના પ્રભુ નીપજાનરા છેવિદ્યાના જ્ઞાનના સ્વામી બનાવનારા છે. આ જાણે પાપાણુ પથ્થર પર પદલવ અંકુર ઉગાડવા જેવું કામ કરે છે. વળી તે બધા સૂત્રો અને અર્થને જાણે છે તેથી સકલ જનથી પૂજિત છે. જેમ અરિહંત પરમાત્માનો એક ગુણ ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય છે, તેમ ઉપાધ્યાયનો ગુણ ઉત્કૃષ્ટ દાન છે. ઉપાધ્યાય જેવું દાન કરે, તેવું દાન જગતનો કોઈ માનવી ન કરી શકે, ધનાઢય

માણસ કરોડોની સંપત્તિ આપી શકે, રાજા રાજ્ય આપી શકે, પણ એ અધુરો જીવવના અંતે ખૂંચવાઇ જાય એવી નાશવંત સંપત્તિ છે, ત્યારે જ્ઞાન-સંપત્તિ તે અમર સંપત્તિ છે. ધન સંપત્તિ પરલોકે સદ્ગતિ અપાવનાર નથી, જ્ઞાન-સંપત્તિ પરલોકે સદ્ગતિ અપાવનારને પરલોક સુધારનાર છે. ધન સંપત્તિથી રાગદ્વેષ વગેરે દોષો ઊભા થાય છે, ત્યારે જ્ઞાન સંપત્તિથી રાગદ્વેષ વગેરે દોષો નિર્મૂળ થાય છે.

ધન-સંપત્તિ તે ઝેરી લાડુ સમાન છે.

જ્ઞાન-સંપત્તિ તે અમૃત કુંભ સમાન છે.

ધન-સંપત્તિથી કષાયાંધતાને વિષય-લોભુપાત આવે, જ્ઞાન સંપત્તિથી સમતા ને સ્થિરતા આવે.

આવું જ્ઞાન-દાન કરનાર ઉપાધ્યાય-જેવો જગતમાં કોઈ માનવી મોટો ઉપકારી નથી માટે

જન-પૂજિત તે ઉપજગાય સકલ

ઉપાધ્યાય અધા લોકો પૂજ્ય છે, કારણ કે વિદ્વાન જ્ઞર્વંત્ર પૂજયતે વિદ્વાન જ્યાં જાય ત્યાં વિદ્યાનો ચમકારો એવો અતાવે કે અધા તેને હાથ જોડે !

પ્ર૦-ધનવાન જ્યાં જાય ત્યાં ન પૂજાય ? તે પૈસા ઉછાળે તો ?

ઉ૦-ધનવાન પૈસા ઉછાળે તો તે દાન પૂજાય છે, ધનથી નહિ. વળી દાનથી એ પૂજાય તે જોને દાન મળે એનાથી પૂજાય છે, અધાથી નહિ. પણ વિદ્વાન અધાથી પૂજાય છે, મોટા રાજાથી પણ પૂજ્ય છે કેમ કે એની વિદ્યાથી અધા આકર્ષાય છે. પૂર્વના કાળમાં વિદ્યાનું માન હતું. મોટા

રાજાએ વિદ્વાનોનો આદર કરતા, રોજ રાજસભામાં વિદ્વાનોની ચર્ચા સાંભળી ખુશ ખુશ થઈ જતા, ને મોટા માન-સન્માન-પુરસ્કાર દેતા.

“રાજકુંવર સરિખા ગણચિંતક, આચારજ પદ યોગ; ઉવજઝાય સદા જે નમતાં, નાવે ભવ ભય સોગરે ભ.

ઉપાધ્યાય રાજકુંવર જેવા છે કારણ કે તે ગણચિંતક છે આચાર્યનો જે સમુદાય છે, તેના હિતની ચિંતા કરનાર છે. શાસન એક સામ્રાજ્ય છે તે સામ્રાજ્યના રાજા આચાર્ય છે, ને ઉપાધ્યાય રાજકુમાર યુવરાજ છે. યુવરાજ હોશિયાર ને ખબરદાર હોય તો તે રાજાનાં ઘણાં કામ પતાવી દે છે. એમ ગચ્છના આચાર્યતું કામ, ગચ્છની સંભાળ કરવાતું, તે ઉપાધ્યાય પતાવી દે છે, એટલે ઉપાધ્યાય રાજકુમાર સરિખા છે. તે ‘આચારજ પદ’ યોગ, એટલે કે તે આચાર્ય પદને યોગ્ય છે, યુવરાજ તે રાજા થાય છે ‘પદ-યોગ’નો ખીન્ને અર્થ પદયોગ એટલે આચાર્યપદના યોગમાં ઉપાધ્યાય તે રાજકુમાર સરિખા છે. અર્થાત આચાર્યના સ્થાનના યોગ-સંબંધને અનુલક્ષીને, ઉપાધ્યાય તે યુવરાજ છે. રાજા છે તો જ યુવરાજ છે. એવા ઉપાધ્યાયને હું મેશાં નમસ્કાર કરતાં ભવનો ભય અને શોક આવવા નથી ઊભા રહેતા નથી.

પ્ર૦-ઉપાધ્યાયને નમસ્કાર કરીએ એટલામાં ભવ ભય રહે ?

ઉ૦-નમસ્કારમાં નમસ્કરણીય ઉપાધ્યાયના ગુણોની અનુભાવના છે. એટલા માટે તો મિથ્યાદષ્ટિને નમસ્કાર નહિ કરવાનો, કેમ કે મિથ્યા દષ્ટિને નમસ્કાર કરીએ તો એમાં

એના મિથ્યાત્વાદિ દોષોની અનુમોદના થાય. આચારહીન-
ને નમસ્કાર કરીએ તો એની આચાર-હીનતાની અનુ-
મોદના થાય. એ મિથ્યાદષ્ટિ આદિને નમસ્કાર તેના મિથ્યાત્વ
અને દુરાચારને પહોંચે છે.

ઉપાધ્યાયને નમસ્કાર કરીએ છીએ ત્યારે તેમના
ગુણો (૧) સ્વાધ્યાય-મમતા, (૩) સૂત્રાર્થજ્ઞાન-પ્રવીણતા,
(૩) સૂત્રાર્થ-વિચારરસિકતા, વગેરેની અનુમોદના થાય છે,
કેમકે નમસ્કાર કરતાં આપણને એવો અહોભાવ થાય છે
કે 'અહો શુ' આ મમતા ! શુ' આ જ્ઞાન-જ્ઞાન રસિકતા !'

ગુણના અહોભાવથી ગુણસિદ્ધિના ખીજતું વાવેતર થાય
છે. અહોભાવ તે ખીજ છે. જેનો અહોભાવ કરીએ તેનું
ખીજ આત્મામાં પડે છે. ઉપાધ્યાયને નમસ્કારથી સ્વાધ્યાય
મમતા સૂત્રાર્થ-પ્રવીણતા અને સૂત્રાર્થ-રસિકતા આપણામાં
આવે, કહ્યું છે 'કીજં સત્પ્રશંસાદિ' કોઈ પણ ધર્મ કે
ગુણનું ખીજ એની સત્પ્રશંસા છે, એની પ્રત્યે અહોભાવ છે.

નમસ્કાર એ અનુમોદનાભર્યો છે. તેમાં અહોભાવ
જોઈએ. દા. ત. 'શુ' એમની ક્ષમા !' ક્ષમાનો અહોભાવ
લાવીએ તો આત્મામાં ક્ષમાનું ખીજ પડે, તેમાંથી ક્ષમાનો
અભિલાષ, ક્ષમાનું શ્રવણ, ક્ષમા લાવનારી પ્રવૃત્તિ વગેરે
અંકુર કૂટે, ડાંડી પાન કુલ આવે, ને કૃપા રુપે તેવો ક્ષમાનો
ગુણ આપણામાં સિદ્ધ થાય, આત્મસાત્ત્વની જાય. આમ
ઉપાધ્યાયના ગુણ સિદ્ધ થતાં કમશ-ચીતરાગના સુધી-
પહોંચાય. એ તેમણે એમ ભવ-ભવ હરવાનું કામ-કયું.

ગુણ સિદ્ધિનું ખીજું કારણ :-

સૂત્રમાં મગ્નતા ને રસિકતા પર અહોભાવ થયો તો પછી તેની સામેની બધી વાતો માલ વગરની લાગે. દા.ત. 'વાહ! શું સૂત્ર રસિકતા! શું સ્વાધ્યાય!' આમ મનમાં લાવીએ ત્યારે સ્વાધ્યાય-મગ્નતા જ કરવા જેવી લાગે. 'સ્વાધ્યાય-સૂત્રની-રસિકતા થાય તે સાચી, ખીજી બધી દુન્યવી પ્રવૃત્તિ અને રસિકતા ખોટી,' એમ મનને લાગે. એટલે, પ્રતિપક્ષી દોષો પર અભાવ થાય ને ગુણો પ્રત્યે સહભાવ થાય. આ પાયા પર કર્તવ્યોની ઈમારત રચાય. એ ખીજ પડે એટલે ખીજી બાજુ અકર્તવ્યો, જેવાં કે વાતો-ચીતો, કુથલી, ડાકોણિયાં, હરવું-ફરવું, વિષયોના રંગ-રાગ વગેરે પર અભાવ થાય. મનને થાય કે તેમાં શું માલ છે? સ્વાધ્યાય એ જ ખરી ચીજ! તેમાં જ સ્વર્ગનું સાચું સુખ છે.

વાતચીતો વગેરેમાં સુખ નથી, પણ આત્મગુણોની હોળી છે, વિનોશ છે.

નમસ્કારથી વૈરાગ્ય: એથી ભવ ભય ટળે :-

સ્વાધ્યાયમાં મગ્નતા રસિકતામાં દિવ્ય આનંદ છે. ઉપાધ્યાયને નમસ્કારથી એમની આ મગ્નતા ને રસિકતા પર જે અહોભાવ થાય છે, તેથી વિષયાદિક પ્રમાદ ને મિથ્યા જ્ઞાન પ્રત્યે અભાવ થાય. તે અભાવ થાય તો વૈરાગ્ય જાગીને ભવનો ભય ટળે, ને સ્વાધ્યાય-મગ્નતા પર અહોભાવ થાય, એટલે ખીજું બધું દુનિયાનું ધૂળ જેવું લાગે. ત્યાં વૈરાગ્યનો પાયો નખાય. આમ ભવ-ભય-વૈરાગ્ય થાય. ભવ ભય ટળે તે માટે ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે.

‘ મોગે રોગ-ભયમ્...વૈરાગ્યમેવાઽભયમ્ ’

ભોગમાં રોગનો ભય છે...વૈરાગ્ય જ ભય રહિત છે. પૈસો હોય તો રાજનો ભય ને ચોર આદિનો ભય લાગે. ક્યાં ભય નથી? બધે ભય ભય ને ભય છે. ભય ક્રૂપા વૈરાગ્યમાં નથી. ભય નથી તો ભવ નથી. આમ ઉપાધ્યાયને નમતાં ભવનો ભય ટળે છે. એમ ઉપાધ્યાયને નમતાં આપણા શોક ટળે છે; કારણ કે એમને નમસ્કાર કરતાં શોકનાં જે કારણો છે તે દૂર થઈ જાય, એટલે કે શોકનાં કારણ વાહિયાત લાગે.

દા. ત. કોઈના દીકરો મરી ગયો. તે રડે છે, શોક કરે છે. તો ઉપાધ્યાયને જો એ નમે તો તે છોકરાનું મૃત્યુ અકિંચિત્કર અર્થાત્ માલ વિનાનું કરી નાખે. કેમકે ઉપાધ્યાયને નમસ્કાર કરતાં એમની પાસેથી જ્ઞાન મળે છે, તે જ્ઞાન એવો પ્રકાશ આપે છે કે “આ છોકરો મર્યા તે તો ઘરે મહેમાન આવ્યો હતો તો તે ગયો.” એવું જ્ઞાન થાય, પછી રુદ્ધન રહે નહીં.

પ્ર૦- આમ ઉપાધ્યાયને નમતાં જ્ઞાન મળ્યું, તો જ્ઞાનથી શોક ગયો. શોક નમસ્કારથી ક્યાં ગયો ?

ઉ૦- જ્ઞાન નમસ્કાર દ્વારા જ મળ્યું છે. તેથી જ્ઞાનથી શોક ગયો એ નમસ્કારથી ગયો કહેવાય. જેમ દાનથી પુણ્ય મળે અને પુણ્યથી સ્વર્ગ મળે, ત્યાં કહેવાય કે દાનથી સ્વર્ગ મળે. અથવા ઉપાધ્યાયને ઓળખીને નમસ્કાર કરે તે સાચો નમસ્કાર છે. ઓળખાણ આ, કે ઉપાધ્યાય દિવસ ને રાત ખીજને જ્ઞાન આપવામાં મશગુલ છે. એક જ વેપાર “આવો”

ભગવાનનું જ્ઞાન લઇ જાઓ' બસ, તે આપતાં થાકે જ નહિ ! જડ પાષાણ જેવા મૂર્ખને પંડિત બનાવે ! આવી વિશેષતાવાળા ઉપાધ્યાયને ઓળખીને નમસ્કાર કરીએ તો એવો અહોભાવ ને આનંદ થાય ત્યાં દુન્યવી વસ્તુ અગડયાના શોક ભુલાઈ જાય.

તે નમસ્કાર મહાયોગ છે. કેમકે તેથી એટલો બધો આનંદ આદેહાદ હોય કે તેની આગળ બધો શોક નકામો લાગે. આપણને અરિહંત અને સિદ્ધ ભગવાન મળ્યા, આચાર્ય મળ્યા, ઉપાધ્યાય મળ્યા, મુનિ મળ્યા, પણ આપણને તેમની હૃદયસ્પર્શી હૃદયવેદી ઓળખાણ કરતાં નથી આવડતી, તેથી મન હાલતુ-કાલતુમાં જાય છે, રહે છે.

દા.ત. નાનાં બાળકો કાંકરાથી રમતા હોય તેમાંથી એ કાંકરા ખોવાઈ જાય તો તે રડે. પણ ત્યાં તેને સોનાની કે રૂપાની એ લખોટી આપો તો ? તો તે રડે ? કદાપિ નહિ; તેમ દેવ-ગુરુ-ધર્મની ઓળખ હોય તો એમની પ્રાપ્તિના આનંદમાં દુન્યવી શોક ન રહે.

(કાવ્ય)

‘આવના ચંદનરસ સમ વયણે અહિત તાપ સવિ ટાળે’
અહિતના તાપ શુ ?’

જીવોના સમસ્ત અહિત અને સમસ્ત તાપને ઉપાઠ આવના ચંદન રસ જેવા વચનથી ટાળનારા છે. આવના ચંદનરસનું એક ટીપું તપેલા લોઢાના ગાળા પર પડે તો તે ગાળો (આઈસ ક્રેલ) ઠંડા હિમ બને; તેમ ઉપાધ્યાયના

મુખમાંથી ઝરતાં વચન આવાં છે, તે આત્માની બધી ગરમી ઠારી દે છે. તે ગરમી છે અહિતની અકલ્યાણની. નાદાન જીવો જીવનમાં જે બધું કરે છે, તે પોતાના અહિતનું કરે છે. જેમ કે ખાય પીએ, પૈસો ભેગા કરે, રંગરાગ કરે, તે બધું અહિતનું છે. આ બધા આત્માના અહિતને ટાળનારા ચંદન રસ જેવા ઉપાધ્યાયનાં વચન છે.

‘અહિતતાપ’ના બે અર્થ લઈ શકાય એક કર્મધારય સમાસ તરીકે—અહિત રૂપી તાપ, અને બીજો દ્રવ્ય સમાસ તરીકે—અહિત અને તાપ.

ઉપાધ્યાયના મુખમાંથી સૂગાર્થ—આગમનાં વચનો નીકળે છે, તેથી સાંભળનારો આત્માના હિત અહિતને ઓળખનારો થાય છે, તેથી તે અહિતને ટાળનારો થાય છે.

રાગદ્વેષ આદિ કષાયના—દુર્ધ્યાનના તથા અસદ્ વિકલ્પોના તાપ જીવનને આકુળ વ્યાકુળ કરનારા છે. તેને ટાળનાર, તેને શાંત કરનાર ઉપાઠનાં વચન છે. તે ઉપાધ્યાય જિન શાસનને અજવાળે છે. એટલે કે ઉભજવળ કરે છે, અર્થાત્ બીજા જીવોમાં જિનશાસન પ્રકાશિત કરનારા છે, એમને જિનશાસન પ્રત્યે આકર્ષનારા છે. કહ્યું છે ને ‘સારો દીકરો કુળ અજવાળે’ એટલે કે કુળને લોકમાં વિખ્યાત કરે. લોકોને પ્રશંસા થાય કે ‘અહો! કેવું સુંદર આનું કુળ!’ તેમ જિનશાસનને ઉભળનાર ઉપાધ્યાય ભગવાન છે. એટલે બીજાઓને પ્રશંસા થાય અહો કેવું સુંદર જિનશાસન!

કાવ્ય—

‘તાપ સજ્જાયે રત સદા, દ્વાદશ અંગના ધ્યાતા રે’

ઉપાધ્યાય બાહ્ય અને આલ્યંતર તપમાં રક્ત છે. માત્ર ઉપવાસ આયંબિલ નહિ, પરંતુ અનશન-ઉણોદરી-વૃત્તિ-સંક્ષેપાદિ બાહ્યતપ તથા પ્રાયાશ્ચિત, વિનય, વૈયાવચ્ચ આદિ આલ્યંતર તપમાં પણ સતત રક્ત છે, મગ્ન છે, ઓતપ્રોત છે. પૂછો,

મોટા ઉપાધ્યાય શું કામ તપ કરે?

પ્ર૦-ઉપાધ્યાય મુનિઓથી ઉપરની કક્ષાએ છે તો પણ અને ઉપાધ્યાય બનતાં પહેલાં તપમાં ઘણું ઘણું આરાધ્યું છે તો પણ એમનેય આ બાહ્ય આલ્યંતર તપના પ્રકારો આરાધવાના ?

ઉ૦-હા, આ તો જિનશાસન છે એ ન ભૂલશો.

જિનશાસન એટલે વીતરાગ ન થાઓ ત્યાં સુધી અવશ્ય આરાધવાના સંવર-નિર્જરા (તપ) ના પ્રકારો ઉપદેશનારું ધર્મશાસન.

પછી એ પામીને ઉપાધ્યાય પણ સમજે છે, કે 'હું હજી વીતરાગ નથી થયો ત્યાં સુધી સંવર-નિર્જરા અવશ્ય આરાધવા જરૂરી છે.' પછી કેમ? એ તપમાં રક્ત નહોય?

ઉપાધ્યાય તપ શું કામ આચરે એનું બીજું કારણ:

વળી તે મુનિઓ માટે આલંબન રૂપ છે. પોતે તપના ૧૨ પ્રકાર આરાધે, તો એ દેખીને મુનિઓ પણ આરાધે. ઉપાધ્યાયને તપમાં સુસ્ત દેખે તો મુનિઓ ય સુસ્ત થાય. આ સૂચવે છે કે આપણા માથે બેવડો ભાર છે,—

(i) કર્મનિર્જરા અને આત્મશુદ્ધિનો, તથા

(ii) સાથે સાથે ખીજને અસદ્ આલંબન ન બનીએ એનો પણ ભાર છે. આ ભારને વહુન કરીએ તો સ્વપરના હિતકારી બનીએ. ભાર માથે ન હોય તો સ્વપરના અહિતકારી થવાના.

સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ

ઉપાધ્યાય સ્વાધ્યાયમાં સદા રક્ત છે.

પ્ર૦-તપમાં રક્ત કહ્યું ત્યાં આલ્યંતર તપમાં સ્વાધ્યાય તો આવી ગયો. છતાંય 'સ્વાધ્યાય રક્ત'નો અલગ નિર્દેશ કેમ?

ઉ૦-અલગ નિર્દેશ એટલા માટે કર્યો કે બહુ સમય સ્વાધ્યાયમાં કાઢવાનો છે. ખીજ પ્રવૃત્તિ ઓછી હોઈ, ઓકીનો બધો સમય સ્વાધ્યાયમાં કાઢવાનો છે. ચારિત્ર-જીવનમાં ૧ પહોર આહાર-વિહાર, ૨ પહોર નિદ્રા, પણ સ્વાધ્યાય ૫ પહોર કરવાનો છે.

જાપને બદલે સ્વાધ્યાયનું કેમ મહત્ત્વ !—

સ્વાધ્યાયનો એક મુખ્ય ઉદ્દેશ 'અશુભ વિકલ્પોમાંથી બચી શુભ વિકલ્પોમાં રહેવાનું.' જાપમાં બેસે, કે ભાવના ભાવે, તો શુભ વિકલ્પમાં સ્થિર ન રહેવાય. કારણ કે એકની એક ચીજ હોય તો મન કેળવાયેલું નથી તેથી તેમાં સ્થિરતા નથી રહેતી. મન વિવિધતાપ્રિય છે, એટલે દા.ત. ભીમપલાસ વગેરે ગમે તેટલા સુંદર એક રાગમાં ગવાતું ગીત, પરંતુ શ્રોતા

એ રાગમાં ગીતની ૩ કડી ૪ કડી સાંભળે એટલે મન સુસ્ત થવા માટે છે. ત્યાં જો ગગૈયો એના એજ રાગમાં બીજી કડીઓ ગાશે તો શ્રોતા સુસ્તીથી સાંભળશે પરંતુ રાગ ફરશે તો શ્રોતા નવા આનંદમાં આવી જશે. જાપમાં વિવિધતા નથી તેથી મન સુસ્ત બને છે, તેથી તેમાં સ્થિરતા નથી રહેતી. પણ શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાયમાં જુદી જુદી ચીજ હોય છે તો મન એક પછી બીજા શુભમાં, બીજા પછી ત્રીજા શુભમાં, ત્રીજા પછી ચોથામાં. એમ મન સ્થિરતાથી શુભમાં રમ્યા કરે છે. એક સરખા જાપ મુશ્કેલ. ધ્યાનમાં આ ન બને-સ્વાધ્યાયમાં નવ નવાં શાસ્ત્ર-વચન અને શાસ્ત્રના પદાર્થ આવે તો મન બરાબર તેમાં પરોવાયેલું રહે છે.

સ્વાધ્યાયનો એક વિશિષ્ટ હેતુ એ છે કે મનને એ શુભમાં લગાડી આત્મામાં સંવેગભાવ વધારે છે.

‘સંવેગભાવ’ એટલે દેવ, ગુરુ, ધર્મ, ધર્મના અંગ ઉપર શ્રદ્ધા-પ્રીતિ-ભક્તિભાવ.

સ્વાધ્યાય છોડી જાપ અને ધ્યાનમાં લાગી જવામાં આ સંવેગભાવ વધવાનો પ્રાયઃ અવકાશ નથી. દા. ત.

મૂર્તિ પર ધ્યાન લગાવ્યું તો શુભમાં તો મન રોક્યું અને એમાં અસુક કોટિનો સંવેગભાવ જાગ્યો, પરંતુ સંવેગભાવ વધતો કેવી રીતે ચાલે ?

સંવેગભાવ વધારવાની તાકાત નવ નવાં શાસ્ત્ર-વચનમાં ને વચનના અર્થોમાં છે.

નવી નવી ગાથા ને તવા નવા અર્થ વિચારાય તો

ધર્મની નવ નવી વાત આવવાથી સંવેગ વધે છે. સ્વાધ્યાયથી સંવેગ વધે છે એટલે કે ધર્મરાગ વધે. આરાધનાનો રાગ વધે, આ બધા સંવેગ છે. સ્વાધ્યાયથી સંવેગ વધે છે. માટે સ્વાધ્યાયનું પ્રાધાન્ય છે, વિશેષતા છે. તેથી ઉપાધ્યાય તપ ને સ્વાધ્યાયમાં હું મેશાં રક્ત રહે છે. હું મેશાં રક્ત એટલા માટે કે જ્યાં સુધી ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં છીએ, ત્યાં સુધી ઔદયિક ભાવોના આક્રમણ સાથે ઝુઝમે છે,

એટલે જ્યાં ક્ષાયોપશમિક ભાવ જરાક મોળો પડ્યો કે ત્યાં તરત ઔદયિક ભાવ આત્મામાં ઊતરી પડ્યા સમજો

‘ઔદયિક ભાવ’ એટલે મોહનીયાદિ કર્મના ઉદયનો ભાવ. એમાં કામ-ક્રોધ-લોભ વગેરે જાગતા રહે.

‘ક્ષાયોપશમિક ભાવ’ એટલે મોહનીય-જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મ દબાઈને ક્ષમાદિ ધર્મ સમકિત આદિ ગુણ પ્રગટ થાય તે.

તેથી ક્ષાયોપશમિક ભાવ ક્યારેક મોળો ન પડે એ માટે હું મેશા તપ સ્વાધ્યાયમાં રક્તતા જોઈએ.

દા.ત. ભગવાનની સ્તુતિ કરી, વીતરાગ પર રાગ વધ્યો, સંવેગ વધ્યો સમ્યગ્ દર્શન વધુ નિર્મળ થયું, એટલે ક્ષાયોપશમિક ભાવ વધ્યો પરંતુ સમ્યક્ત્વને નિર્મળ કરનાર જે અહીં લક્ષિત છે, તે પત્યા પછી હવે જો બીજા શુભ યોગમાં દાખલ ન થાયો તો પ્રમાદના અશુભ યોગમાં ઔદયિક ભાવ આવી જાય. પણ નિરંતર સ્વાધ્યાયમાં રહીએ તો ક્ષાયોપશમ બન્યો રહે.

શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય સમ્યક્ત્વને તો નિર્મળ કરે, ઉપરાંત ઓળું શું કરે છે ? આ, કે મોહનીય કર્મના ભાવ, હિંસામય આરંભસમારંભાદિના ભાવ, કષાયના ભાવ, ઈન્દ્રિય આસક્તિના ભાવ, આ બધા મોહના ભાવ છે. તેનો નિગ્રહ અને ક્ષયોપશમ કરે છે.

દ્વેષાયન દ્વારિકા બાળી નાખવા તૈયાર થયો, ત્યારે ભગવાન નેમનાથે કહ્યું 'ધર્મ' કરો, જ્યાં સુધી ધર્મ કરશો ત્યાં સુધી દેવતા દ્વારિકા નહિ બાળી શકે.' બસ ભગવાને કહ્યું ને આખી દ્વારિકામાં ધર્મનો જુવાળ ઉપડયો. પેલો દેવ બાર વર્ષ આકાશમાં વ્યર્થ આંટા મારતો રહ્યો. અગ્નિ મૂકી શક્યો નહિ; કેમકે દ્વારિકામાં બારે વર્ષ ધર્મનું તેજ એટલું ઊંચું વ્યાપી રહ્યું. કે

તેથી પેલો દેવ બાર વર્ષ સુધી અંજઈ જાય છે ! દ્વારિકાના ખૂણે ખૂણે રોજ ને રોજ ધર્મની જ્યોત જળાહૃણતી હતી, તે કયાંય એ દેવને પ્રવેશ નથી મળતો. છતાં આશામાં ને આશામાં બાર વરસ આંટા માર-માર કરે છે. આ દેવ કેટલા કષાયવાળો હશે ? કેટલો આવેશ તેને હશે ? કે દ્વારિકા આખી બાળી નાખવાની લેશ્યાથી બાર બાર વર્ષ નગરી પર આંટા માર્યા ?

તે સૂચવે છે કે 'કષાયાવેશ મન-ધરમાં ન ઘાલશો; નહિ તો તે મન બગાડીને જીવન બગાડી મૂકશો.

હવે ૧૨ વર્ષ સુધી દેવતાએ કાંઈ ન કર્યું તેથી નગરીના લોકો ભરોસે ભ્રમમાં રહ્યા કે "બાર બાર વર્ષ થઈ ગયાં, કાંઈ થયું નહિ, તેથી લાગે છે કે દેવતા સ્વર્ગના સુખમાં આ ભૂલી ગયો હશે. દેવતા તે કેટલો પૂઠે પડે ? તે તો તેની

જગ્યાએ સ્વર્ગના સુખમાં મહાલતો બેસી ગયો હશે ! માટે કરો હવે પારણાં !” શાનાં પારણાં? જે પ્રભુ-ભક્તિ અને આયંબિલાદિ તપસ્યા કરતા હતા તેના પારણાં ! એટલે ? પ્રભુ-ભક્તિ અને તપસ્યા અંધ. હવે તો નાટક-ચેટક, ગીત ગાન, ખાન-પાન વધી ગયાં ! ધર્મતેજ આસરી ગયું, તે દેવને છીંડું મળી ગયું, ને તેણે દ્વારિકાને આગ લગાડી દીધી ! ધર્મ કરાવનારો મોહનીયનો ક્ષયોપશમભાવ જે અંધ, તો સુખ લીલાનો-લાલસાનો ઔદયિકભાવ ચાલુ થઈ ગયો.

આમ ધર્મના ક્ષયોપશમ-ભાવમાં જે થાકે, તો દિલમાં મોહનો ઔદયિક ભાવ રૂપી દ્વૈપાયન દેવ દાખલ થઈ જવાનો. માટે તે ક્ષયોપશમભાવ ટકાવી રાખવા માટે તપ ને સ્વાધ્યાયમાં રક્ત સદા રહો.

ઉપાધ્યાય દ્વાદશાંગના ધ્યાતા છે.

એટલે કે આર અંગતું ધ્યાન કરનારા છે. સ્વાધ્યાય એટલે કે માત્ર રટણ કરી બેસી રહેવાતું નહિ, પણ રટણથી આગળતું પગથિયું ‘ધ્યાન’ છે એ કરવાતું. એ ઉપાધ્યાય કરે છે. ‘ધ્યાન’ એટલે એકાગ્ર ચિંતન છે. એમાં પ્રણિધાન બેઠાં. પ્રણિધાનની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે શાસ્ત્ર કહે છે,—

પ્રણિધાન-મનતું સમર્પણ એટલે ?

‘વિશુદ્ધભાવનાસારમ્ તદર્થોર્પિતમાનસમ્ ।
યથાશક્તિ ક્રિયા-લિંગં પ્રણિધાનં જગુર્જિનાઃ ॥’

અર્થાત્ વિશુદ્ધ ભાવનાના બળવાળું અને યથાશક્તિ ક્રિયાથી જ્ઞાપિત-સૂચિત, તથા તેના અર્થમાં સમર્પિત મનને જિનેન્દ્ર ભગવંતો પ્રણિધાન કહે છે.

પ્રણિધાન એ સૂત્રના અર્થમાં કે ક્રિયાના ભાવમાં સમર્પિત મન છે. એ વિશુદ્ધ ભાવનાના સામર્થ્યવાળું હોય તથા યથાશક્તિ ક્રિયાથી યુક્ત હોય, એમ જિનેન્દ્ર ભગવંતો કહે છે.

મનનું 'પ્રકર્ષેણ નિધાન' તે પ્રણિધાન, અર્થાત્ ધ્યેયમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થાપન. માટે ધ્યાનને પ્રણિધાન પણ કહેવાય.

મનને સ્થાપિત કરવા માટે જે સૂત્ર-શાસ્ત્ર ભણીએ, તેના પદાર્થોમાં મન સમર્પિત કરી દેવું.

ધ્યાન-પ્રણિધાન એટલે મનનું સમર્પણ.

સમર્પણ એટલે શું?—

સમર્પણ એટલે પોતાનું બધું બાબુએ મૂકી સામામાં એકતાન થઈ જવું તે.

દા. ત. કન્યાને મનગમતો યુવાન પતિ મળ્યો, તો તે સ્ત્રી પતિમાં સમર્પિત થાય છે. પછી તે સ્ત્રી પોતાની રુચિ, પોતાનો રસ, શોખ, પોતાની ઈચ્છા, પોતાની દષ્ટિ, બધું બાબુએ મૂકી દઈ પતિમાં એકતાન થઈ જાય છે. પતિની રુચિ, પતિનો રસ-શોખ, પતિની ઈચ્છા, પતિની દષ્ટિને અનુકૂળ થઈ જાય છે. એટલે હવે પતિની રુચિ એ પોતાની રુચિ, પતિનો-રસ-શોખ એ પોતાનો રસ-શોખ, પતિની ઈચ્છા એ જ પોતાની ઈચ્છા; પતિનાં કાર્ય એ જ પોતાનાં કાર્ય, પતિની દષ્ટિ એ જ પોતાની દષ્ટિ કરે છે.

ગૌતમ મહારાજ ભગવાન મહાવીરદેવને સમર્પિત થયા એટલે આ બધું કયું. પોતાની રુચિ-રસ-ધ્વજા-સ્વ-ભાવ-દૃષ્ટિ બધું ભગવાનને સોંપી દીધું. હવે ભગવાનની રુચિ વગેરે પકડ્યાં. અર્થાત્ 'પ્રભુ! તમારી દૃષ્ટિ એ મારી દૃષ્ટિ, તમારી ધ્વજા તે મારી ધ્વજા, તમારી રુચિ તે મારી રુચિ...' આ કયું.

સીતાએ રામને મનનું સમર્પણ કયું, તે ૧૨-૧૨ વર્ષ રામ સાથે વનમાં ગાળ્યાં, કશું પોતાનું ન રાખ્યું, બધું રામનું. આ છે મનનું સમર્પણ.

તેમ શાસ્ત્રના પદાર્થોને મનનું સમર્પણ એટલે કે સૂત્ર ભણતાં યાદ કરતાં

(૧) મનનાં બધાં લક્ષણં હટાવી દે,

(૨) મનની આપમતિ નીકળી જાય,

(૩) મનની બીજ-ત્રીજ કલ્પનાઓ નીકળી જાય, બીજ-ત્રીજ વિચારો બંધ થઈ જાય, અને

(૪) શાસ્ત્રના-સૂત્રના પદાર્થમાં જ મનની રમણતા બની રહે,

ત્યારે મનનું સમર્પણ થયું કહેવાય. ત્યારે સાચું પ્રણિધાન લાગે. પછી મન સૂત્રાર્થમાં લીન એકાકાર હોય,

શાસ્ત્રના પદાર્થોને સમર્પિત મન રહે પછી શાસ્ત્રમાં બ્યાં ઉત્સર્ગ, રાજમાર્ગ લખાડવાનો હોય, ત્યાં અપવાદ ન લગાવે, ને અપવાદ લગાડવાનો હોય ત્યાં ઉત્સર્ગ ન લગાવે.

(અહીં વાચનામાં એક પ્રશ્ન ઊઠ્યો કે, આ બધું વર્ણન આવે છે તેવું આજે ગુરુમાં ક્યાં દેખાય છે ?

જવાબ એ છે કાળાનુસારે ગુરુનાં લક્ષણ જોવાં.

કાળાનુસાર એટલે મનનું બળ, સંઘયણનું બળ, વગેરેનો હાસ થયો છે, તો ઉત્કર્ષ ન હોય. પણ એ જોવાનું કે કાળાનુસારે અંશે તેમનામાં છે કે નહિ ? તે રીતે જોઈએ તો ગુરુમાં ઉત્કૃષ્ટતામાં ઓછાશ જોઈ ગુરુ પર અભાવ કરવાનું ન થાય. તેમ 'આજે આવા આચાર્યો નથી. સાધુઓ નથી...' આવા આવા કહેવાનું મન ન થાય; એવો અભાવ ન થાય, કેમકે એમ કહેવામાં શાસન આચાર્ય વગેરેનો અપલાપ છે.

તેથી આપણે સદ્ભાવ રહે એટલા માટે એમ વિચારે કે વર્તમાન કાળે બળ-જ્ઞાન-સત્ત્વ ઓછું થયું છે, તેથી એના પ્રમાણમાં શાસ્ત્ર વાતો મળે. બાકી કરવા જેવું વાસ્તવમાં આ છે કે આપણે ફક્ત આપણી પોતાની વ્રત-નિયમ આદિની આરાધના માટે પૂર્વના આદર્શો સામે રાખવા. પોતાની આરાધના જોવી, એ કેમ વધે એનું જ ધ્યાન રાખવું.

(i) કોણ શું ઓછું કરે છે, શી ભૂલ કરે છે, તે તરફ દ્રષ્ટિ ન નાખવી.

(ii) આપણે આપણા આચરણ માટે-ઉત્કર્ષ માટે પૂર્વ પુરુષોના આદર્શ સામે રાખી આરાધના બળ વધારવું.

(iii) બીજને માટે કાલાનુસાર જોવું.

તો જ શ્રદ્ધા ભાવ-મૈત્રી ભાવ-પ્રમોદ ભાવ બન્યા રહે.

મન પ્રસન્ન-પ્રશાંત-પ્રફુલ્લિત ત્યારે જ હોય જ્યારે
મૈત્રી આદિ ભાવોને સતત જાળવી રાખ્યા હોય.

તેટલા માટે જ મૈત્રી આદિ ભાવોને ધર્મના સ્વરૂપમાં મૂકેલ છે. ધર્મનું સ્વરૂપ એટલે વીતરાગ વચન અનુસાર અનુગ્રાહન, પરંતુ એ મૈત્રી આદિ ભાવથી યુક્ત હોય તો જ ધર્મ રૂપ છે. તમે ચારિત્ર કઠોર પાળો ને સાધુ પ્રત્યે સૂગ કરો, સાધુ પ્રત્યે ઈર્ષ્યા કરો, તો તમે કરુણા-ભાવ ને પ્રમોદ-ભાવને ગુમાવ્યો, ત્યાં ધર્મ ગયો સમજવો. ધર્મનું સ્વરૂપ એ માગે છે કે ધર્મના અનુગ્રાહન સાથે મૈત્રીભાવ કરુણાભાવ-પ્રમોદભાવ-ઉપેક્ષાભાવ જીવતા રાખો. ધર્મ-સ્વરૂપમાં મૈત્રીભાવ કરુણાભાવ આદિ ઊંચા હેતુપૂર્વક મૂક્યા છે. પોતે તપ સારો કરે છે, પણ અંદર ધર્મ-પરિણતિ ત્યારે થઈ કહેવાય કે જ્યારે તપ ન કરનાર પ્રત્યે અમૈત્રી-અભાવ ન થાય. કોઈ તપસ્વી પ્રત્યે સૂગ ન થાય, કે તેની ઈર્ષ્યા ન થાય. આ અમૈત્રીભાવ વગેરે એ અશુભ ભાવ છે, ને અશુભ ભાવ દિલમાં આવ્યો તો ધર્મપરિણતિનો શુભભાવ ત્યાં ન ઊભો રહે.

તપથી શુભભાવની ધર્મ પરિણતિ ઘડવાની છે. એ ઘડવા મૈત્રી વગેરે ભાવોનો પણ ખપ અવશ્ય કરવાનો છે.

સાધુપણના કે શ્રાવકપણના આચારો અનુગ્રાહનોનો
ખપ કરીએ, તેમ (i) વૈરાગ્યની પરિણતિ (ii) મૈત્રી આદિ
ભાવો, તથા (iii) આરાધક ભાવની ધર્મપરિણતિનો

પણ ખપ કરીએ, એ ધ્યાન રાખવું બહુ જ જરૂરી છે.

ધર્મનું સ્વરૂપ ધર્મના અનુબંધન સાથે મૌત્રીભાવ-કરુણાભાવ વગેરે જીવતા રાખવાનું માગે છે. બ્રહ્મચર્ય પાળવા છતાં એ ન પાળનાર પર અમૌત્રી-દુર્ભાવ તિરસ્કાર છે, તો ધર્મના નામનું મીઠું થશે. એમ કષાય-પ્રમાદમાં પડ્યા, સ્નેહભાવ-કરુણાભાવ નહિ હોય તો દુર્ભાવ થશે, અને તેથી બધું જશે.

ઉપાધ્યાય દ્વાદશાંગના ધ્યાતા, ધ્યાન ધરનાર છે, અને તેના પદાર્થને મન સમર્પિત કરનારા છે. સમર્પિત એટલે ઉત્સર્ગ તે ઉત્સર્ગ અને અપવાદ તે અપવાદ સમજે.

કાલાનુસાર માટે કહ્યું છે કે 'અચેલ એટલે કે જિન કલ્પી સાધુ એ જ ચારિત્રવાન.' એમ માની જે નગ્નને જ મુનિ માની એક વસ્ત્ર યા એ કે ત્રણ વસ્ત્ર પહેરનારનું અપમાન કરે, તો તે જિનાજ્ઞાની વિરુદ્ધ છે. સાધુ જિન કલ્પી-સ્થવિરકલ્પી વગેરે જુદા જુદા કલ્પ-આચારવાળા હોય છે. કારણ કે જીવોમાં સંઘયજી-બળ એાધું વતું હોય છે.

આજે વર્તમાનકાળમાં સંઘયજી-બળ એાધું, સત્વબળ એાધું, તેથી આરાધના ખાતર પ્રતિસેવના અર્થાત્ દોષિતબ્રહ્મ કરવું પડે. મુનિઓ ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે કર્મક્રમ માટે ઉદ્યમી છે, એ જે પ્રમાણે પોતાનાથી સમ્યક્ શક્ય છે તે પ્રમાણે માર્ગસ્થ થઈ શકે, પરંતુ જે ઉત્કૃષ્ટ ન પાળી શકે તો તેથી કંઈ તેમની હીનિતા ન થાય, અપમાન ન થાય, સાધકને આવેલ અધિકાર નથી.

માટે બે બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી:-

(૧) જાત માટે મહામુનિના ઊંચા આદર્શ સામે રાખવા,

(૨) બીજા ઢીલા માટે અભાવ ન કરવો. બીજા માટે શક્યતા બેવી, ને એમના પ્રત્યે મૈત્રી ભાવના-કરુણા-ભાવના વગેરે ભાવના ભાવવી. તે જ સાધનામાં સમર્પિત થવાય.

‘ તપ સજ્જાયે રત સદા, દ્વાદશ અંગના ધ્યાતા રે’

ઉપાધ્યાય દ્વાદશાંગીને સ્વનામવત્ પરિચિત કરી શકે છે, જેટલું નામ પરિચિત, તેટલી દ્વાદશાંગી પરિચિત છે.

ઉપાધ્યાય તે આતમા, જગખાંધવ જગન્નાતા રે.’

આવા ઉપાધ્યાય જગખાંધવ છે-જગતના સગા છે, અને જગન્નાતા છે. જગતના ભાઈ છે.

બ્રાતા અને ખાંધવની વિશેષતા એ છે કે બ્રાતા સહાય-ભૂત છે, અને ખાંધવ આધ્યાસન રૂપ છે. દા. ત. કોઈ પરદેશમાં ગયો, ત્યાં કોઈ ભારતનો માણસ મળે તો તેને સગા સ્નેહી ખાંધવ જેવો લાગે છે, તેથી તેને આધ્યાસનરૂપ અને છે. સગાં સ્નેહી આધ્યાસન આપે. ઘરમાં કોઈ માંદું હોય ત્યારે ભાઈ સહાય કરે છે. માવજત કરે છે; ત્યારે સગાં સ્નેહી આવે તે હુંક-આધ્યાસન આપે છે. તેમ,

ઉપાધ્યાય જગતના ખાંધવ યાને સગાં સ્નેહી છે.

ઉપાધ્યાય જગતને માટે હુંક આધ્યાસનરૂપ છે. તે એવા પ્રકારનો શાસ્ત્રબોધ આપે છે કે જેનાથી જગતને હુંક ને

આધાસન મજે છે. લાખો રૂપિયા કોઈએ ગુમાવ્યા. અને તે ખૂબ હતાશ-નિરાશ થઈ ગયો, ને તે ઉપાધ્યાય પાસે આવે તો ઉપાધ્યાય કહે;

“તારું તો શું ગયું છે? મોટા ચક્રવર્તી છ ખંડના રાજાના ખંડના ખંડ ઉપડી ગયા, તેના ચૌદ રત્ન ગયાં, નવ નિધાન ગયા, તેના પ્રમાણમાં તારા આ થોડા લાખ ગયા શી વિસાતમાં?”

આમ આધાસન આપનાર ઉપાધ્યાય તે બાંધવ સમાન છે.

ઉપાધ્યાય જગતના બ્રાતા છે.

ભાઈની વિશેષતા એ છે કે તે સહાયક છે, સુખ-દુઃખમાં સાથે રહેનાર છે. તે સહાનુભૂતિ તથા સમસંવેદન કરનાર હોય છે. જો એક ભાઈ ને ખોટ આવી, તો બીજો ભાઈ કહેશે, ‘મારું છે તે તારું જ છે; ચિંતા ન કરીશ’ કોણ માગવા-લેવા આવે છે? પરંતુ આટલા શબ્દ હિંમત આપે છે. આમ ભાઈ માફક ઉપાધ્યાય સહાનુભૂતિ બતાવી તેને સહાયરૂપ બને છે.

પ્ર૦-ઉપાધ્યાય તો જગતની વસ્તુઓના સંબંધો છાડીને બેઠા છે, તો તે શી રીતે સહાનુભૂતિ બતાવવા બળ?

ઉ૦-ઉપાધ્યાય દુખિયારા જગતને એવી શાસ્ત્ર-સમજ આપે છે કે,

“જુઓ તમે બાહ્ય વસ્તુની ખોટ કે અભાવથી

દુઃખિત નથી; કિન્તુ તમે તમારા નિરાશ અનેલા મનથી દુઃખિત છો. તમે જે એમ વિચારો કે મારા કરતાં ભારે તંગીવાલા દુનિયામાં ઘણા છે. એના કરતાં તો મારી પાસે હજી પણ ઘણું છે, અને એણું થયું તે તો કર્મ-ધીન છે, કર્મને આધીન વસ્તુમાં મારું કાંઈ ચાલવાનું નથી તો એની ખાતર હું શું કામ દુઃખી થાઉં? મારે મારા દિલમાં લાખ રૂપિયાના દેવ-ગુરુ-ધર્મ સલામત છે, ને ખરેખર તો એ જ મારી કિંમતી મૂડી છે, માટે મારે દુઃખ કરવાની કશી જરૂર નથી. રામ-નળ-પાંડવો વગેરે જંગલમાં પણ એમજ સુખી હતા.'

આવી આવી શાસ્ત્ર-સમજ ઉપાધ્યાય આપી જગતને દુઃખમાં સહાયક, હિંમત અને રાહત આપનાર અને છે. સમજવે છે કે 'સુખ-દુઃખ એ પોતાની આંતરિક પરિણતિ પર આધાર રાખે છે,' એથી ઉપાધ્યાય સુખ દુઃખના ભાગીદાર છે." આમ જગતને જે સહાનુભૂતિ કૌટુંબિક ભાઈ કે સગા-વહાલા નથી આપતા, તે ઉપાધ્યાય કે આચાર્ય આપી શકે છે.

આનું તાત્પર્ય એ છે કે ઉપાધ્યાય જ્ઞાન-બોધથી જગતને દુઃખમાં થતા ચિત્ત-સંકલેશ, આત્મધ્યાન અને અસમાધિ દૂર કરે છે, ગરીબી દુઃખ નથી, એણું ખાવા મળે તે દુઃખ નથી, પણ ચિત્તના સંકલેશ એ દુઃખ છે જે એ ન હોય તો ગરીબને કે શ્રીમંતને એણું ખાવા મળે એનું કશું દુઃખ નથી. એ દુઃખી નથી. આનું જ્ઞાન આપનારને સમજવનાર ઉપાધ્યાય છે. ઉપાધ્યાય નિરાશા

હતાશા આર્તધ્યાન દૂર કરનાર હોવાથી તે બ્રાતા સમાન છે.

જીવની વિશેષતા: પરસ્પર ઉપકાર-

ઉપાધ્યાયનો આ ગુણ આપણે પણ જીવનમાં ઉતારવાનો છે, ને આપણે જીજ્ઞાને સહાનુભૂતિ આપનારા બનવાનું છે, કેમકે તત્વાર્થ સૂત્ર કહે છે કે 'પરસ્પરાનુ-ગ્રહો જીવાનામ્' અર્થાત્ જડ કરતાં જીવની આ વિશેષતા છે કે જીવો પરસ્પર ઉપકાર કરી શકે છે. શૃહસ્થો સાધુને આહારાદિનું દાન કરી સાધુના સંયમ-જીવન પર ઉપકાર કરી શકે છે, ને સાધુ શૃહસ્થાને ઉપદેશ આપી એમના પર ધર્મ-જીવનનો ઉપકાર કરી શકે છે. દુઃખમાં તત્વ સમજાવી સમાધિ-શુભધ્યાન આપવાનો ઉપકાર કરી શકે છે. આમ જોઈએ તો દેખાશે કે

માનવ જીવન અંગત જીવન ઉપરાંત સામૂહિક જીવન છે, સંઘ જીવન છે.

એકલા પ'ડે જંગલમાં રહેતા હોય તેને અન્યનો વિચાર કરવાનો રહેતો નથી. પણ સમૂહમાં રહેવું છે તો તો સ્વસ્થ કેવી રીતે રહેવું એજ વિચારવાનું છે.

ત્યાં મૈત્રી આદિ ભાવના ઉપયોગી થાય છે. પોતાના વૈયક્તિક અંગત જીવન માટે તો પોતાની સામે આદર્શ આ-લંબન રાખવાનું; દા. ત. ત્યાગ-તપ માટે ધનના અણુગાર જેવાનું જીવન નજર સામે રાખ્યા કરવાનું છે. પરંતુ સંઘજીવન માટે તો ખોજ માટે મૈત્રી-કરુણા-પ્રમોદ-માધ્યસ્થ રાખવાના. ખીજની ન્યૂનતાથી આપણે દીનહીન

ન બનીએ, આપણી ન્યૂનતામાં આપણે સંતોષી ન બનીએ. સંઘજીવનમાં પોતે જે ડીપ્રેસ્ડ નિરાશ થઈ જાય તો તે સંઘને ઉપયોગી ન થાય. ત્યાં તો એ જ વિચાર કરવો કે 'સંઘની ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં પણ પોતે સંઘને કેવી રીતે ઉપયોગી થાય !' 'સંઘમાં આમ બગડી ગયું છે, તેમ બગડી ગયું છે, ટ્રસ્ટી આવા છે, શ્રીમંતો આવા છે, શિક્ષકો બગડી ગયા, સરકાર બગડી ગઈ...' વગેરે બખાળા કાઢ્યેથી શું વળે? ઉલ્ટું એમાં પોતાના જ દિલમાં નરદમ દ્વેષ ગુસ્સો ને અહંકાર પોષાય છે, ને સામાનું સંઘનું કશું ભલું કરી શકતો નથી. એટલે એ બખાળા વગેરે સદંતર બંધ કરી પોતે સંઘને ક્યાં કેટલો કેવી રીતે ઉપયોગી થઈ શકે એજ જોવાનું કરવાનું છે.

‘ઉપાધ્યાય જગતના બાંધવ સગા અને જગતના બ્રાતા છે.’ એ ગુણુમાંથી આ શીખવાનું છે કે સંઘ-જીવનમાં બીજને નક્કર આધ્યાસન હૂંફ અને સહાનુભૂતિ આપનારા બનીએ.

કાવ્ય-

‘સુત્તત્થ-સંવેગમયસ્સુણં સંનીર સ્વીરામય વિસ્સુણ ।
પીણંતિ જે તે ઉવજ્ઞાયરાણ જ્ઞાણહ નિચ્ચંપિ કયપ્પસાણ ॥’

‘અર્થાત જીવનદાયી સમ્યક્ નીર સમાન સૂગમય, અને પુષ્ટિદાયી દૂધ સમાન અર્થમય, તથા અમૃતસમાન સંવેગમય તરીકે પ્રસિદ્ધ શ્રુત-આગમ વડે જે ઉપાધ્યાય રાજ ભવ્યાત્માને ખુશ-રંજિત કરે છે, અને જે ક્યારપ-

સાએ' જગતની ઉપર પ્રસાદ-કૃપા કરનારા બન્યા છે, એવા રાજમાન રાજેશ્રી ઉપાધ્યાયનું હૃદયેશા પણ ધ્યાન કરે."

ભવ્યાત્મા શ્રુતથી કેમ રંજિત થાય છે? તો કે સૂત્ર અને તેના અર્થ સંવેગમય છે. 'સુત્તથમય' એટલે શ્રુત તે સૂત્રમય છે, ને અર્થમય છે. આમ તો શ્રુત એ આગમ સૂત્રો છે. કિન્તુ સૂત્રમાં અર્થ ભરેલો છે; જેમ દૂધમાં સાકર ભળેલી હોય તેમ સૂત્રમાં અર્થ ભળેલો છે; તેથી શ્રુત અર્થમય પણ કહેવાય. સૂત્ર અને અર્થના વાચ્ય-વાચક ભાવ છે. અભિધેય-અભિધાન ભાવ છે. સૂત્ર વાચક છે, અર્થ વાચ્ય છે. સૂત્ર શબ્દમય છે, અને એ શબ્દો અર્થનું સૂચન કરે છે. સૂચન કરે છે, માટે સૂત્ર કહેવાય છે. તેથી સૂત્ર સાથે અર્થ જોડાયેલો છે.

સૂત્ર અને અર્થ એકમેક જોડાયેલા છે. પદાર્થ, શબ્દ, અને જ્ઞાન ત્રણેનો સંબંધ છે. જેમકે-

ઘટશબ્દોઽપિ ઘટઃ

ઘટઅર્થોઽપિ ઘટઃ

ઘટજ્ઞાનમપિ ઘટઃ

ઘડાને માટે પૂછે 'શુ' છે આ?' તો કે ઘડો.

'તમે શુ' બોલ્યા?' તો કે ઘડો.

'તમારા મનમાં શુ' છે?' તો કે ઘડો.

આ કહેવાની મતલબ એ છે કે સૂત્રમાં અર્થ સંમી-લિત છે. એટલે જેમ શ્રુત-આગમ એ સૂત્રમય છે તેમ અર્થમય છે.

આગમની ત્રીજી વિશેષતા આ છે કે આગમ સંવેગમય છે, સંવેગ ભર્યા છે. આગમથી સંવેગ મળે છે. તીવ્ર ધર્મનો રાગ, મોક્ષનો રાગ, દેવગુરુનો રાગ, ધર્મ-અનુષ્ઠાનનો રાગ, તે બધા 'સંવેગ' છે. દા. ત, પ્રભુ-દર્શન કર્યા વિના મોંમા પાણીનું ટીપું થ ન નાખવું' યા 'દેવવંદન કર્યા સિવાય પચ્ચક્ષુખાણુ ન પારવું.' એ દેવ-દર્શનાદિ ધર્માનુષ્ઠાનનો રાગ છે, એને સંવેગ કહેવાય. આગમના અવણુથી આ સંવેગ મળે છે, એટલે આગમમાં સૂત્રને અર્થની સાથે સંવેગ વણાયેલ છે એમ કહેવાય. આ સૂચવે છે કે આગમથી સૂત્ર ને અર્થ જાણ્યા, પણ સાથે સંવેગ ન લીધો, તો તે આત્માને લાભદાયી હિતકારી ન બને; કેમકે જો સંવેગ નથી તો એના તો હૈયામાં એ સંસાર-રાગ જ ઊભો રહે છે, પછી ભલે ગમે તેવો મોટો વિદ્વાન હોય.

સંવેગ-જનક અને સંવેગ-વધક શ્રુતનું પઠન-પાઠન હોય તો તે આત્માને લાભકારી છે. એમાં પણ સૂત્ર છે એ દોરો છે, ને અર્થ છે એ મણિઓ છે. મણિઓ દોરામાં પરોવાયેલ રહે. દોરા વિના મણિઓ વેરણુ-છેરણુ થઈ જાય, એમ અર્થ સૂત્ર વિના ભુલાઈ જાય. એટલે હવે કોઈ કહે, 'હું એકલા અર્થ કરી લઇશ, ગાથા નહિ કરું,' તો તેમ કરતાં જતે દહાડે અર્થ ભૂલી જશે! ગાથાઓ કરી હોય તો એનું પુનરાવર્તન ધુંટાતા ભૂલાય નહિ, સરળતાથી ગાથાઓ લાંબે ગાળે પણ યાદ આવે, અને એના પરથી અર્થચિંતન પણ સારી રીતે કરી શકે. ત્યારે કોઈકું સૂત્ર જાણ્યું હોય ને અર્થ ન સમજ્યા

હોય તો પદાર્થ-જ્ઞાન વિનાનું સૂત્ર શા કામનું ? અલખત સૂત્ર ગાખ્યા એટલી જિનવચનની શ્રદ્ધાનો લાભ મળ્યો, ઉપરાંત સૂત્ર-પાઠ મંગળરૂપ થાય, પણ તેથી તરવનો બોધ ન થાય.

સૂત્ર તે કેવું છે ?

સૂત્ર તે નીર ખીર ને અમૃત રૂપે વિશ્રુત છે.

પ્રસિદ્ધ છે.

સૂત્ર તે નીર સમાન છે,

અર્થ તે ખીર-દુધ સમાન છે.

સંવેગ તે અમૃત સમાન છે.

(i) નીર શું કામ કરે ? પ્રક્ષાલન. પ્રક્ષાલન એટલે કે એ વિશુદ્ધિ કરણ કરે છે. મનમાં સૂત્ર રટે તો મનના કચરા સાફ થાય છે. તે મહિમા છે સૂત્રના અક્ષરોનો.

(ii) ક્ષીરએટલે કે-દુધ પુષ્ટિદાયક છે.

પહેલાં, સૂત્રથી મન ચોક્કસ થયું, હવે મન અર્થથી તગડું બને, પુષ્ટ બને, જેટલા પ્રમાણમાં શાસ્ત્રના-શાસનના પદાર્થો મનમાં રમતા થાય તેટલા પ્રમાણમાં મન તગડું, બળવાન, પુષ્ટ થાય.

(iii) સંવેગ અમૃતનું કામ કરે છે, મનને ચેતના મય રાખે છે.

પહેલાં સૂત્રથી પ્રક્ષાલિત મન હોય, પછી મન અર્થથી

પુષ્ટ ક્યુ'ં હોય કિંતુ જડાસકિતના ઝરથી ખેલાન આત્મા સજીવન ન થાય તો બધું નકામું છે. મોટો પંડિત હોય ને શુદ્ધ ચેતના ન હોય તો બધું નકામું છે. તેથી સંવેગ એ અમૃત છે, શુદ્ધ ચેતનાને સળગ કરે છે.

તેમ સૂત્ર-અર્થ અને સંવેગ વડે ઉપાધ્યાય શિષ્યના મનને વિશુદ્ધ બનાવે છે, શિષ્યને પુષ્ટ બનાવે છે ને ખુશ કરે છે તેવા મહાન ઉપકારી ઉપાધ્યાયનું હું મેશા ધ્યાન કરો.

“હું મેશા” શબ્દ એટલા માટે મૂક્યો છે કે જે ધ્યાન સતત, ચાલુ ન હોય અને વચમાં તુટક પડ્યું તો સંસ્કારનું દહીંકરણ નહિ થાય. અને નિત્ય ધ્યાન કરો તો સંસ્કારનું દહીંકરણ થાય.

આ ઉપરથી એ ફલિત થાય છે કે

જે સારી ચીજ છે, તે સતત કર્યા કરો તો તેના સંસ્કાર દહ થઈ જાય ને ભવાંતરે બહુ ઉપયોગી થઈ જાય.

ભવાંતરમાં દહ સંસ્કારની વસ્તુ સુલભ અને છે.

તેથી આજે વર્તમાનમાં સારું કરતાં રહેવાનું છે, ને નરસું બિલકુલ નહિ. એક મિનિટની ફેગટિયા વાત કે ડાકોળિયું ચ નહીં. જે તે કરવા જાય, તો ધર્મયોગ પર છાર ફરી વળે. એ શેના જેવું થયું તો કે અગ્નિ સળગાવે ને તે ઉપર રાખ ઢાંકી રાખે તેના જેવું થયું.

જે ભવાંતરમાં સારી ચીજ જોઈ તી હોય તો આજે

સારુ ઝૂંખ કરો, નિરાશ સલાવે કરો, જેથી તેના સંસ્કાર દઢ થઈ જાય. પછી સરળતા ને સુગમતા રહે.

સારી બાબતની વિપરીત બાબત તે ખોટી ચીજ છે. સતત તો શું કોઈ કોઈ વાર પણ ન કરો. કારણ કે પેલું સારૂ નિત્ય કરો તો સુસંસ્કાર પુષ્ટ થવાનો લાભ થાય, પણ નરસું કોઈવાર કરો તોય નુકશાન થાય.

પ્ર૦-એવું કેમ થાય છે કે મન કરીને સારુ કરતાં કરતાં નરસું મનમાં સહેજે આવી જાય છે ?

ઉ૦-સારી ચીજના સંસ્કાર જુગજુના નથી. નવા ઊભા કરવાના છે, એટલે મન મારીને સારુ કરવું પડે છે. જ્યારે નરસી ચીજના સંસ્કાર તો વારસામાં પડેલાં છે. જુગ જુના છે, તેથી જો એ, સાવધાની ન રાખે તો સહેજે ઉદ્યમમાં આવી પાપ-બુદ્ધિ કરાવે છે.

એકાદ વાર સારી ચીજ પણ જો સતત કરો તો તેના સંસ્કારોનું દઢીકરણ થાય કદાચ કોઈવાર ન થાય તો તેથી નુકશાન ન થાય. પરંતુ નરસી ચીજ કોઈવાર કરો તોય નુકશાન થાય.

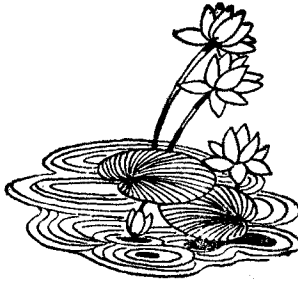
અનેક વિશેષણોથી સદ્ગુણોથી યુક્ત એવા ઉપાધ્યાયનું સતત ધ્યાન કરો.

ગુણોનું ધ્યાન એ ધ્યાન કરનાર ધ્યાનીને ગુણવાન બનાવે છે.

માટે આરહંત આદતું ધ્યાન તેના વિશેષણો સાહત કરો, 'અરિહંતા મેં શરણુમ્' એટલું જ નહિ, તેને બદલે પરમ ત્રિલોકનાથ, અચિંત્ય ચિંતામણિ ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યસમૂહવંતા, ભવજલ નિધિ પોત વગેરે વિશેષણોથી યુક્ત અરિહંત મારે શરણુ' એમ ધ્યાન કરવાતું. વિશેષણો તે તે વસ્તુનું સ્વરૂપ છે એટલે ધ્યાન કરતાં એક એક વિશેષણનું સ્વરૂપ મનની સામે આવી અરિહંત એ સ્વરૂપવાળા મનમાં આવે.

-સમાપ્ત-

[હવે આગળ વાંચો-સાધુપદની વાચના]



પ્રભાવક પ્રવચનકાર વર્ધમાનતપોનિધિ પુ. આચાર્યદેવશ્રી
વિજય ભુવનભાનુસુરીશ્વરજી મહારાજનુ મનનીય સાહિત્ય

પરમતેજ ભા. ૧.	૯-૦૦
પરમતેજ ભા. ૨.	૧૫-૦૦
ધ્યાન અને જીવન ભા. ૧-૨ દરેકના	૭-૫૦
અમીચંદની અમીદંડિટ ચોથી આવૃત્તિ	૪-૦૦
મદનરેખા બીજી આવૃત્તિ	૪-૦૦
વાર્તા વિહાર	૪-૫૦
અરિહંત પદ નવપદ પ્રકાશ ૧	૧૦-૦૦
સિદ્ધપદ ૨	૫-૦૦
ખારભાવનાની સજ્જાય ભાવાર્થ	૫-૦૦
પરમાત્મભક્તિના રહસ્ય	૫-૦૦
ધ્યાન શતક ગુજરાતી.	૫-૦૦
„ હિંદી.	૭-૦૦
પ્રારબ્ધ ઉપર પુરુષાર્થનો વિજય	૩-૦૦
સીતાજીના પગલે પગલે ભા. ૧ દરેકના	૫-૦૦
શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય ભા. ૧ હિંદી વિવેચન	૨૫-૦૦
શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય ભા. ૨-૩	૩૦-૦૦
પ્રતિક્રમ સૂત્રચિત્ર આલ્પમ હિન્દી	૧૨-૦૦
પ્રતિક્રમજી સૂત્રચિત્ર આલ્પમ ગુજરાતી	૧૨-૦૦

-: પ્રાપ્તિ સ્થાન :-

દિવ્ય દર્શન ટ્રસ્ટ

કુમારપાળ વિ. શાહ

૬૮, ગુલાલવાડી, મુંબઈ-૪